TURUN YLIOPISTO

Mallilotta ja järjestön mannekiini vai jermuileva naisihanteen haastaja?

Lottakuva Lotta Svärd -järjestön julkisissa ja yksityisissä valokuvissa 1941–1944

Poliittisen historian
Pro gradu -tutkielma

Laatija:
Emma Haapasalo
4.5.2025
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia
Tekijä: Emma Haapasalo
Otsikko: Mallilotta ja järjestön mannekiini vai jermuileva naisihanteen haastaja? – Lottakuva Lotta Svärd -järjestön julkisissa ja yksityisissä valokuvissa 1941–1944
Sivumäärä: 99 sivua
Päivämäärä: 4.5.2025

Tämä pro gradu -tutkielma tutkii Lotta Svärd -järjestön lotista otettuja valokuvia jatkosodan ajalta 1941–1944. Tutkielmassa vertaillaan virallisen kuvamateriaalin suhdetta lottien epävirallliseen kuvamateriaaliin: mallilottaa ja ihannelotan kuvaa vaaliva *Lotta Svärd* -lehti saa lottien yksityisistä kuvista haastajan. Lottien yksityisiä valokuvia ei ole tutkittu aiemmin, joten tutkimus tarjoaa uutta tietoa lottahistoriaan valokuvatutkimuksen keinoin. Virallisen ja epävirallisen kuva-aineiston tutkiminen on hedelmällistä nimenomaisesti lottien kannalta, sillä aineistokokonaisuudet rakentavat lottakuvaa omista motiiveistaan käsin: toinen mukaillen järjestön ihannetta, ja toinen yksittäisten lottien sotakokemuksen näkökulmasta.

Tutkittavien valokuvien julkiset kuvaukset ovat peräisin lottien merkittävimmän julkaisun, *Lotta Svärd* -lehden, jatkosodan aikaisista numeroista. Toisen puolen alkuperäisaineistosta koostaa Syvärannan Lottamuseon valokuvakokoelmaan kuuluvat lottien yksityiset valokuvat. Aineistoa tutkitaan sarjallis-ikonografisella PWD-mallin muunnelmalla, jossa kuvat jaotellaan ennen tutkimista visuaalisten eroavaisuuksien perusteella yhdeksään eri kuvatyyppiin. Tutkimukseen valitut kuvatyypit ovat 1) toveruus saksalaisen kanssa, 2) suhde asevelimaan naiseen 3) virallinen aseveljeys, 4) lotta valtaajana, 5) viholliseen suhtautuminen, 6) suomensukuinen väestö, 7) jermuileva lotta, 8) irrotteleva lotta ja 9) lotta aseen kanssa. Mallin vaiheissa tulkitaan kuvan sisältö, etsitään sen sanoma ja selvitetään sen merkitys historiallisena dokumenttina.

Tutkimuksen pohjalta voidaan havaita, että tutkielmassa tarkasteltu virallinen aineistokokonaisuus vaali ihannelotan kuvaa, kun taas yksityiseksi kuva-aineistoksi valikoituneet valokuvat tarjosivat siihen poikkeuksia. Tarkastelun alaisena olleet julkiset lottavalokuvat Suomen ja Saksan jatkosodan aikaisesta aseveljeydestä esittävät asevelisuhteet virallisessa ja erinomaisessa valossa, kun taas yksityisissä valokuvissa lotat keskittyvät henkilökohtaisten suhteiden rakentamiseen hoivattaviensa kanssa. Suhtautuminen viholliseen on yksityisissä valokuvissa sekä toiseuttavaa mutta myös osin lempeää. Vihollisskuvauksia ei löydy lainkaan virallisista kuvista. Tuloksista käy myös ilmi, että virallisten valokuvien avulla Itä-Karjalan ”suomensukuista” väestöä legitimoidaan Suomeen kuuluvaksi. Tätä heimoaatetta ei löydy samankaltaisesti yksityisistä lottavalokuvista. Tutkimustuloksissa selviää, että yksityisiin valokuviin tallentui lottien jermuilua, joka toimi harmittomana hupina ja ajoittaisena keinona vastustaa tiukkoja sääntöjä. Yksityiset valokuvat lotista aseiden kanssa taas haastavat järjestön ehdotonta aseettomuuden vaatimusta, ilmentävät yksittäisten lottien kiinnostusta aseidenkäsittelyä kohtaan ja kenties kertovat harvojen lottien halusta ulottaa yhteiskunnallista vastuutaan perinteisiä lottatehtäviään laajemmalle.

Avainsanat: lotta, Lotta Svärd, lottakuva, valokuva, Saksa, viholliskuva, Suur-Suomi, jermuilu, ase

Sisällysluettelo

1 Johdanto 4

1.1 TK-kuvaaja vai lotta kameran takana? 6

1.2 Tutkimuskysymys ja metodi 8

1.3 Tutkimusaineisto 11

1.4 Tyypillinen lotta jatkosodan valokuvissa 18

2 Saksalaisen asesisarena 25

2.1 Virallisen tuolla puolen – toveruutta saksalaisen kanssa 26

2.2 Suhde asevelimaan naiseen 32

2.3 Lotta saksalaisen asesisarena 36

3 Suuren Suomen toteuttajana 44

3.1 Lotta valtaajana 46

3.2 Viholliseen suhtautuminen 52

3.3 Heimosisar vai maatuska? Suhtautuminen suomensukuiseen väestöön 60

4 Naisihanteen haastajana 68

4.1 Jermuileva lotta 68

4.2 Irrotteleva lotta 75

4.3 Lotta tarttuu aseeseen 82

5 Yksityinen kolikon kääntöpuolena ja virallisen haastajana 93

Lähteet 99

1 Johdanto

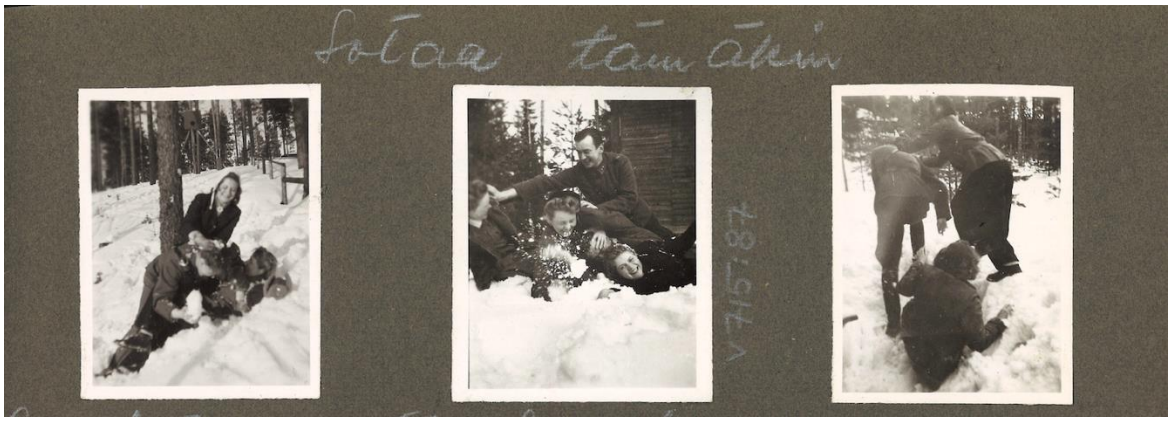

Kuvat 1–3: Yksityisten valokuvien henkilökohtainen maailma ja niissä esiintyvä rentous eroaa suuresti virallisista valokuvista. Alkuperäiset kuvatekstit: “Sotaa tämäkin. Hilkka taitaa olla voitolla – Tässä Erkki tekee syöksyn – siitä saat.” V715b:87 ja kaksi kuvaa ilman kuvanumeroa, s. 11, kuvat ylh., Lottamuseon kokoelmat.

”Sotaa tämäkin”, kerrotaan kuvatekstissä, joka kuvailee lottien ja sotilaan keskinäistä, leikillistä lumista taistelua (kuvat 1–3). Yksityisestä valokuva-albumista peräisin oleva jatkosodan aikainen kuvasarja lumessa temmeltävistä henkilöistä on täynnä iloa ja riemua.[1] Kuvateksti viittaa humoristisesti siihen, että sodanaikaisessa todellisuudessa on kaverusten kesken kuvanottohetkellä käynnissä hieman erilainen sota, nimittäin lumisota. Kuvien riemu saa katsojankin hetkeksi unohtamaan, että kyseessä on sota-aika, mutta kuvateksti juurruttaa tarkastelijan kuitenkin pian todellisuuteen. Leikkisän kuvauksen ansiona toimii sen kyky ilmentää laajemmin yksityisen valokuvamateriaalin sanomaa: yksityiset valokuvat toimivat virallisen kuvamateriaalin tavoin todellisuuden kuvauksina, mutta tuovat sanomaan usein ripauksen henkilökohtaista kokemusta.

Historia kiinnittyy valokuviin. Saksalaisen filosofin Gottfried Boehmin mukaan yhteiskuntamme siirtyy vähitellen kielellisestä viestinnästä visuaaliseen viestintään. Tätä käännettä hän kutsuu ikoniseksi käänteeksi. Käsitteen taustalla on Boehmin mukaan ajatus siitä, että kuvat pitävät nykyihmistä vallassaan paljon tekstiä tehokkaammin. Lisäksi historian kiinnittymistä valokuviin voi perustella saksalaisen sosiaalipsykologi Harald Weltzerin ajatuksilla, joiden mukaan nykyihmisen historiallinen muisti perustuisi ensisijaisesti kuvamateriaaliin.[2]

[1] V715b:87, albumin sivu 11, Lottamuseon kokoelmat.
[2] Kleemola 2016, 10.

Kuvat antavat katselijalle tilaisuuden kuvitella menneisyyden tapahtumat värikkäämmin ja eloisammin. Niiden on tunnistettu olevan tärkeitä elementtejä sosiaalisissa, poliittisissa ja kulttuurisissa diskursseissa, ja on yleisesti hyväksyttyä, että niillä on kyky siirtää arvoja ja uskomuksia. Valtavirtaisten aiheiden lisäksi kuvista tarkastellaan niiden kulttuurista tarkoitusta ja poliittista käyttöä, sekä niiden merkitystä rodun, luokan ja sukupuolen diskurssissa. Yhteiskunnan medioituminen eli median kasvava merkitys yhteiskunnan ja ihmisten arjen osana on johtanut siihen, että tietomme maailman tapahtumista riippuvat lähestulkoon täysin tiedotusvälineiden antamasta kuvasta. Kameralla on ollut ja on yhä keskeinen rooli kaikilla medioitumisen tasoilla, sillä nykymediaa on hyvin vaikea kuvitella ilman sen välittämää kuvaa maailman tapahtumista.[3]

Tämä pro gradu -tutkielma tutkii Lotta Svärd -järjestön lotista otettuja julkisia ja yksityisiä valokuvia jatkosodan 1941–1944 ajalta. Julkiset valokuvat ovat sellaisia, joita julkaistiin lottien omassa julkaisussa *Lotta Svärd* -lehdessä jatkosodan aikana. Kuvien yksityinen puoli koostuu lottien yksityisalbumien valokuvista, jotka kuuluvat Syvärannan Lottamuseon kokoelmaan.

Lotta Svärd oli vuonna 1921 perustettu naisten valtakunnallinen maanpuolustusjärjestö, joka osallistui talvi- ja jatkosotiin osana Suomen armeijan huoltoa. Sotien aikana se mobilisoi yli 230 000 naista muun muassa sairaanhoitajiksi, muonitustehtäviin, ilmavalvojiksi ja kanttiininpitäjiksi. Järjestöllä oli oma yhtenäinen aate, jonka toteuttaminen ilmeni esimerkiksi lottapuvun käyttämisenä, yhteisten sääntöjen noudattamisena ja *Lotta Svärd* -lehden julkaisemisena.[4] Valtioneuvosto lakkautti Lotta Svärd -järjestön alayhdistyksineen 23.11.1944 fasisminluontoisena järjestönä Moskovan välirauhansopimuksen ehdoilla. Järjestön kohtaloksi koitui nimenomaisesti sen selkeä aatteellinen kytkös suojeluskuntiin.[5]

Lotta Svärdiä ja lottia on tarkasteltu aiemmassa tutkimuksessa osana suomalaista yhteiskuntaa ja yhteiskuntajärjestelmää. Yleinen lottia kohtaan esitetty kiinnostus selittyy kiinnostuksena naisten toimijuuteen sota-ajan historiassa. Kiinnostus valokuviin ja niiden julkaisuun taas oli suurta jo sota-aikana. Kuvien julkaisemista tarkkailtiin aktiivisesti. Sodanaikaiset valokuvasensorit[6] olivat vastuussa siitä, mitkä kuvat pääsivät julkaisuseulan lävitse.

---

[3] Burke 2001, 13–14; Jäger 2018, 43, 52–53; Seppänen 2014, 64.
[4] Latva-Äijö 2004, 11; Nevala-Nurmi 2012, 265–270.
[5] Kinnunen 2006, 35.
[6] Sensorit, siis sensuuriviranomaiset olivat vastuussa lehdistösensuurista ja lehtiin pääsevästä materiaalista jatkosodan aikana. Julkaisutarkastajille ja lehdille annettiin miltei päivittäin ohjeita siitä, mistä asioista ei saanut julkaista tietoja tai missä sävyssä jostakin aiheesta tuli kirjoittaa. Perko 1971, 50–51.

Kirjelmät, joissa moitittaan sopimattoman kuvan julkaisua kertovat siitä mielenkiinnosta, joita valokuvia kohtaan tunnettiin aivan ylintä upseeristoa myöten.[7] Kuvien merkitys mielipiteitä muokkaavana voimana tunnustettiin siis jo sota-aikana. Tästä lähtökohdasta käsin tutkielmalle asetettiin hypoteesi, että yksityisistä lottavalokuvista voisi nousta esille sellaisia teemoja, joita tiukasti säädellyissä, julkisissa lehtikuvissa ei voinut sota-aikana esittää.

Vaikka Lotta Svärd -järjestöä on tutkittu paljon, ei lottien valokuvista ole tehty aiemmin tutkimuksia, ei myöskään pro gradu -tasoisia. Aiempi lottia koskeva tutkimus on siis ohittanut tyystin historian visuaalisen puolen, jota tutkimukseni täydentää. Koska historiantutkijoiden tulee vastata historiaa koskevan tiedon kysyntään,[8] selvittää tämä tutkielma uusia näkökulmia lottahistoriaan sen visuaalisen puolen, nimenomaisesti valokuvatutkimuksen kautta.

1.1 TK-kuvaaja vai lotta kameran takana?

Sotatoimialueella virallisista valokuvista vastasivat Puolustusvoimien tiedotuskomppanian niin sanotut TK-kuvaajat. TK-organisaatio luotiin välirauhan aikana 1940–1941. Suomen sota-ajan tiedotustoiminnasta vastuussa olleet henkilöt ymmärsivät, ettei talvisodan aikainen kansan yksimielisyys tulisi enää vallitsemaan jatkosodan aikana samalla tavoin, joten tiedotustoiminta luotiin kattavammaksi kuin talvisodan vastaava. Pahimpina tulevaisuuden tyytymättömyyden aiheina pidettiin sotaväsymystä ja vallitsevaa aineellista puutetta. Tiedotuskomppaniat perustettiin nimenomaisesti tiedotuskomppania-nimellä, sillä propaganda-sanalla oli huono kaiku Suomessa.[9]

TK-valokuvaustoiminnan tarkoituksena oli hankkia poliittis-propagandistis-luonteista kuva-aineistoa koti- ja ulkomaista sanomalehdistöä varten sekä tämän toiminnan rinnalla suorittaa sotilaallista, sotahistoriallista ja kansatieteellistä valokuvausta. TK-kuvaajien tuli kuvin ja kirjoituksin kertoa rintaman takaiselle väestölle kenttäarmeijan toiminnasta ja sekä saada koko kansa eläytymään armeijan taistelutahtotoimintaan ja siten terästää kansan voitontahtoa. Tehtävään kuului myös hankkia sopivaa propagandamateriaalia ulkomaille levitettäväksi. Vaikka Suomen TK-valokuvauksen tarkoituksena oli tuottaa myös propagandistista materiaalia, olivat suomalaiset TK-kuvaajat ensisijaisesti historian tallentajia.[10]

---

[7] Kinnunen 2006, 229; Porkka 1983, 103–104.
[8] Kalela 2000, 62.
[9] Porkka 1983, 14, 34, 37.
[10] Ibid., 38, 55, 67–70.

TK-valokuvia käytettiin lottajärjestön julkisuuskuvan rakentamisessa ja ne saivat suurta näkyvyyttä lehdistössä. Lottien omat julkaisut, mukaan lukien *Lotta Svärd* -lehti, hyödynsivät lottatoiminnasta otettuja valokuvia.[11] TK-kuvia tarkasteltaessa on otettava huomioon, että valokuva kertoo kohteensa sijaan todellisuudessa siitä, miten kuvauksen kohde aikanaan nähtiin. *Lotta Svärd* -lehden kuvia tarkasteltaessa on selvää, että suuri osa sinne julkaistuista kuvista oli suomalaisten TK-miesten ottamia. Lotista otetut, lehteen julkaistut TK-miesten valokuvat palvelivat propagandistista päämäärää ja tavoitetta tukea kansan voitontahtoa. Päämajan ohjeissa ei naisten kuvaamisesta ole erityisohjeita, mutta linjana näyttää olleen naisten esittäminen lähes luonnottoman siveellisenä, ahkeran työteliäänä ja puhtaana, kuin sen isänmaan ruumiillistumana, jonka koskemattomuutta miehet suojelivat.[12]

Valokuvia on hedelmällistä tutkia juuri niiden syntyajan valokuvauskonventioiden avulla. Kullakin aikakaudella oli omat, tyypilliset tapansa valokuvata kulloistakin aihetta ja noita tapoja ajan valokuvaajat toistivat. Sotavalokuvaukselle tyypillistä oli myös konventioissa pitäytyminen ja kaikenlaisen kokeellisuuden välttäminen. TK-kuvat tuottivat aikalaisyleisölle jonkinasteisia odotuksia siitä, miten sotaa pitäisi kuvata.[13] Suuri osa lottien yksityisistä kuvista on heidän omaa käsialaansa. Julkiset TK-kuvat vaikuttivat lottien yksityisten kuvien aihevalintoihin sekä niiden sommitteluun ja perspektiiviin.[14]

Sotavuosina kameran hallussapito ja valokuvaaminen oli sotatoimialueella luvanvaraista. Kuvat tuli kehittää valvotusti eri rintamasuunnilla sijaitsevissa asemieskuvaamoissa ja jättää sodanjohdon tai sensuurin tarkistettavaksi. Kuvauslupia myönnettiin sotilaille ja lotille noin 700. Kielloista huolimatta valokuvia otettiin myös luvatta ja kehitettiin kotiseudun valokuvaamossa.[15]

Kevyet, mukana kannettavat ja helppokäyttöiset kamerat innostivat Lotta Svärd -järjestöön kuuluneita naisia näppäilemään valokuvia jo lottatoiminnan alkuaikoina. Useimmat lotat kuvasivat omaksi ilokseen. Vaikka kamerat kehittyivät ja edullisimpia laitteita tuli markkinoille, ei kuvaaminen ollut joka lotan hupia. Jatkosodan ajalta lottien ottamia valokuvia on runsaasti, sillä etenkin pitkän asemasotavaiheen[16] aikana kuvaamiseen oli aikaa

[11] Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.
[12] Vahtikari et al. 2022, 231; Kleemola 2011, 64–65.
[13] Kleemola 2016, 34, 172.
[14] Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.
[15] Ibid.
[16] Jatkosodan asemasotavaihe käsittää ajanjakson hyökkäysvaiheen päättymisestä eli joulukuusta 1941 kesäkuuhun 1944, jolloin Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksensä. Asemasodan aikana rintamalinjat pysyvät

ja tilaisuuksia. Lottien sotatoimialueella otetut kuvat ovat lähes poikkeuksetta omaan käyttöön tarkoitettuja ”näppäyksiä”.[17] Vaikka sota-aikana valokuvaharrastelijoita ja ”näppäilijöitä” löytyi, valokuvaaminen yleistyi suuresti tavallisen kansan keskuudessa varsinaisesti vasta toisen maailmansodan jälkeen.[18]

Lottien yksityisiin albumeihin tallentui sekä TK-valokuvia että lottien ottamia valokuvia. Yksityisalbumeiden valokuvista TK-kuvat on yleensä mahdollista tunnistaa kuvissa olevan tietyn sommittelun perusteella, sillä ne muistuttavat lehdessä julkaistuja kuvia. Yksityisiä kuvia tarkasteltaessa voi olla miltei mahdotonta selvittää, kuka kameran takana on todellisuudessa ollut. Yksityisalbumiaineistosta kahdella tarkastelemallani lotalla oli selkeästi lupa kameran hallussapitoon, sillä tämä tuotiin esille albumin sivuilla.[19] Näidenkään albumien kuvia tarkasteltaessa ei kyseinen lotta ole aina ollut kameran takana, etenkään silloin, kun hän itse esiintyy kuvassa.

1.2 Tutkimuskysymys ja metodi

Tässä tutkielmassa tarkastellaan vertailevasta näkökulmasta käsin sitä, millaista lottakuvaa on tuotettu jatkosodan aikaisissa julkisissa ja yksityisissä lottavalokuvissa. Lottakuvalla tarkoitetaan niitä käsityksiä, määritelmiä ja tulkintoja lotista ja Lotta Svärd -järjestöstä, joita lottahistorian esityksissä on luotu ja jatkuvasti luodaan.[20]

Tutkimus selvittää, millaisia uusia teemoja jatkosota toi perinteiseen lottakuvaan. Tämä vaatii kuitenkin ensin syventymisen perinteiseen tai tyypilliseen lottakuvaan. Johdannon alaluvussa 1.4. tarkastellaan kuvaesimerkein sitä tyypillistä lottakuvaa, jota järjestön arvot ohjailivat vahvasti. Tämä niin sanottu ihannelotan kuva korostuu sekä jatkosodan aikaisessa julkisessa että yksityisessä kuvamateriaalissa, sillä lotat omaksuivat mallilotan olemuksen vahvasti. Tämän jälkeen tutkielman varsinaisissa käsittelyluvuissa tavoitteena on tarkastella jatkosodan ajan lottakuvaa ihannekuvaa monipuolisemmin ja syventyä tiettyihin, sota-ajan tuomiin muutoksiin lottakuvassa. Tässä etenkin yksityisillä valokuvilla on suuri rooli.

---

pitkään paikoillaan. TK-toiminta taantui, sillä valokuvaamisen aiheet ja valokuvausinto alkoivat loppua. Enkenberg 2018, 317; Porkka 1983, 74–77.

[17] Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.

[18] Kleemola 2016, 44.

[19] Albumit V174 ja V763, Lottamuseon kokoelmat.

[20] Kinnunen 2006, 10.

Historiantutkimuksen kannalta peruslähtökohta sekä visuaalisen että tekstuaalisen aineiston tulkintaan on lähdekritiikki. Visuaalista lähdeaineistoa tulee tutkia lähdekriittisellä lähestymistavalla etsimällä vastauksia siihen mitä kuva esittää, kuka kuvan on ottanut, milloin, missä ja mihin tarkoitukseen.[21] Lähdekritiikki jakautuu ulkoiseen ja sisäiseen lähdekritiikkiin. Ulkoista lähdekritiikkiä sovelletaan tarkastelemalla valokuvien aitoutta ja niiden syntymiseen vaikuttaneita tekijöitä. Sisäistä lähdekritiikkiä hyödynnetään tarkastelemalla kriittisesti, onko kuvan tapahtuma yhtäpitävä sen kanssa, miten jokin todellisuudessa tapahtui.[22]

Historiantutkijan työtä hallitsee pyrkimys tehdä oikeutta tutkimuksen kohteena oleville ihmisille ja asioille. Tutkijan peruslähtökohta on eettinen.[23] Eettinen lähtökohta aineiston tarkastelulle koskee koko alkuperäisaineistoani, mutta etenkin yksityisiä valokuvia. Lottana toimineen sukulaiset ovat lahjoittaneet jälkeenpäin omaistensa valokuva-albumeita Lottamuseon valokuvakokoelmaan. Suurinta osaa näistä yksityisten albumeiden valokuvista ei ole tutkittu tai julkaistu aiemmin suurelle yleisölle, pois lukien ne kuvat, joita on käytetty valokuvanäyttelyissä. Koska tutkielmassa esitetään valokuvissa esiintyvien henkilöiden toiminnasta tiettyjä oletuksia, tulee huomioida menneisyyden ihmisen kunnioittava kohtelu.

Menneisyyden henkilöiden oikeudenmukaiseen kohteluun on vahvasti kytköksissä myös anakronismien välttäminen. Jotta albumeiden lotille kyetään tekemään oikeutta, tulee heitä tarkastella jatkosodan ajan käsitteitä ja ajatusmalleja hyödyntäen, eikä istuttaa tulkintoja tämän hetken yhteiskunnan ajatusmalleista.[24] Jatkosodan aikaista lottien toimintaa tai rikkeitä ei siis saa tarkastella tämän päivän lasien läpi. 2000-luvun seksualisoidun kulttuurin näkökulmasta ei saa unohtaa sota-ajan siveyskäsityksiä, jotka olivat hyvin säädyllisiä tämän päivän näkökulmasta katsottuna. Lisäksi esimerkiksi lottien tarkkojen pukeutumis- ja esiintymisohjeiden merkittävyyttä voi olla kaikenkattavalta laajuudeltaan vaikeaa käsittää, mutta kyseiset säännöt edustivat järjestölle kuria ja siveyttä ja olivat ehdottoman tärkeitä koko lotta-aatteen kannalta.

Pro gradu -tutkielman metodina toimii PWD-mallin sarjallis-ikonografinen muunnelma. PWD-malli on saanut nimensä kaikkien sen kehittelyyn osallistuneiden mukaan. Nämä henkilöt ovat saksalaiset taidehistorioitsijat Erwin Panofsky ja Rainer Wohlfeil sekä

---

[21] Kleemola 2016, 30.
[22] Lappalainen 2002, 115, 117–119.
[23] Kalela 2000, 55.
[24] Ibid., 84.

yhdysvaltalainen filosofi ja taidekriitikko Arthur C. Danto. PWD-mallin muunnelman hyödyntäminen sopii tutkimukseeni, sillä sitä on käytetty ansiokkaasti muissakin tutkimuksissa, joissa tutkitaan Suomen sotahistoriaa käsitteleviä valokuvia. Historioitsija ja kuvallisen aineiston asiantuntija Olli Kleemola on hyödyntänyt PWD-mallin muunnelmaa väitöskirjassaan *Valokuva sodassa - Neuvostosotilaat, neuvostoväestö ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945* (2016). Tämä väitöskirja toimii merkittävänä pohjana omalle tutkielmalleni.

Tulkinnan ensimmäisessä *esi-ikonografisessa* vaiheessa kuvaillaan kuvan avainkohdat sekä mahdollisuuksien mukaan kuva ajoitetaan ja paikallistetaan.[25] Tutkielman kannalta ensimmäiseen vaiheeseen kuuluu kuvan toteaminen aidoksi, jatkosodan aikaiseksi valokuvaksi ulkoisen lähdekritiikin keinoin. Tutkielmassa käytettävät valokuvat molemmista aineistokokonaisuuksista on huolellisen lähdetyön keinoin todettu kyseisen aikarajauksen sisällä otetuiksi. Kuvia tarkasteltaessa kuvia ei todeta erikseen aidoksi, sillä tämä toisto heikentää tekstin luettavuutta.

Toisessa vaiheessa, *ikonografisessa analyysissä*, tulkitaan kuvan sanoma: mikä on sen viesti? Tässä vaiheessa avainasemassa on kuvan kuvateksti, sillä se antaa kuvalle ikään kuin lukuohjeet ja kertoo, mikä vaihtoehto lukuisista mahdollisista tulkinnoista on kuvatekstin kirjoittajan tavoittelema. Kolmannessa, *ikonologisessa* vaiheessa tarkastellaan kuvan merkitystä historiallisena dokumenttina: miksi kuva on otettu ja miksi sen teema esitetään juuri siten kuin se esitetään? Tutkimalla mihin tarkoitukseen kuva on otettu pyritään selvittämään myös sen alkuperäinen tehtävä.[26]

Analyysimallia on kritisoitu muun muassa siitä, että tulkinnan vaiheita on miltei mahdotonta pitää täysin erillään, sillä käytännössä jo ensimmäisen vaiheen kuvailu sisältää jonkinasteista tulkintaa.[27] Koska vaiheet limittyvät toisiinsa, ei toiston välttämiseksi kuvia ei ole mielekästä tarkastella aina vaihe vaiheelta. Vaihe yksi eli kuvan sisällön avainkohtien tulkitseminen on ainoa, joka vaiheista kannattaa erottaa, mutta muuten synteesinomainen ilmaisu on järkevää.[28]

Sarjallis-ikonografisen mallin periaatteiden mukaan kuvat on jaoteltava ennen varsinaista analyysiä kuvatyyppeihin visuaalisten eroavaisuuksiensa perusteella. Kustakin kuvatyypistä

---

[25] Kleemola 2016, 31.
[26] Kivioja ja Kleemola 2023, 177, 179.
[27] Ibid., 179.
[28] Kleemola 2016, 33.

valitaan tutkimustekstiin yksi tai useampi esimerkkikuva, joka edustaa kuvatyypin peruspiirteitä. Tämä esimerkkikuva tai nämä esimerkkikuvat analysoidaan tarkemmin PWD-tulkintamallin avulla.[29] Kuvatyyppien määrittely sekä kuvien jakaminen tiettyjen kuvatyyppien alaiseksi riippuu aina siitä, miten kuvien tutkija kuvia tulkitsee. Kuvista voi löytyä useampia merkityksiä[30] siten, että niitä voisi usein jakaa useamman eri kuvatyypin alaiseksi eri perustein. Näin tutkijan käsissä on päätös siitä, mikä on kuvan todellinen merkitys ja se, mitä kuvatyyppiä kuva toteuttaa eniten. Seuraavassa alaluvussa esitellään tutkielman kuvatyypit ja kuvamäärien jakautuminen kuvatyypeittäin.

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen alkuperäisaineiston julkiset valokuvat koostuvat valokuvista, joita julkaistiin *Lotta Svärd yhdistyksen äänenkannattajan*, siis *Lotta Svärd* -lehden[31], jatkosodan aikaisissa numeroissa. Lotta-lehti toimi järjestön keskeisimpänä julkaisuna. Pelkästään lotta-asioita käsitellevä lehti koettiin tarpeelliseksi perustaa vuonna 1928. Lehteen julkaistiin järjestöasioita ja lottaidentiteettiä koskevia kirjoituksia sekä yleissivistäviä, yhteiskunnallisiin ja kulttuuriteemoihin liittyviä artikkeleita. Lehden tilaaminen oli vapaaehtoista, ja sen avulla kerättiin varoja järjestölle. Päätoimittajana toimi vuodesta 1936 lähtien järjestön johtaja Fanni Luukkonen.[32] On tärkeää huomioida, että kyseistä lehteä tuotettiin järjestön itsensä jäsenille. Lehteä tilasivat todennäköisesti sellaiset henkilöt, jotka olivat itse lottia tai vähintään kiinnostuneita lottatoiminnasta. Lehden virallinen luonne ja sinne julkaistavat kirjoitukset määräsivät suuresti myös lehteen julkaistavien kuvien teemoja ja sisältöä.

Lotta Svärdin aatteelliseen pohjaan ja arvomaailmaan perehtyneen Kaarle Sulamaan mukaan *Lotta Svärd* -lehti oli lottien ”henkinen opastaja” ja yhdysside. Lotta Svärdin olemukseen kuului järjestön arvojen kyseenalaistamattomuus. Tämä näkyi myös lotta-lehden luonteessa. Se ei ollut keskustelufoorumi, jossa olisi voitu ottaa kantaa tai kritisoida. Lehdessä ei arvosteltu järjestön johdon tai valtiovallan toimia, vaan lehti toimi valistajana ja opettajana.[33] Lehden levikki nousi alun noin 7 000 kappaleesta sotavuosien noin 30 000 kappaleeseen, ja lehti saavutti näin oman aikansa järjestölehdeksi normaalin laajuisen lukijakunnan. Koska

[29] Kleemola 2016, 32–33.
[30] Jäger 2018, 48.
[31] Tutkielmassa viitataan *Lotta Svärd yhdistyksen äänenkannattajaan* lyhyemmin *Lotta Svärd* -lehtenä, lotta-lehtenä sekä *Lotta Svärdinä*.
[32] ”Lotta Svärd -lehti”. Suojeluskuntien ja Lotta Svärdin verkkosivut. <https://perinne.fi/lotta-svard-jarjesto/lisatietoa/lotta-svard-lehti/> [luettu 21.4.2025]; Bäckström 1993, 155, 157–158.
[33] Sulamaa 1999, 9–10.

lehti oli tiukasti järjestösidonnainen, ilmensi se järjestön virallista kantaa ja siinä julkaistu aineisto oli huolellisesti valittua ja läpikäytyä. Tutkimuksellisesta näkökulmasta lehti on arvokas lähde, sillä siinä julkaistu aineisto ei ollut missään tapauksessa sattumanvaraista. Päinvastoin se oli lottaihanteen mukaista ja siihen joko välittömästi tai välillisesti kasvattavaa.[34] Lehti ilmestyi vuosina 1941–1944 tyypillisesti kaksi kertaa kuukaudessa, ja yhden vuoden aikana numeroita julkaistiin 22 kappaletta.

Sanomalehdet ovat pitkään käyttäneet kuvia autenttisuuden todisteena. Journalistiset valokuvat esitetään usein eräänlaisina visuaalisina todisteina, vaikka todellisuudessa tilannekuvinakin ne ovat usein harkitusti rakennettuja ja valittuja.[35] Lehtikuviksi on tyypillisesti valikoitu sellaisia kuvia, joiden ajatellaan kiinnostavan ihmisiä. Näistä näkökulmista käsin lotta-lehteen julkaistujen kuvien tarkastelussa on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota lähdekriittisesti siihen, miksi lehdessä julkaistiin kulloinkin juuri tietynlaisia kuvia.[36]

Lehtiaineistosta peräisin olevan kuvan historiallisen merkityksen tutkimisessa on tarkasteltava myös vallan käsitettä. Se, jolla on institutionaalista valtaa, kykenee kontrolloimaan diskursiivisia esityksiä, esimerkiksi virallisia kuvia ja niiden kehystystä kuvateksteillä. Monenlaiset instituutiot ja yhteisöt ovat historian aikana käyttäneet valokuvausta omiin tarkoitusperiinsä. Näin valtasuhteet ja mielipiteiden muokkaaminen kytkeytyvät valokuvaukseen.[37] *Lotta Svärd*, joka valisti ja opetti, käytti valtaansa lottiin ylhäältä alaspäin ja loi tarkkaan harkittua ja oikeaoppista kuvaa lottatoiminnasta valokuvillaan. Poliittispropagandistiset TK-kuvat loivat lotista lehteen propagandistista, lottajohdon toivomaa ja myös ajan naiskäsitykseen sopivaa lottakuvaa.

Viittaan aineistooni käsitteillä yksityinen-julkinen sekä epävirallinen-virallinen. Suomalaiset propagandayksiköt tuottivat kaiken propagandamateriaalin ja suurimman osan lehdistä julkaistusta kuvamateriaalista jatkosodan aikana. Kuvien virallinen luonne helpottaa niiden alkuperän selvittämistä ja tulkitsemista. TK-kuvaajilla esimerkiksi oli selkeät ohjeet siitä, mitä kaikkea rintamalla tuli kuvata. Sen sijaan yksityisalbumeista löytyvien, epävirallisten kuvien kannalta tilanne on täysin eri. Epävirallisten kuvien tarkan kuvausajan ja -paikan

[34] Sulamaa 1999, 9.
[35] Burke 2001, 21; Vahtikari et al. 2022, 246.
[36] Burke 2001, 151; ks. Jäger 2018, 46.
[37] Vahtikari et al. 2022, 234.

selvittäminen on usein mahdotonta, eivätkä niiden synnystä kerro minkäänlaiset ohjekäskyt.[38] Ne ovat muiden kuin virallisten TK-kuvaajien ottamia valokuvia, mikä antaa niille epävirallisen luonteen.

Kleemola on tutkinut kattavasti suomalaisten ja saksalaisten sotilaiden ottamia virallisia sekä epävirallisia sota-ajan valokuvia. Kuvien merkityksen eli niiden välittämän sanoman ymmärtämiseksi on olennaista tiedostaa, että sotilaiden epäviralliset valokuvat muodostuivat mielikuviksi heidän ajatuksissaan jo ennen kuvan ottamista. Toisin sanoen valokuvia voi pitää sotilaiden mielikuvien tuotoksina. Näin yksityisiä valokuva-albumeita voi perustellusti käyttää sen analysoinnissa, millainen todellisuus kuvien ottohetkellä on vallinnut.[39] Yksityisillä valokuvilla ei ole ollut samankaltaista raflaavuuden tai kiinnostavuuden vaatimusta kuin lehtikuvilla, sillä niitä otettiin lähtökohtaisesti omaan käyttöön. Tosin juuri nimenomaisesti yksityiset valokuvat saattoivat olla raflaavia sen vuoksi, ettei sensuuri voinut tarttua niissä esitettyihin asioihin samoin kuin viralliseen kuvamateriaaliin.

Yksityisten valokuva-albumeiden tutkimisessa tulee huomioida, että valokuva-albumit on voitu koota hyvinkin pitkän ajan kuluessa. Albumit kertovat, mitä on koettu muistamisen arvoiseksi. Kaikkia kuvia ei myöskään olla haluttu säilyttää.[40] Näin ne eivät siis välttämättä ole eheitä kokonaisuuksia, jotka kertoisivat lotan komennuksesta kaikenkattavasti tai kronologisesti. Yksittäisten kuvien merkitys kuitenkin rakentuu suhteessa toisten kuvien ja tekstien merkityksiin. Intertekstuaalisuuden periaatteiden mukaisesti voi myös albumin sivulla esiintyviä, muita valokuvia hyödyntää yksittäisen kuvan tulkinnassa.[41]

Tutkielman alkuperäisaineisto kattaa yhteensä 188 julkista ja yksityistä lottavalokuvaa jatkosodan 1941–1944 ajalta. PWD-tulkintamallin mukaisesti tietyistä kuvatyypeistä analysoidaan kuitenkin vain muutamia esimerkkikuvia. Aikarajauksena valokuvissa toimii jatkosodan aika. Sota-ajan valokuvien tutkiminen on lottajärjestön kannalta otollista, sillä sota-aikana lottien maanpuolustuksellinen toiminta pääsi toteuttamaan sitä, mihin se oli rauhan aikana varautunutkin. Sodista jatkosota tuo talvisotaan verrattuna erilaisia vivahteita myös lottatoimintaan, sillä jatkosodassa Suomi toimi aktiivisesti hyökkääjäosapuolena. Lehtiin julkaistavan kuvamateriaalin määrittäjänä toiminut valtion propagandakoneisto eli

[38] Kleemola 2016, 42.
[39] Kleemola 2016, 34; Paul 2011, 5.
[40] Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.
[41] Vahtikari et al. 2022, 233–234.

TK-organisaatio luotiin laajemmaksi ja järjestelmällisemmäksi kuin talvisodan vastaava.[42] Lisäksi pitkän jatkosodan aikana valokuvia otettiin määrällisesti paljon talvisotaa enemmän. Vaikka kuvausinto laantui asemasotavaiheessa, oli silloin toisaalta kuvaamiselle myös enemmän aikaa.[43]

Nämä seikat tuovat lottavalokuvien tutkimiseen kerroksisuutta. Aikarajauksen pilkkominen pienemmäksi jatkosodan sisällä ei ole mahdollista, sillä epävirallisten valokuvien ottoaikaa ei voi selvittää aina edes vuoden tarkkuudella. Tämä jättää aikarajauksekseni koko jatkosodan eli 25. kesäkuuta 1941–19. syyskuuta 1944 välisen ajan.[44] Julkiset kuvat ovat näin peräisin *Lotta Svärd* -lehden jatkosodan aikaisista numeroista 11/1941–18–19/1944. Numeroita on yhteensä 61 kappaletta, ja niiden valokuvat on käyty huolellisesti läpi lottakuvan kartoittamiseksi. Yksityisten valokuva-albumien jatkosodan aikaisuus taas on selvinnyt Lottamuseon valokuvakokoelman inventointilistojen perusteella. Nämä inventoinnit kertovat, mitkä albumit ovat sellaisia, jotka lotat ovat itse koonneet omilta jatkosodan aikaisilta komennuksiltaan. Sekä lehteen että yksityisalbumeihin on kuitenkin voinut päätyä kuvia myös eri ajanjaksoilta, joten jokaista kuvaa tulee tarkastella lähdekriittisesti.

Toisena rajauskriteerinä toimii se, että valokuvista täytyy löytyä kuvatekstit. Kuvateksti antaa kuvalle sen kontekstin ja ikään kuin ”lukuohjeet” sen tulkintaan. Sodanaikaisia kuvatekstejä tarkasteltaessa on kuitenkin huomattava, että niitä ei saa ottaa annettuna. Niitä on muokattu ajoittain raflaavammiksi kuvien myymisen toivossa. Koska kuvatekstit saattoivat nostaa kuvan arvoa, niitä saatettiin väärentää kuviin.[45]

Kuvateksti löytyy miltei jokaisesta *Lotta Svärd* -lehdestä löytyvästä kuvasta. Tilanne on eri yksityisten valokuva-albumien kohdalla, joista rajautui pois suuri määrä albumeita, joiden kuvissa ei ole kuvatekstejä. Kuvateksti antaa yksityisalbumeiden kohdalla usein tietoja siitä, mitä kuvassa tapahtuu tai keitä kuvassa esiintyy. Lisäksi koska se saattaa kertoa kuvan ottoajan ja paikan, on se kuvan tulkitsemisessa niin oleellinen, että tällainen rajaus on perusteltu. Valokuva-albumeissa kuvien yhteydessä esiintyy kuvatekstejä todennäköisemmin kuin yksittäisissä irtokuvissa. Tämä vaikutti siihen, että yksityiseksi aineistoksi valikoitui nimenomaisesti kokonaisia valokuva-albumeja yksittäisten valokuvien sijaan. Albumeissa esiintyy usein kuvatekstien lisäksi muutakin kontekstitietoa yksittäisen lotan komennukseen

[42] Hannikainen 2023, 44; Porkka 1983, 14.
[43] Kleemola 2011, 4; Porkka 1983, 84–86.
[44] Enkenberg 2018, 244, 629.
[45] Kleemola 2016, 21, 33–34.

liittyen. Tapauskohtaisesti on aineistoon voinut valikoitua myös sellaisia yksittäisiä kuvia, joissa ei ole kuvatekstejä.

Mikäli käsittelyyn valitussa valokuvassa on ollut alkuperäinen kuvateksti, on se aina ilmaistu kuvatekstissä lainausmerkeissä. Kuviin, joissa ei ole alkuperäistä kuvatekstiä, on luotu oma kuvaus. Oma kuvaus on saatettu luoda myös tapauskohtaisesti täydentämään alkuperäistä kuvatekstiä, ja tällöin molemmat tekstit löytyvät tutkielmassa tarkasteltavan kuvan kuvatekstistä toisistaan erotettuina.

Kolmantena rajauskriteerinä toimii se, että valokuvasta tulee aina löytyä lotta. Koska tarkastelen nimenomaisesti jatkosodan aikaista lottakuvaa, on kriteeri perusteltu. Kriteeri rajaa automaattisesti kuva-aineistosta pois kaikki sellaiset kuvat, joissa ei esiinny lottia, muun muassa lukuisat maisemakuvat sekä kuvat pelkistä sotilaista.

Lottamuseolta tarkastelemistani 75 valokuva-albumista kaksi ensimmäistä kriteeriä supistavat tarkasteltavan albumimäärän 23 albumiin, jotka koostuvat vielä sadoista valokuvista. *Lotta Svärdin* 61 numerosta jatkosodan ajalta löytyy myöskin satoja valokuvia, mutta lehtikuvia taas rajaa suurimmaksi osaksi se, että kuvasta täytyy löytyä lotta. Tutkielman alkuperäisaineisto on siis peräisin *Lotta Svärdin* jatkosodan aikaisten numeroiden ja Lottamuseon 23 valokuva-albumin valokuvista, mutta läheskään kaikki näissä kokonaisuuksissa esiintyvät valokuvat eivät kuulu tutkielman primääriaineistoon. Suuresta lehtikuvamäärästä ja sadoista yksityisalbumeiden valokuvista primääriaineisto on supistunut 188 valokuvaan nimenomaisesti kuvatyyppien määrittelyn kautta. Taulukko 1 havainnollistaa primääriaineistosta kumpuavia ja tutkielmassa tarkasteltavia kuvatyyppejä:

Taulukko 1: Tutkimuksen kuvatyypit

Kuvatyypit	Julkiset kuvat	Yksityiset kuvat
1) Toveruus saksalaisen kanssa	0	100
2) Suhde asevelimaan naiseen	4	0
3) Virallinen aseveljeys	15	3
4) Lotta valtaajana	9	6
5) Viholliseen suhtautuminen	0	5
6) Suomensukuinen väestö	15	7
7) Jermuileva lotta	0	12
8) Irrotteleva lotta	0	2
9) Lotta aseen kanssa	0	10
Kuvia yhteensä	43	145

Taulukon yhdeksän kuvatyyppiä on jaettu kolmeen osioon, jotka kuvaavat tutkielman lukujaottelua. Ensimmäinen kokonaisuus käsittelee lottakuvaa Suomen ja Saksan jatkosodan aikaisen aseveljeyden kannalta, toinen kokonaisuus lottaa isänmaallisena toimijana ja Suur-Suomen toteuttajana ja kolmas aikakauden naiskäsityksen haastamista lottavalokuvien keinoin.

Taulukon Saksa-kuvia käsittelevän luvun toveruus-kuvatyyppi tarkoittaa valokuvia, jossa lotat esiintyvät saksalaisten sotilaiden kanssa selkeästi tovereina ja jopa ystävinä. Taulukkoa tarkasteltaessa on selvää, että epävirallisissa valokuvissa tämä on erittäin tärkeä teema, sillä kyseisiä valokuvia löytyy 100 kappaletta. Julkisista valokuvista taas ei löydy yhtään valokuvaa, jotka olen määritellyt toveruus-kuvatyyppiä toteuttavaksi. Toisen kuvatyypin kohdalla selviää, että Suomen ja Saksan naisjärjestöjen suhteen kuvauksia löytyy *Lotta Svärdistä* neljä kappaletta, kun taas epävirallisista valokuvista ei yhtäkään. Lotta-lehti korostaa myös valokuvissaan virallista aseveljeyttä (15 valokuvaa) yksityisiä valokuvia suuresti enemmän (kolme valokuvaa).

Taulukon toisesta kokonaisuudesta, joka käsittelee lottaa isänmaallisena toimijana, selviää, että molemmista aineistokokonaisuuksista löytyy lotta, joka on omaksunut valloitushenkisiä piirteitä. Tällaisia julkisia valokuvia on yhdeksän kappaletta ja yksityisiä kuusi kappaletta. Lisäksi huomio kiinnittyy kahteen asiaan. Viralliset valokuvat eivät esitä lottaa kertaakaan vihollisen kanssa. Viholliskuvaa käsitellään kuitenkin viidessä yksityisen albumin valokuvassa. Näistä kolme kuvaa on lotasta vangin kanssa, seikka, jota taulukko ei tuo esille. Lehden valokuvat sen sijaan korostavat lottien roolia Itä-Karjalan suomensukuisen[46] väestön kanssa (15 kuvaa), sillä niitä on noin kaksi kertaa enemmän kuin samaisen kuvatyypin yksityisiä valokuvia (seitsemän kuvaa).

Tarkasteltaessa taulukon viimeistä kokonaisuutta on selvää, että julkisia valokuvia ei löydy näistä kuvatyypeistä lainkaan. Tämä selittyy kokonaisuuden epätavallisilla kuvatyypeillä lottakuvan kannalta. Kuvatyyppi jermuileva lotta (12 kuvaa) tarkoittaa sellaisia kuvia, joissa lotta poikkeaa järjestön pukeutumissäännöistä tarkoituksenmukaisesti niin vahvasti, että tämä nousee kuvan merkityksen tasolle. Irrotteleva lotta (kaksi kuvaa) käsittää kuvatyypin, jossa lottien siveyskäsitystä haastetaan esimerkiksi kuvassa näkyvän tupakoinnin keinoin.

---

[46] Suomen oikeuksia Itä-Karjalaan perusteltiin väestön ”suomensukuisuudella”. Suomensukuisiksi katsottiin alueen kantaväestö, karjalaiset, joiden alkujuurten perusteltiin olevan Suomen suunnalla Laatokan luoteisrannalla. Suomensukuisina pidettiin myös inkeriläisiä ja vepsäläisiä. Manninen 1980, 111–113.

Kuvamäärällisesti merkittävään asemaan yltää viimeinen kuvatyyppi, joka haastaa Lotta Svärdin ja ajan naisihanteen aseettomuutta. Lottia aseiden kanssa esittäviä valokuvia löydettiin alkuperäisaineistosta 10 kappaletta. Julkisten tai yksityisten valokuvien puuttumista kokonaan tietyistä kuvatyypeistä ei nähdä ongelmallisena, sillä tämä kertoo suuresti siitä, millaista lottakuvaa *Lotta Svärd* pyrki julkaisuissaan luomaan. Yksityiset kuvat eivät aina olleet yhteneväisiä tämän vaatimuksen kanssa.

Todettakoon, että tutkimuksen kuvatyypit koostuvat verrattain pienistä kuvamääristä. Tämän vuoksi tutkielman tarkoituksena ei ole luoda tulkintoja lottien toiminnasta kaikenkattavasti edes tarkasteltavien kuvatyyppien osalta: aineiston kuvamäärät eivät missään nimessä riitä tällaisten yleistävien tulkintojen tekemiseen. Tutkielmassa on kuitenkin mahdollista tarkastella lottakuvaa valikoitujen kuvatyyppien puitteissa ja selvittää näin uusia näkökulmia lottiin toimijoina. Havaintoja ja tulkintoja on mahdollista tehdä vain valikoidun kuva-aineiston pohjalta, eikä tutkielman tarkoituksena ole väittää, etteikö tulkinnoista poikkeavia lottakuvauksia etenkin yksityisen kuvamateriaalin kohdalla voisi olla olemassa.

Sekundäärilähteinä valokuvien tulkinnassa käytetään jo mainittua Olli Kleemolan väitöskirjaa *Valokuva sodassa - Neuvostosotilaat, neuvostoväestö ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945* (2016), joka toimii tutkielman merkittävimpänä metodikirjallisuutena. Helena Pirttisaari-Sundströmin artikkeli *Jermut aseissa – jermuilmiö rajajääkäreiden jatkosodan (1941–1944) ajan valokuvissa maskuliinisuutta, sankaruutta ja sotilasidentiteettiä rakentamassa ja purkamassa* (2024) tukee valokuvien tulkintaa etenkin viimeisen käsittelyluvun teemojen osalta. Valokuvien tulkintaa tukee myös teos *Avaimia menneisyyteen: opas historiantutkimuksen menetelmiin* (Tanja Vahtikari, Tiina Männistö-Funk ja Silja Laine, 2022).

Valokuvia peilataan kattavaan tutkimukseen Lotta Svärd -järjestön taustasta. Tähän kuuluu Kaarle Sulamaan kirja *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa* (1999) sekä 1990-luvulla aloitettuun Lottien Suomi -tutkimusprojektiin kuuluvat teokset. Näitä ovat esimerkiksi *Kiitetyt ja parjatut* (Tiina Kinnunen, 2006), *Lotta Svärd. Käytännön isänmaallisuutta* (Maritta Pohls ja Annika Latva-Äijö, 2009) ja *Myytti ja kokemus: Lotta Svärd sodassa* (Pia Olsson, 2005).

Suomen-Saksan suhteiden tarkastelussa hyödynnetään Tuomo Polvisen teosta *Suomi suurvaltojen politiikassa 1941–44* (1964) ja Ohto Mannisen kirjaa *Suur-Suomen ääriviivat* (1980). Saksan-tarkastelua täydennetään teoksilla *Aseveljen kuva: Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944* (Touko Perko, 1971) ja *Kolmannen valtakunnan vieraat:*

Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933–1944 (Markku Jokisipilä ja Janne Könönen, 2013). Viholliskuvien analysoinnin osalta hyödynnetään Kleemolan teoksia, joissa on käsitelty viholliskuvaa sotavalokuvissa kattavasti sekä kirjaa *Ryssäviha: Venäjän-pelon historia* (Timo Vihavainen, 2013). Lottien oikeaoppista vaatetusta ja näin myös esiintymistä käsittelevästä teoksesta *Lottapukujen historia* (Jukka I. Mattila, 2021) voi johtaa tulkintoja valokuviin.

Sekundäärilähteistöön kuuluu myös lukuisat *Lotta Svärd* -lehden jatkosodan aikaiset artikkelit, jotka valottavat lottakuvaa nimenomaisesti Lotta Svärdin johdon toivomasta näkökulmasta suuresti. On huomattava, että *Lotta Svärd* -lehti oli täysin johdon kontrolloitavissa, sillä keskusjohtokunnan jäsenet miehittivät kaikki toimituskunnan päätäntävaltaiset virat. Kirjailija ja lottatutkija Annika Latva-Äijön mukaan lehti toimi mitä tehokkaimpana tiedotus- ja propagandavälineenä.[47] Lähdekriittisyyden soveltaminen lehtijuttujen tulkitsemisessa on erittäin tärkeää, sillä lehti ei missään nimessä ollut objektiivinen kuvaus asiankulusta. Artikkeleiden ansiona on kuitenkin kontekstitiedon tuominen lehden valokuviin.

1.4 Tyypillinen lotta jatkosodan valokuvissa

Tässä alaluvussa käsitellään jatkosodan aikaisten sekä julkisten että yksityisten kuvaesimerkkien kautta sitä, millaista lottakuvaa lotista tyypillisesti tuotettiin jatkosodan ajan valokuvissa. Nämä valokuvat ovat peräisin tutkielman aineistokokonaisuuksista eli *Lotta Svärd* -lehdestä ja lottien yksityisistä valokuvista, mutta ne eivät kuulu tutkielman 188 valokuvan primääriaineistoon. Koska tutkielma käsittelee lottakuvaa, on sen eri muotojen kartoittamiseksi ensin hedelmällistä selvittää lottien ja lottakuvan kaikista tyypillisimpiä piirteitä. Alaluvun tarkoituksena on myös tuoda ilmi molempien aineistokokonaisuuksien selkeästi yleisimmät kuvatyypit erotuksena tutkielmassa käsiteltävistä, osittain poikkeuksellisista kuvatyypeistä.

”Ideaalilotta” eli ihanne, jota kohti jokaisen lotan tuli pyrkiä, perustui ajan siveelliseen naisihanteeseen, jonka keskeiseksi mittariksi nousi äitiys ja yleistynyt käsitys siitä, että naisilla on erityinen kyky hoivata ja huolehtia toisista ihmisistä.[48] Tarkemmin ihannelotta määriteltiin järjestön vuonna 1926 julkaistuissa *Kultaisissa sanoissa*. Näissä sanoissa lottia

[47] Latva-Äijö 2004, 183–184.
[48] Nevala-Nurmi 2012, 45; Markkola 2002, 281.

kehotettiin muun muassa isänmaanrakkauteen, puhtauteen ja raittiuteen, itseltä enimmän vaatimiseen, lottasisarten kunnioittamiseen, sekä itse- ja järjestökuriin. *Kultaisten sanojen* mukaan lottien tuli olla esiintymiseltään vaatimattomia ja varoa tekevänsä mitään, mikä loukkaisi järjestön mainetta.[49] Nämä lottia ohjailevat arvot olivat järjestön aatteen kannalta olennaisia, ja sen vuoksi ne näkyvät samankaltaisina teemoina sekä julkisissa että yksityisissä lottavalokuvissa kattavasti.

Yksityisessä valokuvassa 4 joukko lottia on kokoontuneena lottalupauksenantotilaisuuteen Tiiksaan, Rukajärven lähettyville. Lottalupausta antaessaan Lotta Svärd -järjestön jäseneksi hyväksytty henkilö lupasi toiminnallaan avustaa Suojeluskuntaa sen puolustaessa kotia, uskontoa ja isänmaata. Lottalupauksen antaminen vaadittiin jokaiselta lotalta, ja se annettiin tyypillisesti lottakurssien päättäjäisten yhteydessä, joko lähikirkossa tai kurssipaikalla.[50] Lottalupauksen antaminen oli symbolisesti merkittävä tapahtuma lottajärjestössä.

Kuva 4: Alkuperäinen kuvateksti: “Lottalupauksen anto Tiiksassa”. V774:58, Lottamuseon kokoelmat.

Julkisia valokuvia lottalupauksenantotilaisuuksista on lotta-lehdessä useita, ja yksityisistäkin kuvista niitä löytyy kourallinen. Molemmista aineistokokonaisuuksista löytyvät valokuvat lottalupauksesta osoittavat, että lottalupausta pidettiin sekä julkisesti että yksityisesti tärkeänä tilaisuutena: se kytki lotat yhteiseen lotta-aatteeseen ja antoi lähtölaukauksen viralliselle lottatoiminnalle.

Julkinen kuva, jossa lotat kuvataan kenttähartaudessa rintamalla, korostaa uskonnon merkitystä Lotta Svärd -järjestön kannalta (kuva 5). Lotta Svärd oli ajallensa tyypillisesti vahvasti uskonnollinen järjestö, eikä uskonnon asemaa Lotta Svärdin sisällä koskaan

[49] Latva-Äijö 2004, 179.
[50] Latva-Äijö 2004, 260–261; Bäckström 1993, 101–102.

kyseenalaistettu.[51] Lottien vuosikokoukset, neuvottelupäivät ynnä muut tilaisuudet aloitettiin tavallisesti aina rukoushetkellä ja virrenveisuulla. Uskonnon asema käytännön lottatyössä käy ilmi myös järjestön sääntöjen soveltamisohjeissa, joissa kuvattiin kolme lotalle tärkeää asentoa: perusasento, kunnia-asento ja rukousasento. Tunnetun lotan Annikki Nissisen mukaan oikea lottahenki kietoutui uskontoon: lottatyön tärkein perusta oli *Kultaisten sanojen* ensimmäinen ohje: ”Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima.”[52]

Kuva 5: Alkuperäinen kuvateksti: "Lotat kenttähartaudessa siellä jossakin." *Lotta Svärd* 13/1941.

Koko järjestön työ lepäsi lottajohtaja Luukkosen mukaan uskonnollisella pohjalla, ja lottien tehtävänä oli vakiinnuttaa kristillistä ja isänmaallista mieltä koko kansan keskuudessa.[53] Uskonto korostuu teemana vahvemmin virallisessa lotta-lehdessä, mutta kuvan 5 kaltaisia kenttähartauskuvia löytyy myös yksityisistä valokuvista.

Lotta Svärd oli hyvin hierarkkinen organisaatio. Lotta Svärdin johdossa ja sen lainmukaisena hallituksena toimi keskusjohtokunta. Järjestön voimistuessa yhä suurempi osa käytännön työstä oli johdon määrittämää, ja se sai tavalla tai toisella sisältönsä suhteestaan valtakunnalliseen kokonaisuuteen.[54] Lotta Svärdiin liittyessään jäsen tiesi sitoutuvansa kestäviin ja ajattomiin elämänarvoihin, ei päiväntilanteiden mukaan vaihtuviin ohjelmiin. Järjestön pitkäaikainen puheenjohtaja Helmi Aarneberg-Pentti on todennut, että lottatyö

[51] Sulamaa 1999, 10.
[52] Ibid., 38, 73–74.
[53] Ibid., 42.
[54] Bäckström 1993, 81; Latva-Äijö 2004, 201.

perustui lottaihanteen ja päämäärän muuttumattomuuteen.[55] Keskusjohtokunnan merkitystä ja tavallisen lotan kuuliaisuutta kuvattiin suuresti *Lotta Svärdissä*. Pikkulottien isänmaallinen velvoite ja järjestön sukupolvia läpäisevä luonne käy ilmi virallisesta kuvasta 6, jossa pikkulotat onnittelevat järjestön johtajaa Luukkosta hänen syntymäpäiviensä vuoksi.

Kuva 6: Alkuperäinen kuvateksti: “Suomen pikkulotat onnittelevat. TK-Hyvärinen.” *Lotta Svärd* 5/1942.

Luukkonen toimi tyttötyönjohtajana koko tyttötyön toiminta-ajan aina järjestön vuoden 1944 lakkauttamiseen saakka. Tyttötyön tarkoituksena oli opettaa kasvuiässä olevia Suomen tyttöjä ”rakastamaan kotia, uskontoa ja isänmaata”. Pikkulotat olivat iältään 8–16-vuotiaita.[56] Kleemola on todennut, että virallisille TK-kuvaajille naisten ja lasten maanpuolustus oli kuin lottovoitto, sillä näillä kuvilla pystyttiin osoittamaan, että koko kansa työskentelee ahkerasti sotaponnisteluiden hyväksi.[57] Tämänkaltaisten valokuvien tarkoituksena oli siis ilmentää koko kansan läpäisevää maanpuolustustahtoa ja järjestön pysyvyyttä. Yksityisestä kuva-aineistosta löytyvät lukuisat valokuvat esimerkiksi Luukkosesta tai muista lottajärjestön johtohahmoista kertovat omalta osaltaan hierarkian olemassaolosta ja kuuliaisuudesta johdolle.

Lottien ihanteellista toimintaa väritti myös tiivis lottahenki, jota kuvataan epävirallisessa kuvassa 7. Keskeisen osan kenttälotan todellisuudesta muodosti lottayhteisö, komennuspaikalla vallinnut toverihenki ja sota-ajan sisaruus. Tämänkaltainen yhteisö

[55] Sulamaa 1999, 10.
[56] Bäckström 1993, 138–142; Nevala-Nurmi 2012, 265–270.
[57] Kleemola 2011, 62.

muodosti usein jopa eräänlaisen perheen, ja komennuselämässä solmittiin elinikäisiä ystävyyssuhteita.[58]

Kuva 7: Alkuperäinen kuvateksti: “Viimeisiä päiviä lottasisarieni parissa.” V174:429, Lottamuseon kokoelmat.

Lottahenkeen ja lottasisaruuden tärkeyteen viitattiin *Lotta Svärdin* sivuilla ahkerasti.[59] Kuvan 7 kuvateksti ”Viimeisiä päiviä lottasisarieni kanssa” kertoo lottasisaruuden ajatuksen omaksumisesta ja tiiviistä suhteista lottatovereihin. Lottien yksityisissä valokuvissa tämä ystävyyden teema korostuu kaikenkattavasti, ja ystävyyttä ilmentäviä potretteja pienemmällä tai suuremmalla joukolla on yksityisessä kuva-aineistossa määrällisesti kaikista eniten. Lottahengen merkitys ilmenee myös sellaisista talletetuista yksityisistä joukkovalokuvista, joissa albumin omistava lotta ei itse ole osallisena. Tämä kertoo osaltaan lottahengen merkittävästä roolista lotta-aatteen kannalta.

Viimeiseksi tyypilliseksi teemaksi sekä julkisten että yksityisten kuvien kannalta nousevat valokuvat lotista suorittamassa työtehtäviään. Lehtikuvista jatkosodan ajalta ylivoimaisesti suurin osa, noin 250 kuvaa, kuvailee lottia työtehtävissään. Lottien toiminta jakaantui jatkosodan aikana muonitusjaostoon, lääkintäjaostoon, varusjaostoon, toimisto- ja viestijaostoon sekä keräys- ja huoltojaostoon.[60] Lottatoimintaa esitellään lehden valokuvissa kattavasti jokaisen jaoston kannalta. Työkuvia oli runsaasti myös yksityisalbumeissa. Tämä

[58] Pohls ja Latva-Äijö 2009, 369.
[59] Ks. esim. *Lotta Svärd* 14/1941, ”Me palvelemme lottasisaria”.
[60] Pohls ja Latva-Äijö 2009, 218.

kertoo työn suuresta merkityksestä lottaidentiteetin ja -kokemuksen kannalta. Halua dokumentoida lottia työtehtävissään esitellään julkisessa kuvassa 8 ja yksityisessä kuvassa 9.

Kuva 8: Alkuperäinen kuvateksti: “Toinen lotta seuraa kaikoputkella koneitten lentoa ja pommien osumia, toinen viestittää hänen tiedotuksensa IVAK:iin.” *Lotta Svärd* 12/1941.

Kuva 9: Alkuperäinen kuvateksti: “Porajärvi marraskuussa 1941.” V486:137, Lottamuseon kokoelmat.

Lotta-lehden antama naisen malli korosti toimeliaisuutta. Yhteistä kaikille TK-kuville oli ”työkeskeisyys”, eli se, että naiset kuvattiin työlleen omistautuneina, eräänlaisina persoonattomina ”työmuurahaisina”, joiden ainut pyrkimys oli palvella isänmaataan.[61] Runsaslukuiset valokuvat lotista työn touhussa tukevat tätä toimeliasta kuvaa. Kuvilla pyrittiin myös antamaan esimerkkiä mallilotan oikeaoppisesta käytöksestä. Ulos päin tämänkaltaiset valokuvat kertoivat lottien aktiivisesta roolista Suomen maanpuolustuksen tukena ja rakensivat positiivista kuvaa Suomen lotista myös ulkovalloille. Yksityisalbumeiden runsaat työkuvat nekin kertoivat lottien monipuolisesta työskentelystä ja työn merkityksestä lottana olemisen kannalta.

[61] Sulamaa 1999, 10; Kleemola 2011, 63.

Tutkielman rakenne on seuraava: ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastellaan Lotta Svärdin suhdetta natsi-Saksaan valokuvien kautta. Miten lottia käytettiin *Lotta Svärdin* valokuvissa Suomen-Saksan-suhteiden kuvaajina, ja erosiko lehden julkinen kuva yksityisistä valokuvista? Toisessa käsittelyluvussa selvitetään lottien roolia Suur-Suomen kontekstissa: miten lotat esitetään valokuvissa viholliskuvan kannalta, entä suhteessa Itä-Karjalan ”suomensukuiseen” väestöön? Viimeisessä käsittelyluvussa perehdytään sellaisiin yksityisten valokuvien teemoihin, joita ei ole löydettävissä *Lotta Svärd* -lehden sivuilta ja pohditaan näistä valokuvista ilmenevää lottakuvaa suhteessa ajan naiskuvaan. Lopussa tiivistetään, miten virallinen ja epävirallinen lottakuva erosivat toisistaan tarkasteltavien kuvatyyppien näkökulmasta ja miksi.

2 Saksalaisen asesisarena

Talvisota vahvisti Suomen pelkoa Neuvostoliitosta. Historioitsija Ohto Mannisen mukaan vuodenvaihteessa 1940–1941 Suomessa oli levinnyt yleisesti laajalle ajatus siitä, että Saksan tuki toimisi elinehtona, mikäli Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen. Myös Saksa käänsi katsettaan Suomea kohti, ja helmikuusta 1941 lähtien Suomen ja Saksan yhteydenpito Saksan tulevasta idänretkestä oli jatkuvaa. Yhteistyö tiivistyi kesäkuussa 1941, kun Suomi ja Saksa kävivät yksityiskohtaisia sotaneuvotteluita esimerkiksi Suomen liikekannallepanosta ja operatiivisten tehtävien pääpiirteisestä jaosta maittain.[62]

Historiantutkija Tuomo Polvinen on todennut, että jatkosodan alkaessa kesäkuussa 1941 Saksan ja Suomen välillä ei ollut poliittista sopimusta. Suomi katsoi, että yhteistyö Saksan kanssa oli puhtaasti sotilaallista ja korosti käyvänsä erillissotaa Neuvostoliittoa vastaan. Suomalaiset eivät käyttäneet Saksasta nimitystä liittolainen, vaan aseveli. Tämä johtui liittosopimuksen puuttumisesta sekä toisaalta puolustusteorian ylläpitämisestä.[63] Adolf Hitlerin hyökkäyspäivän puhe suomalaisten kanssa ”yhdessä” (im Verein mit) taistelemisesta heikensi Suomen puolueettoman asenteen uskottavuutta.[64] Suomen tuli kuitenkin osoittaa Saksalle kuuliaisuutta. Solidaarisuudesta Saksaa kohtaan ei Suomen lehdistössä esimerkiksi ollut tarkoituksenmukaista korostaa liiaksi erillisotateesiä.[65]

Lottajohtaja Fanni Luukkonen suhtautui kansallissosialistiseen Saksaan ja sen naisjärjestöihin pidättyvästi. 1930-luvun puolenvälin jälkeen naisjärjestöt tiivistivät suhteitaan tapaamalla vuosittain. Välit eivät kuitenkaan olleet erityisen lämpimät. Saksan naisten valtakunnanjohtaja Gertrud Scholtz-Klink ei vuoden 1936 Suomen-vierailullaan esimerkiksi saanut pitää puhettaan julkisesti, mikä kieli Suomen pidättyvästä asenteesta kansallissosialistista ideologiaa kohtaan.[66]

Tässä alaluvussa tutkitaan niitä virallisia ja epävirallisia valokuvia, jotka kuvailevat Suomen ja Saksan suhteita jatkosodan aikana lottajärjestön näkökulmasta. Vaikka Suomen ja Saksan välillä oli ollut yhteistyötä jo pitkään ennen jatkosotaa, muuttuivat suhteet jatkosodan aikana,

---

[62] Manninen 1980, 35, 40, 48, 96.
[63] Polvinen 1964, 45, 49, 75.
[64] Hitler ei hyökkäyspäivän puheessaan käyttänyt yhteistyöstä jyrkkää ilmausta “im Bunde”, liitossa suomalaisten kanssa. Päiväkäskystä kiersi kuitenkin toinenkin versio, joka oli osoitettu Saksan kansalle ja kansallissosialisteille. Tästä versiosta useiden historiankirjoittajien omaksuma sanonta yhteistyöstä, “im Bunde”, löytyy, Peltovuori 2000, 91–92.
[65] Perko 1971, 103.
[66] Antikainen 2012, 168–170.

kun Suomesta ja Saksasta alettiin puhua virallisesti aseveljinä. Tämän voi määritellä uudeksi ulottuvuudeksi myös valokuvatutkimuksen ja jatkosodan aikaisen lottakuvan kannalta. Tässä alaluvussa esiintyvät kuvatyypit 1) toveruus saksalaisen kanssa, 2) suhde asevelimaan naiseen ja 3) virallinen aseveljeys. Yksityisiä toveruus-kuvatyyppiin määriteltyjä valokuvia on 100 kappaletta, mutta julkisia ei ole yhtään. Yksityisten kuvien suuri määrä selittyy ryhmäkuvilla, joita lotat ovat ottaneet runsaasti hoitamiensa saksalaisten potilaiden kanssa. Suhde asevelimaan naiseen -kuvatyyppiin kuuluu neljä julkista kuvaa, mutta ei taas yhtään yksityistä kuvaa. Virallisen aseveljeyden kuvatyyppiin on määritelty 15 julkista ja kolme yksityistä kuvaa.

2.1 Virallisen tuolla puolen – toveruutta saksalaisen kanssa

Yksityisissä Kemin sotasairaala no. 57 otetuissa valokuvissa lotat näyttäytyvät saksalaisten tovereidensa hoivaajina. Ensimmäisessä kuvassa lottia on kerääntynyt hoivattavien potilaiden sänkyjen viereen (kuva 10). Liitutaululla näkyvän jouluntoivotuksen ”Frohe Weihnacht 1942” mukaan on joulu. Saksankielinen toivotus kertoo siitä, että lotat ovat pyrkineet luomaan potilailleen kotoisan tunnelman. Toisessa, samasta valokuva-albumista löytyvästä valokuvasta viisi potilasta makaa sängyillään kuvan etuosassa, ja heidän takanaan seisoo rivi lottia ja potilaita käsikynkässä (kuva 11). Kuvasta välittyy iloinen tunnelma, sillä suurin osa kuvattavista hymyilee. Sotilaiden univormut roikkuvat naulakossa ihmisten takana, ja tämä seikka kertoo potilaiden olevan saksalaisia.

Kuva 10: Saksankielinen jouluntoivotus luo kuvaa lotista, jotka välittävät potilaistaan. V833:36, Lottamuseon kokoelmat.

Kuva 11: Lottien ja saksalaisten lämpimistä suhteista kertova käsikynkkä olisi todennäköisesti ollut liikaa *Lotta Svärdin* sivuilla. V833:130, Lottamuseon kokoelmat.

Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon synnytti Suomessa varsin laajan saksalaisystävällisyyden, joka mielialatarkkailun mukaan levisi myös oikeistoa laajemmalle. Myös hallituksen taholta vahvistettiin kehitystä ystävällismielisten suhteiden vahvistamisesta. Pääministeri Jukka Rangell lausui marraskuun 1941 lopulla eduskunnassa, että suomalais-saksalaiset suhteet rakentuvat toisaalta yhteisten sotilaallisten etujen ja aseveljeyden, toisaalta vilpittömän ystävyyden ja keskinäisen arvonannon pohjalle.[67]

Vaikka Rangell ei maininnut lausahduksessaan lottia, kuuluivat lotat oleellisesti suomalais-saksalaisen aseveljeyden rakentumiseen. Lotat työskentelivät saksalaisten parissa esimerkiksi lääkinnän ja muonituksen parissa, ja näin asevelisuhteet pääsivät kehittymään.[68] Suhteet syventyivät myös lottien potilailleen antaman henkisen hoivaamisen vuoksi, joka oli merkittävää. Historioitsija Maritta Pohlsin mukaan varsinaisen lääketieteellisen hoitamisen ohella ja ehkä jopa tärkeimpänä, lotat antoivat nuorille potilaille henkistä tukea, toivoa ja lohdutusta.[69]

Miksi kuvat 10 ja 11 on haluttu ottaa? Kuvat on todennäköisesti haluttu ottaa muistoksi sota-ajasta ja omaan sotakokemukseen liittyneistä tärkeistä henkilöistä. Lotat ja sotilaat ottivat sodan aikana kuvia itselleen, mutta niitä myös myytiin, ostettiin, vaihdettiin ja annettiin lahjaksi.[70] Lääkintätehtävissä toimineiden lottien albumeissa on lukuisia valokuvia potilaista, joita he hoitivat.[71] Sodan aikana oli siis tyypillistä tallentaa muistoiksi omaan albumiin valokuvia niistä henkilöistä, jotka olivat toimineet merkittävänä osana omaa sotakokemusta.

---

[67] Perko 1971, 95.
[68] *Lotta Svärd* 6/1942, ”Lotta saksalaisten aseveljien hoitajana.”
[69] Pohls ja Latva-Äijö 2009, 297.
[70] Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.
[71] Esim. yksityisissä valokuva-albumeissa V833, V856 ja V747, Lottamuseon kokoelmat.

Myös kuvat 10 ja 11 ovat voineet päätyä useamman kuvassa olevan ihmisen valokuva-albumiin muistoksi. Kuvan 10 saksankielinen jouluntoivotus kertoo lottien välittävästä asenteesta potilaitaan kohtaan ja luo toveruutta kuvassa näkyvien henkilöiden välille. Saksankielinen jouluntoivotus on voinut tuoda potilaille kodin turvaa ja ymmärrystä siitä, että heistä pidetään huolta. Kuvan 11 iloinen tunnelma ja rivissä seisovien potilaiden ja lottien ristityt kädet kertovat, että kuvassa esiintyvien henkilöiden välille on solmittu henkilökohtaisia suhteita: ihmiset ovat puolin ja toisin tulleet toisilleen tärkeiksi. Tämänkaltaisten lottien ja potilaiden yksityisten yhteiskuvien suuri määrä aineistossa, 100 kappaletta, kertoo sota-aikana saksalaisten kanssa solmittujen suhteiden suuresta merkityksestä tavallisen lotan kannalta.

Yksityisessä valokuvassa pikkulotta seisoo kolmen saksalaisen sotilaan kanssa yhteiskuvassa, ja yksi saksalainen on kietonut kätensä lotan ympärille (kuva 12). Kolme neljästä kuvan henkilöstä hymyilee leveästi, lotta mukaan lukien. Kyseinen pikkulotta työskenteli Oulun sotasairaalassa, joka oli saksalainen sotasairaala. Kuvanottohetki ajoittuu lotan komennuksen mukaan touko-lokakuulle 1942.[72]

Kuva 12: Suomen virallinen etäisyyden otto Saksaan erillisotateesin kautta ei ilmene lottien yksityisissä valokuvissa. V747:4, Lottamuseon kokoelmat.

[72] V747, Lottamuseon inventoinnit.

Kuvan 12 läheinen tunnelma lotan ja saksalaisen välillä välittyy nimenomaisesti halausotteen vuoksi. Lottaa halaava henkilö on todennäköisesti myös potilas. Lotta oli komennuksen aikaan vasta 17-vuotias[73], joten halausotteen voi tulkita olevan isovelimäinen tai isämäinen. Esitetyt yksityiset valokuvat tukevat narratiivia Suomen ja Saksan aseveljeydestä, eikä niistä voi havaita maiden välille jonkinasteista kylmyyttä luonutta erillissotateesiä. Harvoin tuollainen teesi voisi henkilökohtaisia suhteita ihmisiin sanellakaan.

Toveruus-kuvatyyppiin määriteltyjä valokuvia, joissa lottien ja saksalaisten suhteet esitetään lämpimässä valossa, ei löydy julkisesta *Lotta Svärd* -lehden kuvamateriaalista. Tämä johtuu arvatenkin naisilta vaaditusta siveellisyyden vastuusta. Marianne Junila on väitöskirjassaan perehtynyt suomalaisen siviiliväestön Saksan-asenteisiin jatkosodan aikana. Jo jatkosodan alussa vuoden 1941 heinäkuussa suomalainen sanomalehtikeskustelu huolestui suomalaisten naisten turhan suopeasta asenteesta saksalaisia sotilaita kohtaan, ja tämä nähtiin uhkana kotirintaman siveelliselle ryhdille. Sanomalehtikeskustelun kirjoituksissa ihmeteltiin esimerkiksi kunniallisten naisten kirjoissa kulkevien naisten käytöstä, jotka nyt roikkuivat vieraitten miesten käsipuolessa tuntematta edes heidän kieltään. Suomalaisen miehen kohdatessa rintaman ahdingot katsottiin saksalaisen kanssa heilastelevan suomalaisen naisen häpäisevän kotirintamalla sekä oman että maansa kunnian. Tätä ilmiötä voi selittää se, että suomalaisten sotilaiden mieliala oli kääntynyt laskuun jo syksyllä 1941 sotaväsymyksen vuoksi. Naisten kotirintamaa vastaan hyökättiin, sillä sen tarvittiin pysyvän kunnossa.[74]

Junilan tutkimusta voi tarkastella myös lottiin peilaten, sillä Lotta Svärd oli omaksunut aikakauden perhekäsityksen vahvasti. 1800-luvulla kehkeytynyt perhekäsitys toimi ideologiana, jonka pohjalle koko yhteiskuntajärjestelmä rakentui. Koti, kasvatus ja perhe-elämä nostettiin yhteiskunnan siveelliseksi perusyksiköksi. Perhehistoriaa tutkineen historioitsija Kai Häggmanin mukaan perheihanteen korostaminen kytkeytyy nationalismiin, johon turvaudutaan aina yhteiskunnan ollessa ”vaarassa”, siis esimerkiksi sota-aikana.[75]

1800-luvun perheideologia tuotti sukupuolta uudella tavalla. Naisten ja miesten välisiä eroja korostettiin, mutta samalla sukupuolten katsottiin täydentävän toisiaan. Naisille kuuluivat ominaisuudet, kuten epäitsekkyys, nöyryys, tunteellisuus ja uskonnollisuus, joiden katsottiin olevan kotia rakentavia hyveitä. Ydinperheideologia kytki yhteen valtion ja perheen, joka

[73] V747, Lottamuseon inventoinnit.
[74] Junila 2000, 146–148, 154.
[75] Häggman 1994, 215–221.

yhteiskunnan keskeisimpänä yksikkönä takasi sen, että valtiota varten kasvatetaan kunnollisia ja isänmaallisia kansalaisia.[76] Lottatyön aatteelliseen olemukseen kuului ”todellinen naiseus”, jonka hyveisiin kuuluivat hurskaus, alistuvuus ja kotikeskeisyys. Nainen idealisoitiin ja nähtiin moraalisempana, jalompana ja siveellisempänä olentona kuin mies.[77]

Lotta Svärd piti kiinni käsityksestä naisten siveellisestä ylemmyydestä ja heidän tehtävästään kansan ja miesten siveellis-moraalisena kasvattajana. Tämä tulee ilmi järjestön säännöissä, joissa lottien tehtäväksi katsottiin suojeluskuntalaisten siveellisestä kunnosta huolehtiminen. Naisen oli kasvatettava miestä. Järjestö vaati absoluuttista sukupuolisiveellisyyttä sekä naisilta että miehiltä, mutta nainen toimi viime kädessä vahtina, joka piti miehen oikealla tiellä.[78]

Naisia pääsääntöisesti kritisoivien sanomalehtien yleisönosastokirjoituksissa tunnustettiin kuitenkin myös mahdollisuus silkalle ystävyydelle aseveljen kanssa. Aiheettoman mainehaitan sai silti moni nainen, joka toimi aivan siveellisesti suhteissaan saksalaisiin sotilaisiin. Myös vilpittömin ja kunniallisin aikein tai asiallisesti asevelihengessä harjoitettua seurustelua ei alun perin ollut tarkoitus tuomita, mutta ikävimmillään kuka tahansa nainen saattoi joutua nimittelyn kohteeksi. Marraskuun lopulla 1941 kirjoittelu aiheesta sanomalehtiin kiellettiin, mutta tästä huolimatta se ei loppunut kokonaan.[79]

Alaluvun yksityisistä valokuvista kuva 10 saksankielisine jouluntoivotuksin ja näin Suomen-Saksan-aseveljeyden korostamisen sekä lottien hoivaroolin ilmentämisen vuoksi olisi mahdollisesti voinut päästä julkaistavaksi viralliseen *Lotta Svärd* -lehteen. Tosin lehti korosti lotista työteliästä kuvaa, ja usein suomalaistenkin potilaiden hoivaamista esitettiin valokuvissa konkreettisin toimin. Lehden valokuvissa lotat saattavat esimerkiksi syöttää potilaista tai ojentaa heille postia.[80] Käsikynkkäkuva 11 tukee myös lottakuvaa lotista hoivaajina, ja tältä osin se olisi mahdollisesti voitu julkaista lehdessä.

Koska kuitenkin myös puhtaasti asevelihengessä harjoitettua seurustelua saksalaisten kanssa saatettiin tuomita, olisi kuvan 11 perusteella voitu kyseenalaistaa kuvassa esiintyvien lottien siveellisyyttä. Tämänkaltaiset kuvat olisivat toimineet myös oivana propagandana, jota Neuvostoliitto olisi voinut hyödyntää. Saksalaisten sotilaiden ja suomalaisten naisten

---

[76] Nevala-Nurmi 2012, 40–41.
[77] Sulamaa 1999, 45.
[78] Sulamaa 1999, 46; Nevala-Nurmi 2012, 186–187.
[79] Junila 2000, 150–151, 164.
[80] Esim. *Lotta Svärd* 21–22/1941, s. 412, kuva ylh; *Lotta Svärd* 14/1942, lehden kansikuva.

seurustelun julkituomisella Neuvostoliitto pyrki lyömään kiilaa suomalais-saksalaiseen aseveljeyteen.[81] Tämä on osaltaan voinut vaikuttaa *Lotta Svärdin* tiukkaan sensuuriin ja saksalaisia sotilaita hoivaavien lottien valokuvien esiintymättömyyteen lehden sivuilla.

Kuva 12, jossa sotilas on kietonut kätensä lotan ympärille, on sen sijaan liian tuttavallinen kuvaus lotan ja saksalaisen välisistä suhteista. Vaikka kuva ei millään tapaa vihjaa epäsoveliaisiin suhteisiin lottien ja aseveljien välillä, olisi kuva voinut toimia ammuksena yleisönosastopalstojen kirjoittelussa lottia vastaan. Mikäli tämänkaltaisia lottakuvauksia olisi esitetty *Lotta Svärdissä*, olisi se vaarantanut lottien roolia ydinperheideologian varjelijoina, jonka vaaliminen nähtiin erityisen tärkeänä nimenomaisesti sota-aikana.

Yksityisestä kuvamateriaalista koostuva toveruus-kuvatyyppi kuitenkin kertoo, etteivät lotat vältelleet saksalaisia asetovereitaan. Hassuttelua lotan ja saksalaisten välillä kuvataan yksityisessä valokuvassa 13, jossa lotta tutkii saksalaisen osastolääkärin käsivartta leikillisesti. Kuva on otettu Kananaisista (Kiestinki), jossa sijaitsevassa saksalaisessa sotasairaalassa albumin omistava lotta toimi kirjurina kesällä 1944.[82]

Kuva 13: Saksalaisten kanssa hassutellaan. V856:228, Lottamuseon kokoelmat.

Albumissaan lotta kuvailee osastolääkäriä miellyttäväksi ja ymmärtäväiseksi ihmiseksi, joka tuli hyvin toimeen kaikkien kanssa.[83] Kuvan 13 merkityksenä on kertoa, etteivät lottien ja saksalaisten ammatilliset suhteet jääneet pelkästään viralliselle tasolle. Aseveljen kanssa löydettiin yhteisiä naurunaiheita ja samaistumispintaa. Kyseisessä kuvassa suhteet osastolääkäriin on koettu niin läheisiksi, että hassuttelu tuntuu luontevalta.

---

[81] Junila 2000, 155.
[82] V856, Lottamuseon inventoinnit.
[83] V856:243 kuvaus, s. 92, Lottamuseon kokoelmat.

Toveruus-kuvatyypin yksityiset ryhmäkuvat lotista ja saksalaisista kuvastavat ystävyyttä ja asevelisuhteiden virallisesta poikkeavaa, lämpimämpää puolta. Kuvien saksalaisiin sotilaisiin on solmittu henkilökohtaisia suhteita, ja muistot on myös haluttu tallettaa valokuvien tasolle. *Lotta Svärd* näki lottien roolin siveellisyyden vartijana, mikä selittää sitä, ettei tämän kuvatyypin kaltaisia valokuvia julkaistu lehdessä laisinkaan. Virallisella tasolla ei myöskään ollut välttämättä tarpeellista luoda aseveljestä näin läheistä kuvaa, sillä Suomen ja Saksan aseveljeyttä hiersi todellisuudessa suuret ideologiset erot. Tähän teemaan perehdytään seuraavissa alaluvuissa.

2.2 Suhde asevelimaan naiseen

Marraskuussa 1941 julkaistussa valokuvassa lottajohtaja Fanni Luukkonen on lähdössä maisteri Helle Kannilan kanssa Saksan-matkalle (kuva 14). Naiset on kuvattu linja-auton edessä odottavissa tunnelmissa.

Kuva 14: Alkuperäinen kuvateksti: “Johtaja Luukkonen ja maisteri Kannila Aeron autoasemalla lähdössä Saksan matkalleen.” *Lotta Svärd* 18–19/1941.

Luukkosen Saksan-matka koski kansainväliseen naisten kokoukseen osallistumista, mikä järjestettiin lokakuussa 1941. Kokouksen puheenjohtajana toimi Saksan kansallissosialististen naisten (NSF) valtakunnanjohtaja Gertrud Scholtz-Klink. Kuvaa 14 ympäröivässä jutussa Saksan naisten maanpuolustuksellista toimintaa isänmaansa hyväksi kuvaillaan

moninaisesti.[84] Kuvan 14 tarkoituksena on korostaa naisten kansainvälistä järjestäytymistä, johon lotat osaltaan kuuluivat. Lotta Svärdillä oli kansainvälisiä ystäviä, ja kuva ilmentää naisasian tärkeyttä. Merkityksenä on myös lujittaa Suomen-Saksan suhteita, sillä kokouksen pitämispaikkana toimi Saksa.

Vuosi edellisen kuvan julkaisemisen jälkeen eli marraskuussa 1942 lotta-lehdessä julkaistiin kuva, jossa Scholtz-Klink on puolestaan Suomen-vierailulla. Kuvassa johtaja Luukkonen asettaa SK-järjestön ansioristin Scholtz-Klinkin rintaan (kuva 15). Kuvassa vasemmalla etualalla seisoo kenraaliluutnantti Lauri Malmberg, ja naisten takana tilaisuutta seuraavia, hymyileviä lottia.

Kuva 15: Suomen ja Saksan naisjärjestöjen vahvalta vaikuttava yhteys toimii näyttämönä maiden väliselle aseveljeydelle. Alkuperäinen kuvateksti: ”Rva Scholtz-Klinkin rintaan kiinnitetään Sk-järjestön ansioristi.” *Lotta Svärd* 20/1942.

Vuoden 1942 Scholtz-Klinkin Suomen-vierailu sai suuresti lehtipalstaa *Lotta Svärd* -lehdessä. Scholtz-Klinkin vierailua käsiteltiin lehden kahdessa numerossa marraskuussa 1942. Edeltävässä naisen merkittävyyttä Lotta Svärd -järjestölle korostettiin antamalla hänelle paalupaikka lehden kansikuvana, ja lehden sivuilla hänet toivotettiin lämpimästi tervetulleeksi Suomeen.[85] Seuraavassa numerossa Scholtz-Klinkin pitämän puheen kerrotaan tempaisseen mukaansa koko salintäyteinen kuulijakunta, joka puheen jälkeen puhkesi voimakkaisiin ja kestäviin suosionosoituksiin.[86] Lotta-lehti valottaa jutuillaan tiivistä yhteyttä maiden välillä marraskuussa 1942.

---

[84] *Lotta Svärd* 18–19/1941, ”Isänmaan palvelemisen ajatus syöpynyt syvälle Saksan naisten sydämiin – Johtaja Fanni Luukkonen kertoo vaikutelmia Saksan matkaltaan”.
[85] *Lotta Svärd* 19/1942, ”Taistelevan kansan naiset.”
[86] *Lotta Svärd* 20/1942, ”Saksan naisten tervehdys asevelimaan naisille”.

Tammikuussa 1942 presidentti Risto Ryti määritteli Suomen ulkopoliittista linjaa yksityisesti Berliinin-lähettiläs Toivo Kivimäelle: Suomen on edelleen säilytettävä erillissota-asemansa ja liittoutumattomuus sekä koetettava ilman poliittisia sitoumuksia säilyttää Saksan hyväntahtoisuus, jotta taloudellinen apu ja materiaalituki säilyy.[87] Aseveljeyttä ulos päin lujittivat kuitenkin Hitlerin ja Mannerheimin vierailut toistensa luona kesällä 1942. Lisäksi Valtion tiedotuslaitoksen tekemän mielipidemittauksen mukaan suurin osa Suomen kansasta uskoi Saksan voittavan sekä länsivallat että Neuvostoliiton syksyllä 1942.[88]

Fanni Luukkosta tutkineen teologi ja historioitsija Marjo-Riitta Antikaisen mukaan vuonna 1942 maailmanpoliittinen tilanne ja sen myötä lottien ja Suomen valtionjohdon suhtautuminen Saksan valtakunnallista naisjärjestöä kohtaan oli muuttunut täysin. Kolmannen valtakunnan naisten johtaja sai Suomessa lähes valtiovieraan vastaanoton. Scholtz-Klinkin pitämä puhe oli Antikaisen mukaan varsin kansallissosialistisella sisällöllä varustettu ja propagandistinen, mutta sille annettiin täysi huomio. Presidentti Rytin poissaolo tilanteesta jäi ainoaksi varautuneisuuden osoitukseksi Suomen puolelta. Suhtautuminen Scholtz-Klinkiin oli ottanut käänteen positiivisempaan, sillä Suomi ja Saksa olivat sodassa virallisesti aseveljiä. Tämän vuoksi Luukkosen oli osoitettava julkisesti arvostavansa saksalaista vierasta.[89]

Scholtz-Klinkin Suomen-vierailua ja kuvan 15 ottohetken taustaa selittää siis virallinen narratiivi Suomen ja Saksan aseveljeydestä, jonka haluttiin koskevan myös maiden naisjärjestöjä. Kuvan 15 sisältö vastaa sodan todellista kulkua siinä mielessä, että kuvanottohetkellä maiden väliset suhteet olivat verrattain suopeat. Ansioristin myöntäminen on kunnianosoitus, ja sen laittaminen Scholtz-Klinkin rintaan kertoo suomalais-saksalaisen asevelisuhteen tiiviydestä. Malmbergin kuvassa esiintyminen tiivistää asevelisuhteita, sillä kyse ei ollut pelkästään naisjärjestöjen tapaamisesta: myös Suomen armeijan näytetään olevan vahvasti sitoutunut Saksan naisjärjestöön.

Kuvien 14 ja 15 taustalla piilee kuitenkin Suomen ja Saksan naisjärjestön välejä hiertäneet, syvät ideologiset erot. Luukkonen ja Scholtz-Klink tapasivat ensimmäisen kerran vuonna 1934 Berliinissä, jossa Luukkonen pyrki ottamaan selvää natsien naisjärjestön ja Suomen lottien välisistä mahdollisista yhtäläisyyksistä ja eroista. Tämä vierailu kirkasti Luukkosen näkemystä järjestöjen arvoeroista. Vierailun päätteeksi Luukkonen oli todennut, että ei nähnyt

[87] Manninen 1980, 310.
[88] Perko 1971, 144, 146, 148–149.
[89] Antikainen 2012, 170–171.

Saksan naisjärjestössä Suomen lottatyöhön rinnastettavaa toimintaa. Tämä johtui siitä, että kansallissosialistinen naiskuva tuki roolia, jossa naiselle kuuluu synnyttäjän, äidin ja kodinhoitajan tehtävät.[90] Kansallissosialistinen tavoite saattaa naiset kotiin kasvattamaan lapsia oli täysin vastakkainen suomalaisen naisasialiikkeen tavoitteille. Välejä repi myös Hitlerin tukema niin sanottu kansallissosialistinen kristinusko, jota oli arvosteltu suomalaisten kirkonmiesten parissa suoranaiseksi pakanuudeksi.[91]

Rakoja lottien ja Saksan naisjärjestön välillä ei ole nähtävissä kuvassa 15, joten tältä osin kuva kätkee taakseen merkityksiä, jotka avautuvat vain kuvaa ympäröivää kontekstia tarkastelemalla. *Lotta Svärd* -lehti oli tehokas tiedotus- ja propagandaväline. Järjestön johdon kontrolli lehdessä julkaistaviin asioihin käy ilmi siitä, että keskusjohtokunnan jäsenet miehittivät kaikki toimituskunnan päätäntävaltaiset virat.[92] Lottien tehtävänä oli tukea suojeluskuntia ja näin myös Suomen jatkosodan aikaista armeijaa. Suomen sotatavoitteiden kannalta oli tärkeää, että lotta-lehden esittämä kertomus sodan kulusta oli yhteneväinen Suomen virallisen sotakertomuksen kanssa. Virallisesti Suomi tarvitsi sodassa menestyäkseen Saksan taloudellisen tuen taakseen, joten naisjärjestöjen tiivistä yhteistyötä ja lottaa, joka on sitoutunut Saksaan, oli tärkeää esittää lehden sivuilla.

Jonkinasteista samankaltaisuutta Suomen ja Saksan naisjärjestöjen välillä oli kuitenkin löydettävissä. Pääpaino NSF:n propagandassa oli kotiäitiydessä, mutta järjestöllä oli myös velvollisuus kertoa naisille heidän roolistaan osana Saksan sotaponnistuksia ja saada naiset osallistumaan maan sotapalveluun.[93] Yhteisistä aatteista keskeisin oli kommunismin vastaisuus, jota molemmat järjestöt julistivat ahkerasti jäsenilleen. Luukkosella oli myös henkilökohtaisia sympatioita Scholtz-Klinkiä kohtaan, jolle Luukkonen oli ilmaissut olevansa kuin ”isoäiti”. Tämänkaltaiset käsitteet kumpusivat kansainvälisten, maanpuolustuksellisten liikkeiden naisten yleisesti käyttämistä ilmauksista. Sisaruuteen ja sukulaisuuteen liittyviä ilmauksia käytettiin runsaasti, sillä niillä rakennettiin yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kolmanneksi Luukkonen uskoi aseveljeyden olevan paras mahdollinen ratkaisu ja tuki Suomelle Neuvostoliittoa vastaan. Tämä lienee saanut häntä osoittamaan arvostusta Kolmatta

[90] Jokisipilä ja Könönen 2013, 116–117.
[91] Antikainen 2012, 171.
[92] Latva-Äijö 2004, 183–184.
[93] Saarenketo 2021, 39–40.

valtakuntaa kohtaan, vaikka se olikin omien kristillisten, poliittisten ja naisen asemaa koskevien käsitysten vastaista.[94]

Lotta Svärdin keskusjohdon ulkomaansuhteita käsitellyt tiedotus oli varsin selvästi värittynyttä, jopa propagandistista. Järjestöjen välisistä eroavaisuuksista vaiettiin ja samankaltaisia piirteitä korostettiin tietoisesti. Antikainen esittää, että lotat asettivat isänmaan asian kansainvälisten jännitteiden ja erilaisten näkemysten edelle.[95] Nämä seikat kytkeytyvät olennaisesti kuvan 15 merkitykseen: vaikka naisjärjestöjen välillä oli suuria ideologisia eroavaisuuksia, hyödytti järjestöjen välinen yhteistyö yhtä lottien kolmesta peruskulmakivestä, isänmaata. Tämän vuoksi yhteistyöhön oli taivuttava ja esitettävä se lottien virallisessa julkaisussa moitteettomana.

Yhteistyötä rivilotan ja saksalaisten naisten kanssa toteutettiin lottien Kolmanteen valtakuntaan suunnanneiden virkistysretkien avulla, jonne lotat saivat kutsuja SS-järjestöltä. Nämä matkat olivat lotille palkinto- ja virkistysmatkoja, joille valittiin sota-aikana rasittuneita ja ansioituneita lottia järjestön kaikista portaista, aina keskusjohtokunnan jäsenistä rivilottiin. Matkoilla lotat tutustuivat myös Saksan naisjärjestön ja naisjärjestön nuorisoryhmän toimintaan.[96] Tällaisia yksityisiä valokuvia ei kuitenkaan osunut valokuvarajaukseeni. Yksityisistä valokuva-albumeista ei rajaamani aineiston puitteissa löytynyt myöskään virallisen aineiston kaltaisia valokuvia korkean tason vierailuista Suomen ja Saksan naisten välillä. Tätä voi mahdollisesti selittää tavallisen lotan etäinen kokemus saksalaiseen kanssasisareen ja kansallissosialismin naiseuden vaatimuksiin. Koska tämä vaatimus oli niin ristiriidassa lottajärjestön naiseuden ihanteen kanssa, eivät Saksan naisjärjestö ja sen johtaja Scholtz-Klink välttämättä aiheuttaneet suurta ihailua tavallisessa lotassa.

2.3 Lotta saksalaisen asesisarena

Lotta Svärd -lehdessä lokakuussa 1941 julkaistussa valokuvassa lotta kättelee saksalaista sotilasta (kuva 16). Lotan asento on hieman jännittynyt, vaikka sekä lotta että sotilas hymyilevät toisilleen. Jutun otsikko korostaa lotan roolia saksalaisen sotilaan asesisarena. ”Sota on tehnyt lotasta ja saksalaisesta sotilaasta aseveljiä”, kuvaillaan jutussa.[97]

---

[94] Antikainen 2012, 171–172.
[95] Latva-Äijö 2004, 189; Antikainen 2012, 172.
[96] Saarenketo 2021, 23, 40.
[97] *Lotta Svärd* 17/1941, ”Suomen lotta saksalaisen sotilaan asesisarena.”

Kuva 16: Lotan ja saksalaisen sotilaan kättely viittaa aseveljeyteen symbolisesti. Alkuperäinen kuvateksti: ”»Lotta-toveri – se on hän –».” *Lotta Svärd* 17/1941.

Lotta Svärd -lehti palveli uskollisesti jatkosodan aikana sitä päämäärää, jonka mukaan Saksa tuli esittää Suomen lehdistössä hyvässä valossa eikä erillissotateesiä saanut liiaksi korostaa. Kuvan 16 merkityksenä on osoittaa maiden väliset asevelisuhteet erinomaisen hyvinä. Lotan ja sotilaan kättely toimii symbolisena osoituksena siitä aseveljeydestä, jonka Suomi ja Saksa olivat solmineet keskenään. Kuvan merkityksenä on vakuuttaa Saksa Suomen sitoutuneisuudesta yhteisiin sotilaallisiin tavoitteisiin. Tämän lisäksi kuva toimii esimerkkinä kaikille lotille siitä, miten heidän tulisi kohdata saksalainen sotilas. Kuva ikään kuin ohjeistaa kohtelemaan saksalaisia kunnioituksella suomalaisen sotilaan tavoin.

Valokuvien autenttisuuden selvittämisessä tulee tarkastella, onko valokuvaaja puuttunut jollain tapaa linssin edessä avautuvaan näkymään. Onko kuvaaja esimerkiksi lavastanut tilannetta jotenkin tai tehnyt siihen joitain muutoksia? Valokuva on sitä autenttisempi, mitä vähemmän kuvaaja on järjestellyt linssin edessä näkyviä tapahtumia. Koska kuvaajilla on mahdollisuus puuttua subjekteihinsa, on kuvien haasteena se, etteivät ne ole täysin virheettömiä todellisuuden kuvaajia.[98]

Kuvassa lotan jännittynyt ilme ja asento voisivat viitata siihen, että kuva on todellinen tapahtuma, joka on lotalle vieras: mahdollisesti tämä on jopa ensimmäinen kerta, kun lotta kättelee saksalaista sotilasta. Kyseessä voi olla esimerkiksi tilanne, jossa saksalaiset kättelevät lottia vuorotellen, ja yhdestä tällaisesta kättelystä on haluttu napata valokuva. Tilanteen

[98] Seppänen 2014, 140; Burke 2001, 30.

jännittyneisyys on voinut olla perua myös siitä, että valokuvaaja on pyytänyt lottaa ja sotilasta kättelemään kuvaa varten. Tämä on myös mahdollista, sillä kättelyn kuvaan tuoma aseveljeyden idea välittää juuri tarkoituksenmukaista lottakuvaa lotasta ja saksalaisesta aseveljinä. Voi sekin olla mahdollista, että lehteen on haluttu valikoida sellainen valokuva, joka tukee Saksan isovelimäistä roolia pienemmän asesisarensa rinnalla. Saksalainen sotilas viestittää olemuksellaan itsevarmuutta toisin kuin arkana esiintyvä lotta.

Merkittävää kuvan 16 julkaisun kannalta on nimenomaisesti se, että lehteen on haluttu julkaista kuva lotasta ja saksalaisesta kättelemässä. Kuvan 16 kättelyn kaltaisia, virallisia aseveljeyden kuvauksia lotista ja saksalaisista sotilaista ei löydy yksityisistä albumeista. Tämä vahvistaa käsitystä, jonka mukaan lotta-lehti loi tietoisesti tietynlaista lottakuvaa, ja valikoi lehden kuvia aina oma päämäärä edellä.

Yksityisten valokuvien kuvaukset lottien ja saksalaisten sotilaiden välillä ovat rennompia ja kuvaavat pääosin edellisen alaluvun kuvien tavoin ystävyyssuhteita. Aseveljeyttä kuvataan vain kolmessa yksityisessä kuvassa. Yksi niistä on yhteiskuva kolmesta lotasta ja kuudesta saksalaisesta sotilaasta (kuva 17).[99] ”Saksalais-suomalaista aseveljeyttä Piltsussa 1942.”, kertoo kuvan kuvateksti. Piltsu sijaitsi Itä-Karjalassa Syvärillä.[100]

Kuva 17: Lämmintä mutta virallista. Alkuperäinen kuvateksti: ”Saksalais-suomalaista aseveljeyttä Piltsussa 1942.” V187:23, Lottamuseon kokoelmat.

Yksityisalbumeiden valokuvat ovat luonteeltaan erilaisia kuin julkiset kuvat, joiden tuli palvella Suomen sodanjohdolle suotuisia käsityksiä. Yksityisissä kuvissa ei ollut tarve luoda mitään tiettyä kuvaa, sillä näitä valokuvia ja kuvatekstejä ei ollut tarkoitettu laajan joukon

[99] V187, Lottamuseon inventoinnit.
[100] ”Piltsu Syväri”. Suomen sotahistoriallisten kohteiden verkkosivut. <https://www.sotahistoriallisetkohteet.fi/app/sights/view/-/id/1282/country/9/area/85/> [luettu 3.3.2025].

nähtäväksi. Sen vuoksi kuvatekstin sanaan aseveljeys tulee kiinnittää erityistä huomiota. Saksalaiseen viittaaminen aseveljenä kertoo yksittäisen lotan kokemuksesta saksalaisesta aseveljenä. Aseveli-sanaa tarkasteltaessa täytyy kuitenkin huomioida, että lotat ottivat mitä todennäköisimmin vaikutteita omiin albumeihinsa valtakunnallisesta lotta-lehdestä, joka viittasi sivuillaan saksalaiseen sotilaaseen aseveljenä ahkerasti. Lottien oma propaganda vaikutti lottien ajatuksiin suuresti, eli sanan aseveli käyttäminen oli todennäköisesti ulkoa päin omaksuttu idea, jonka käyttö yleistyi sodan mittaan. Aseveljeys tulee kuitenkin ideana kuvan 17 tasolle ilman kuvatekstiäkin. Verrattaessa julkiseen kuvaan 16, joka pyrkii kaikessa kankeudessaan ja jännittyneisyydessään kertomaan asevelimaiden lämpimistä väleistä, tekee kuva 17 sen kuin itsestään rennolla otteellaan. Kuvat välittävät keskenään samankaltaista lottakuvaa, eikä kuva 17 tarvitse tähän kättelyä avukseen.

Kuvatekstejä tulkittaessa täytyy huomioida, että niitä ei välttämättä aina ole laadittu sotaolosuhteissa, ja mikäli näin, ei kuvatekstin voi taata edustavan sotanäkökulmaa.[101] Albumin, josta kuva 17 on peräisin, kuvatekstejä ei välttämättä ole laadittu sota-aikana, sillä kuvauksia on liimattu tarroilla aina vain yksittäisten kuvien kohdalle. Viittaisiko albumin lotta saksalaisiin kuitenkaan sodan jälkeen aseveljenä, mikäli hän ei olisi tällaisina heitä kokenut sota-aikana? Aseveli-sanan käyttämiseen on voinut liittyä lotan henkilökohtaiset vakaumukset tai sympatiat. Kuvan 17 valokuva-albumin lotta toimi kuvan ottoaikana 8. divisioonan yhteyslottana, mikä tarkoitti sitä, että hän toimi kaikkien divisioonan lottien johtajana.[102] Johtoasemassa toimiminen sekä valokuva-albumin ensimmäisille sivuille liimatut lottien *Kultaiset sanat* viittaavat lottaan, joka on ottanut lottatehtävänsä ja -vakaumuksena tosissaan, ja tämä on voinut vaikuttaa viralliseen näkemykseen myös suomalais-saksalaisista suhteista.

Voisiko kuvan 17 kaltainen valokuva esiintyä *Lotta Svärdissä*? Koska lotta-lehden valokuvat korostavat lottia aktiivisina toimijoina, eivät lehdessä julkaistut valokuvat saksalaisten kanssa myöskään ole kuvan 17 kaltaisia ”pönötyskuvia”. Tämänkaltaisia poseerauskuvia ei suomalaistenkaan sotilaiden kanssa lehteen juuri huolittu. Lotta-lehti pyrki rakentamaan valokuvillaan sellaista lottakuvaa, joka tuki käsitystä lotista aktiivisina toimijoina miesten rinnalla. Myös saksalaisten kanssa aseveljeyttä kuvataan toimeliaisuuden kautta julkisessa

[101] Kleemola 2016, 21.
[102] ”Lesch Kaarina”. Lotta Svärdin verkkosivut. <https://lottasvard.fi/lottagalleria/lesch-kaarina/> [luettu 10.3.2025].

kuvassa, jossa lotta ja saksalainen sotilas puuhastelevat perunapellolla.[103] Yksityinen kuva 17 ei välttämättä anna tarpeeksi työteliästä kuvaa lotista.

Virallisissa valokuvissa huomioidaan rivitason aseveljeyden lisäksi myös lottien saamat korkeamman tason sotilaalliset tunnustukset. Lotta-lehdessä maaliskuussa 1942 julkaistussa valokuvassa saksalainen kenraali, yhdysupseerina toiminut Waldemar Erfurth[104] jakaa saksalaisia ansiomitaleja sellaisille lotille, jotka ovat hoitaneet ansioituneesti saksalaisia haavoittuneita (kuva 18).

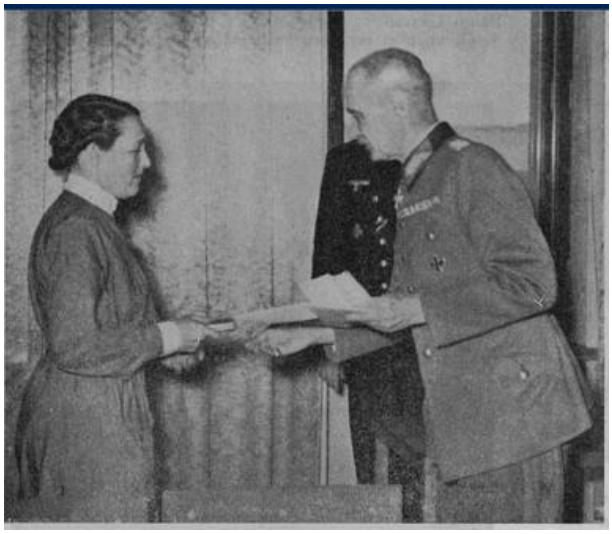

Kuva 18: Kiitos saksalaisten sotilaiden hoivaamisesta annetaan tätä siveää tietä pitkin. Jutun otsikko: "Saksalaisia kunniamerkkejä Suomen lotille. Valok. – Sundström." *Lotta Svärd* 5/1942.

Kuva 18 tunnustuksellaan ikään kuin paikkaa *Lotta Svärd* -lehdestä puuttuvaa, virallisten hoivakuvien aukkoa. Yksityisessä kuva-aineistossa korostunut teema lotista, jotka hoivaavat saksalaisia sotilaita, ei esiinny virallisissa valokuvissa. Hoivatyö saksalaisia kohtaan kuitenkin noteerattiin ja sille annettiin huomiota tämänkaltaisten kuvien avulla. Kuvan 18 ansiona on aikanaan epäilemättä ollut se, että kuva on kyennyt kuvittamaan ja sanoittamaan kiitoksen lottien hoivatyöstä vaarantamatta heidän siveellisyyttään. Korkean tason kenraalin tunnustus lotille oli eduksi maineikkaan lottakuvan rakentamisessa niin Suomessa kuin Saksassakin.

Lotta Svärdissä korostettiin myös valtakunnantason Suomen-Saksan-yhteyttä. Kesäkuussa 1943 julkaistussa *Lotta Svärd* -lehden valokuvassa Saksan valtakunnankansleri Adolf Hitler ojentaa Fanni Luukkoselle Saksan Kotka-ritarikunnan ristin kunniamerkin (kuva 19). Kuva ajoittuu Luukkosen vuoden 1943 toukokuisen Saksan-vierailun yhteyteen. Kuvan taka-alalla

[103] *Lotta Svärd* 17/1941, s. 341, kuva oik. ylh.
[104] Enkenberg 2018, 519.

on tunnistamattomia saksalaisia sotilaita sekä Saksan naisten valtakunnanjohtaja Gertrud Scholtz-Klink, joka hymyilee Luukkosta katsoessaan.

Kuva 19: Suomen sisärenkaan helmikuinen päätös erillisrauhasta Neuvostoliiton kanssa vaati vielä hetken teatteria Saksan suuntaan. Alkuperäinen kuvateksti: ”Valtakunnankansleri Adolf Hitler ojentaa lottajohtaja Fanni Luukkoselle Saksan Kotka-ritarikunnan ristin rintatähtineen.” *Lotta Svärd* 10–11/1943.

Kuvaa 19 ympäröivä juttu kertoo, että kyseinen kuva on otettu Luukkosen, Lotta Svärdin keskusjohtokunnan muonituspäällikkö Maja Genetzin sekä lotta Beatrice Gripenbergin Saksan-matkalta 19. toukokuuta 1943. Matkan alussa lotat tapasivat Saksan naisjärjestöä ja matka huipentui valtakunnankanslerin tapaamiseen. Jutun kirjoittaja Gripenberg kertoo innoissaan lottien kutsusta Führerin luokse: ”me kolme pienen Suomen ja kaksi Suur-Saksan tytärtä lähdimme kohti meille tuntematonta päämäärää.” Hitlerin ja Luukkosen tapaamisessa Luukkonen nosti esille lottien työpanosta, ja Hitler taas muistutti Suomen ja Saksan naisten kohtalonyhteydestä bolsevismin vastaisessa taistelussa.[105] Hitlerin antama risti oli korkein kansallissosialistisen Saksan koskaan ulkomaiselle naiselle myönnetty kunniamerkki. Hitler antoi kunniamerkin tunnustukseksi kaikille Suomen naisille, erityisesti Suomen lotille. Sitä ei siis luovutettu Luukkoselle hänen henkilökohtaisista saavutuksistaan, vaan Luukkonen vastaanotti sen järjestönsä ja suomalaisten naisten edustajana.[106]

[105] *Lotta Svärd* 10–11/1943, ”Suur-Saksan valtakunnankanslerin tunnustus Suomen naisille. Vaikutelmia Saksan matkalta.”
[106] Antikainen 2012, 173–174.

Gripenbergin viittaukset pieneen Suomeen ja toisaalta Suur-Saksaan ovat osa sitä tyypillistä retoriikkaa, jonka kautta Suomi viittasi aseveljeensä Saksaan jatkosodan aikana. Ilmaisu on peräisin presidentti Risto Rytin 25. kesäkuuta 1941 pidetystä puheesta, jossa hän totesi, että Suur-Saksan valtakunnan voimien rinnalla Suomen onnistumisen mahdollisuudet ovat paremmat kuin milloinkaan ennen. Ryti kutsui aseveljeä ”Suur-Saksaksi” ja avasi tietä tämän nimityksen yleisemmälle käytölle Suomen lehdistössä.[107] Saksasta korkea-arvoisesti puhuva lotta-lehden juttu ja Luukkosen ja Hitlerin välit varsin suopeassa valossa esittävä kuva 19 tarjoilevat katselijalle käsityksen siitä, että Suomen ja Saksan välit olisivat olleet vuoden 1943 toukokuussa erinomaisessa kunnossa.

Todellisuudessa Suomen ja Saksan suhteet olivat huonontuneet vuoteen 1943 tultaessa. Suomen politiikan suunnanmuutoksesta oli näkynyt oireita jo pidemmän aikaa. Saksan sotaonnen kääntymistä voitiin vuoden 1943 alussa pitää Suomessa tapahtuneena tosiasiana. Saksa joutui antautumaan kohtalokkaassa Stalingradin taistelussa 2. helmikuuta 1943. Stalingradin taistelua on pidetty yhtenä toisen maailmansodan suurista käännekohdista, joka sai Saksan liittolaiset ja puolueettomat maat tarkastamaan uudelleen käsityksensä Saksan ylivertaisuudesta.[108] Ylipäällikkö C. G. E. Mannerheimin aloitteesta pidettiin 3.2.1943 neuvottelukokous, jossa Suomen sisärengas päätyi yksimielisesti siihen, että Suomen oli aika pyrkiä irtautumaan tappiollisena häämöttävästä sodasta. Irtautuminen olisi koetettava saada järjestymään yhteisymmärryksessä Saksan kanssa, joka muuten saattaisi aiheuttaa laskemattomia vaurioita koko maalle.[109]

Suomessa oli epäselvää, milloin erillisrauha todellisuudessa voisi syntyä. Tämän vuoksi Saksan sotilaallisesta ja taloudellisesta avusta oli pidettävä kiinni mahdollisimman pitkään. Suomen hallitus myös lupasi maaliskuussa 1943 Saksalle, että aseveljeyttä heikentäviä mielipiteitä ei esiintyisi Suomessa julkisuudessa.[110]

Kuvan 19 taustalla on tilanne, jossa Luukkonen oli vastaanottanut kutsun Kolmanteen valtakuntaan Saksan naisten valtakunnanjohtajalta Scholtz-Klinkiltä. Kyseinen kutsu oli käynyt Suomessa ulkoministeriön ja valtioneuvoston käsittelyssä ennen kuin se tavoitti Luukkosen. Luukkosen omin sanoin kutsusta ei tällöin voinut kieltäytyä. Antikainen

---

[107] Perko 1971, 100.
[108] Polvinen 1964, 177; Jokisipilä 2004, 61–63.
[109] Pieneen neuvottelupiiriin kuului ylipäällikkö Mannerheim, tasavallan presidentti Ryti, pääministeri Jukka Rangell, ulkoministeri Rolf Witting, puolustusministeri Rudolf Walden ja valtiovarainministeri Väinö Tanner. Polvinen 1964, 148.
[110] Vehviläinen 1982, 154–156; Perko 1971, 174.

argumentoi, että lottajohtajan Saksan-vierailun tarkoituksena oli ulospäin vahvistaa käsitystä maiden välisestä aseveljeydestä tilanteessa, jossa Suomi todellisuudessa oli jo pyrkimässä sodasta pois. Saksan aseveljeys nähtiin parhaana ratkaisuna taistelussa Neuvostoliittoa vastaan. Tästä syystä Saksalle tuli näyttää julkista arvostusta vaikeasta poliittisesta tilanteesta huolimatta. On nähty, että Luukkonen matkusti Kolmanteen valtakuntaan siksi, koska kukaan Suomen valtion- tai sotilasjohdosta ei halunnut enää vuonna 1943 tavata Saksassa sen johtoa. Suomen johto näki, että Luukkonen olisi tarpeeksi epäpoliittinen henkilö Saksan-matkustajaksi.[111] Muiden tässä luvussa käsiteltyjen julkisten kuvien tavoin myös kuvassa 19 korostuu lottajärjestön olennainen merkitys Suomen sodanjohdon propagandayksikön palveluksessa.

Lotta Svärdin päätoimittaja Luukkonen on kuitenkin mahdollisesti soluttanut hienovaraisen vihjauksen lehteen päätyneeseen kuvaan siitä, ettei yhteistyötä Saksan kanssa koettu enää niin miellyttäväksi. Lotta-lehteen julkaistua kuvaa on rajattu siten, että Luukkonen näkyy valokuvassa kokonaan, mutta Hitler ei. Alkuperäisessä kuvassa sekä Luukkosen että Hitlerin selkämysten takana näkyy runsaasti tyhjää tilaa.[112] Lisäksi *Völkischer Beobachteriin* toukokuussa samaisesta tilaisuudesta julkaistussa kuvassa[113] ei Hitleriä ole rajattu selästä, se tuskin olisi natsien pää-äänenkannattajan sivuilla tullut kysymykseenkään.[114] Kuvan 19 rajaus on siis voinut toimia hienovaraisena piikkinä, jolla Luukkonen on pyrkinyt viestittämään ymmärtäneensä tilaisuuden luonteen ja hänen mannekiinimaisen roolinsa siinä. On myös mahdollista, että kuvarajausta ei ole tehty *Lotta Svärdin* toimituksessa tietoisesti.

Jatkosodan aikaisissa julkisissa lottavalokuvissa saksalaisten kanssa korostuvat viralliset aseveljeyden kuvaukset, jotka kipuavat johtotasolle saakka. Tarkastelemissani yksityisissä valokuvissa ei löydy julkisten kuvien 18 ja 19 kaltaisia kuvia saksalaisten korkea-arvoisten henkilöiden kanssa. Tämä selittyy sillä, että korkea-arvoisen saksalaisen tapaaminen ei kuulunut rivilotan oikeuksiin äärimmäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta.

---

[111] Antikainen 2012, 170–174; Jokisipilä ja Könönen 2013, 370–374.
[112] Alkuperäinen kuva Luukkosesta ja Hitleristä löytyy esimerkiksi Hitlerin valokuvia eri arkistoista yhteen koonneella verkkosivustolla: ”Hitler Archive: Biography in Pictures”. <https://www.hitler-archive.com/photo.php?p=3ckbTzUX> [luettu 24.4.2025].
[113] *Völkischer Beobachter*, 26.5.1943, s. 3, kuva oik. ylh.
[114] *Völkischer Beobachter* toimi Saksan kansallissosialistisen puolueen pää-äänenkannattajana, ja se oli tärkeä natsipropagandan toimittaja. “Der Völkische Beobachter”. Lebendiges Museum Online -verkkosivut. <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/voelkischer-beobachter> [luettu 29.4.2025].

3 Suuren Suomen toteuttajana

Suur-Suomi-ideologian juuret juontavat 1800-luvulle. Suomen ”luonnollista tilaa” perusteltiin Fennoskandialla, peruskallioalueella, jolla Suomi sijaitsee. Suomen itärajaa ei käsitetty luonnollisena, sillä se jakoi kansan lisäksi selvän maantieteellisen alueen, yhteiset kalliot, kummut, suot ja järvet. Itä-Karjalaa koskevissa tulkinnoissa korostui luonnon ja väestön alkuperäinen suomalaisuus, mutta samalla tutkijat kritisoivat alueen venäläis- ja neuvostovaikutusta.[115] Suur-Suomen muodostamisajatus kuului etenkin 1920-luvulla voimakkaiksi painostusryhmiksi paisuneiden heimojärjestöjen ajatusmaailmaan.[116]

Värirauhan aikana myös maan poliittinen johto oli kiinnostunut Itä-Karjalan kysymyksestä. Huhtikuussa 1940 presidentti Ryti laittoi aluille hankkeen, jonka tarkoituksena oli tieteellisin keinoin perustella saksalaisille Itä-Karjalan kuuluminen Suomeen. Saksa pyysi jälleen toukokuussa 1941 tietoja Suomen rajojen historiallisesta kehityksestä ja Itä-Karjalaa koskevasta kysymyksestä. Näin toimimalla Saksa mahdollisesti tavoitteli Suomen herättelyä Moskovan rauhassa luovutettujen alueiden takaisinsaamisesta ja ehkä enemmästäkin.[117]

Mannerheim miekantuppipäiväkäskyssään heinäkuussa 1941 uudisti vuoden 1918 julistuksensa siitä, ettei hän laittaisi miekkaansa tuppeen, ennen kuin Aunus ja Viena olisivat vapaita. Päiväkäskyn tarkoituksena oli rohkaista sotilaita, eikä sen ole katsottu toimittaneen poliittisen ohjelmajulistuksen virkaa.[118] Hallituksen sisällä päiväkäsky aiheutti eripuraa, mutta hallitus ei voinut sitä julkisesti kuitenkaan kieltää. Suomen hallituksen virallisessa vastauksessa lausuttiin maan käyvän puolustussotaa oman turvallisuutensa varmistamiseksi, ja Suomen tavoitteena oli Moskovan rauhassa menetettyjen alueiden vapauttaminen ja vihollisen hyökkäystukikohtien vaarattomaksi tekeminen. Mannerheim ilmoitti joukkojensa suorittavan turvallisuuden vaatimat operaatiot.[119]

Tässä alaluvussa tutkitaan niitä valokuvia, joissa lotat toteuttavat isänmaallista toimijuuttaan nimenomaisesti Suur-Suomen kontekstissa. Vaikka Suur-Suomen luominen ei ollut jatkosodan aikaan Suomen hallituksen virallisena tavoitteena, eteni Suomi järjestelmällisesti

---

[115] Vares 2010, 52, 56, 57.
[116] Varsinaisia heimojärjestöjä olivat mm. Akateeminen Karjala-Seura, Karjalan Kansalaisliiton Itä-Karjalan komitea ja Inkerin liitto. Poliittisista ryhmittymistä Isänmaallisella Kansanliikkeellä ja pienillä kansallissosialistisilla järjestöillä oli ohjelmassaan Suur-Suomen muodostaminen. Manninen 1980, 47.
[117] Manninen 1980, 48–49, 59–60.
[118] Ibid., 195–196.
[119] Polvinen 1964, 75, 93–94.

Moskovan rauhassa luovutettuja alueita pidemmälle. Suur-Suomi-ajatus oli myös hyvin vahvasti esillä isänmaallisessa *Lotta Svärd* -lehdessä ja näin lottien toiminnassa. Tässä alaluvussa esiintyvät kuvatyypit 4) lotta valtaajana 5) viholliseen suhtautuminen ja 6) suomensukuinen väestö. Lotta valtaajana -kuvatyyppi kattaa yhdeksän julkista ja kuusi yksityistä valokuvaa. Viholliseen suhtautumisen kuvatyyppiin taas on määritelty viisi yksityistä kuvaa, eikä yhtäkään julkista. Suomensukuinen väestö -kuvatyyppiä toteuttaa yhteensä 15 julkista ja seitsemän yksityistä kuvaa.

Kuvatyyppeihin 4 ja 5 kuuluu kuvia sekä takaisinvalloitetulta alueelta että Itä-Karjalasta, ja kuvatyyppiin 6 pelkästään kuvia Itä-Karjalasta. On huomioitava, että nämä ovat alueina luonteiltaan erilaisia. Suomessa luovutetun Karjalan takaisin saamista pidettiin itsestään selvänä vähimmäisvaatimuksena, jonka katsottiin käyvän yhteen puolustussodan tarkankin tulkinnan kanssa.[120] Talvisodan kokemusten vuoksi luovutettuja alueita ei aikalaiskäsityksen mukaan koettu vallattavan ideologisessa mielessä, sillä alueisiin koettiin oikeutus. Näitä alueita vallattiin sotilaallisessa mielessä. Tämä valtaushenki on esillä myös tietyissä yksityisalbumeissa, kun takaisinvalloitettua aluetta kuvaillaan osittain myös vallatuksi.[121]

Luovutetun Karjalan ja Itä-Karjalan ero korostuu kuitenkin myös tarkasteltaessa niitä hallinnollisesta näkökulmasta: Karjalankannas ja Laatokan Karjala liitettiin itsenäisyyspäivänä 1941 Suomeen, kun taas Itä-Karjalan alue säilyi koko jatkosodan ajan sotilashallintoalueena.[122] Itä-Karjalan valtaamiseen liittyvä kuvamateriaali voidaan tulkita eri tavoin valloitushenkiseksi, sillä Suomella ei ollut oikeutta näihin alueisiin. Tämä erottelu on kerrottu tulkittavien kuvien yhteydessä eikä alueiden eri luonteita sivuuteta. Pelkkä lottavalokuvien tarkastelu vain Itä-Karjalan alueelta olisi ollut turhan monimutkaista, sillä tarkasteltujen lottien komennukset sijoittuivat tyypillisesti useampaan eri paikkaan, eivätkä komennusten sijainnit käy ilmi kuvista aina täydellisesti. Takaisinvalloitettujen alueiden valokuvien mukaan ottamista taas puoltaa halu tarkastella vain näiltä alueilta löytyneitä valokuvia lotista venäläisten vankien kanssa.

---

[120] Polvinen 1964, 49.
[121] Esim. V174:47 kuvateksti, jossa aiemmin Suomelle kuuluneeseen Rätykylään viitataan sotilaallisesti vallattuna alueena: ”Stalinin kuva löydetty tältä vallatulta alueelta, jossa ryssä oli vielä muutama tunti sitten”, Lottamuseon kokoelmat.
[122] Kleemola 2016, 15.

3.1 Lotta valtaajana

Jatkosodan alkuvaiheessa otettu yksityinen valokuva lotasta ja sotilaista kuorma-auton lavalla viestittää innosta tulevaa sotaa kohtaan (kuva 20). Valokuvan kuvateksti kertoo: ”Ensimmäinen komentopaikka jätetään ja muutamme yli välirauhanrajan ryssän puolelle.” Valokuva-albumin aukeaman mukaan kuva on otettu lotan ensimmäiseltä komentopaikalta Suomessa sijaitsevalta Rautjärveltä, josta lotta jatkoi matkaansa Rätykylään.[123]

Kuva 20: Moskovan rauhassa 1940 luovutettuja alueita lähdetään valtaamaan innolla takaisin. Alkuperäinen kuvateksti: ”Ensimmäinen komentopaikka jätetään ja muutamme yli välirauhanrajan ryssän puolelle.” V174:40, Lottamuseon kokoelmat.

Suomi joutui talvisodan jälkeen Moskovan rauhassa 1940 luovuttamaan Neuvostoliitolle muun muassa Karjalankannaksen ja Laatokan Karjalan alueita. Kuvassa 20 esiintyvän lotan tuleva komennuspaikka, Rätykylä, kuului Kirvun alueeseen, joka oli muiden Karjalankannaksen alueiden tavoin luovutettu Neuvostoliitolle Moskovan rauhassa.[124] Talvisodan tappio oli suomalaisille luovutettujen alueiden suuruuden vuoksi karvas ja katkera. Monet suomalaiset uskoivat, että rauhansopimus ei ollut kestävä ja että menetetyt alueet saataisiin vielä takaisin. Moskovan rauhan kaltaista, epäoikeudenmukaisena koettua sopimusta ei pidetty lopullisena.[125]

Tällaista henkeä on aistittavissa kuvasta 20. Kuvateksti, jossa todetaan siirtymisestä ”välirauhanajan ryssän puolelle”, kertoo näkemyksestä, jonka mukaan alueet kuuluvat todellisuudessa Suomelle, eivätkä ne olleet siirtyneet lopullisesti Neuvostoliiton haltuun. Kuvatekstin sanoma tulevasta on optimistinen. Kuva 20 havainnollistaa, että yksityisten

[123] Albumi V174, s. 9–10, Lottamuseon kokoelmat.
[124] Nurmiluoto ja Vallas, 1997, 18, 90.
[125] Upton 1965, 23, 48–49.

valokuvien puolelle tallentui intoa Suomen sota-ajan tavoitteita ja alueiden takaisinvaltaamista kohtaan.

Millaisesta suhtautumisesta vastustajaan kuvatekstin sana ”ryssä” kertoo? Venäläisvastaisuudessa, avoimessa ryssävihassa, on kyse pitkälti sortovuosista asti juontuvasta perinteestä. Historioitsijan ja Venäjän tutkimuksen professorina toimineen Timo Vihavaisen mukaan ”ryssävihaa” alettiin lietsoa Suomessa järjestelmällisesti 1920-luvulla.[126] Kansainvälisen oikeuden emeritusprofessori Lauri Hannikainen on todennut, että talvisota aiheutti suomalaisissa katkeruutta ja väkivaltaisen sosialismin pelkoa. Viha sitä ja venäläisiä kohtaan sekä mahdollisuus vallata takaisin menetetyt alueet ja luoda Suur-Suomi Saksan avulla välkehtivät useimpien suomalaisten mielissä. Varsin yleisesti venäläisistä käytettiin halventavaa nimitystä ”ryssä”. Neuvostoliittolaisista ajateltiin Suomessa talvisodan jälkeen välinpitämättömästi tai jopa säälimättömästi.[127]

Tosin Kleemolan mukaan venäläisistä käytettiin tuohon aikaan sanaa ”ryssä” yleisesti ja monenlaisissa asiayhteyksissä. Sanaa ei missään nimessä voi yksinään pitää todisteena arvolatautuneisuudesta.[128] Kuitenkin Suomen hallituksen 3.2.1943 tehty päätös irtautua sodasta vaikutti lehdistön sensuuriohjeistuksiin. ”Ryssittelyä” kehotettiin nyt välttämään, sillä Suomi joutuisi kuitenkin tekemään rauhan Neuvostoliiton kanssa.[129] Lehdistön sensuuriohjeistus kielii siitä, että sanaa ei voida pitää täysin neutraalina nimityksenä. ”Ryssä”-sanan käyttäminen voidaan nähdä keinona luoda vastakkainasettelua ja vihaa Suomen ja vastustajan välille.

Lottien kuvattiin osallistuvan aktiivisesti Suomen sotatavoitteisiin myös *Lotta Svärdin* sivuilla. 18. syyskuuta 1941 julkaistussa valokuvassa joukko lottia seisoo ränsistyneen ja osittain likaisen talon edessä (kuva 21). Kuvan kuvateksti kertoo: ”Nämä Sortavalan lotat tietävät, mitä on ryssän jälkien siivoaminen. TK-valok. Viljo Pietinen.” Kuvatekstin mukaan Sortavalan lotat ovat puhdistamassa suomalaisten valloittamaa aluetta venäläisten jäljiltä.

[126] Kleemola 2011, 90–91; Vihavainen 2013, 20.
[127] Hannikainen 2023, 20; Manninen 1980, 48.
[128] Kleemola 2011, 111–112.
[129] Perko 1971, 173.

Kuva 21: Puhdistuslotat näyttäytyvät varsin mahtipontisina ja iloisina takaisin valloitetulla alueella. Alkuperäinen kuvateksti: ”Nämä Sortavalan lotat tietävät, mitä on ryssän jälkien siivoaminen. TK-valok. Viljo Pietinen.” *Lotta Svärd* 15/1941.

Kuva 21 löytyy myös SA-kuva-arkistosta, jonka mukaan kuva on otettu Ruskealassa 2. syyskuuta 1941.[130] Sulamaan mukaan lotan ihanteeseen kuului sisäinen ja ulkoinen puhtaus, ja jatkosodan aikana syntyi käsite ”puhdistuslotta”. Tavoitteena oli korostaa lottien hyveellistä puhtautta erotuksena vihollisen likaisuudesta.[131] Lehden jutun mukaan oli tyypillistä, että puhdistuslotat tekivät parin viikon komennuksia puhdistusta vaativille alueille. Puhdistuslottien tehtäviin kuului esimerkiksi kansakoulujen, tehtaiden ja muiden yleisten rakennusten sekä yksityistalojen puhdistaminen.[132]

Kuvan sanomaa taas avaa sen yhteydessä oleva tekstijutun otsikko ”Ryssänjälkiä kotinurkista puhdistamassa”. Sekä Sortavala että Ruskeala olivat Suomen talvisodassa menettämiä alueita.[133] Kotinurkka-sana taas on tunteita herättävä. Koti-sana kertoo siitä, että jokin on aiemmin mielletty omaksi ja myös tärkeäksi. Kuva pyrkii siis kuvittamaan sen, mitä sanotaan otsikossa: oma on nyt otettu takaisin, ja aivan oikeutetusti. Erityistä isänmaallista kaikua kuvaan tuo tieto, että nyt alue, josta on aiemmin tullut luopua, on saatu jälleen omien haltuun. Lottien asennot kuvassa näyttäytyvät mahtipontisina, etenkin eniten etualalla seisovan lotan: hän seisoo kädet vartalon vieressä suorana, vartalo täysin kohti kameraa, päättäväisessä

[130] SA-kuva 44158. Puolustusvoimien kuvakeskuksen ylläpitämä SA-kuva-arkisto on julkinen, noin 160 000 kuvaa käsittävä verkosta löytyvä valokuvakokoelma. Tämä kattava kokoelma käsittää sodan ajan tiedotuskomppanioiden kuvaajien ottamia valokuvia talvisodasta, jatkosodasta ja Lapin sodasta. ”Tervetuloa SA-kuva-arkistoon”. SA-kuva-arkiston verkkosivut. <http://sa-kuva.fi/neo?tem=webneofin> [luettu 21.4.2025].
[131] Sulamaa 1999, 66.
[132] *Lotta Svärd* 15/1941, ”Ryssänjälkiä kotinurkista puhdistamassa.”
[133] Nurmiluoto ja Vallas 1995, 90–91, 124, 126.

asennossa. Suurin osa lotista hymyilee kameralle, ja hymyily kameraan päin antaa vaikutelman tilanteesta, josta ollaan ylpeitä.

Kuvan 21 merkitykseen kuuluu olennaisesti luoda vastakkainasettelua meidän ja vihollisen välille. TK-kuvaajien ohjeistuksiin kuului ottaa kuvia takaisin vallatuista alueista siinä kunnossa kuin ne olivat joutuneet Suomen joukkojen käsiin.[134] Kuvan taustalla näkyvän talon ränsistyneisyyttä ja likaisuutta ei ollut siis tarvetta peitellä. Vastakkainasettelua luo myös jälleen ”ryssä”-sanan käyttö sekä kuvaa ympäröivä tekstijuttu, jossa kirjoittaja kuvailee, mitä Neuvostoliiton hallussa hetken olleille alueille on tapahtunut. Vihollisesta kylmää ja sielutonta toimijaa rakennetaan kertomalla, että suomalaisten siistit kodit on vallannut kurjuus, elottomuus ja tyhjyys. Propagandassa pyrittiin osoittamaan venäläisten epäsiisteys, johon suomalaiset saunakansana tekivät pesäeroa vedoten omaan puhtauteensa.[135] Lottien lämpöisyyttä ja sielukkuutta taas kuvataan lottien kyvyllä valmistaa koteja ja laittaa elämä taas alulle autiolle ja elottomalle kotiseudulle.[136]

Sen kuvaamisella, että vihollinen on kaltoinkohdellut seutuja, annetaan oikeutus maiden takaisinottamiselle. Huomiota herättää myös kuvan nopea julkaisutahti *Lotta Svärd* -lehteen. Kuva on otettu syyskuun 1941 alussa ja lehti julkaistu samaisen kuun puolessa välissä. Lehdessä haluttiin epäilemättä tuoda julki valloitukset ja omien joukkojen menestys mahdollisimman reaaliajassa, ja lottia käytettiin tämän sanoman palvelemisessa.

Valloitushenkiseksi olen myös luokitellut yksityisen valokuvan 22, jossa lotta poseeraa tuhotun tankin edessä. Lotta seisoo rennosti tankin edessä kädet taskuissansa. Sivun otsikon mukaisesti kuva on otettu Ravikankaassa 1941. Ravikankaan lentokenttä sijaitsi Karjalankannaksella Viipurista kaakkoon, lähellä Kämärää.[137] Lotta seisoo siis takaisinvalloitetulla alueella.

[134] Porkka 1983, 67–70.
[135] Kleemola 2016, 134.
[136] *Lotta Svärd* 15/1941, ”Ryssänjälkiä kotinurkista puhdistamassa.”
[137] Raunio ja Kuusisaari 1993, 390.

Kuva 22: Tuhottu tankki on saanut ihailijan. Alkuperäinen kuvateksti: ”Tuhottuja tankkeja”. V486:73, Lottamuseon kokoelmat.

Kuvan 22 kaltaisia tankkivalokuvia oli yksityisissä, valtaus-kuvatyyppiin luokitelluissa valokuvissa neljä kappaletta. Kleemolan tutkimusten mukaan sotilaiden tuhottujen tankkien kanssa otettujen kuvien tarkoituksena oli korostaa henkilökohtaista rohkeutta. Kuvissa rakennetaan ikään kuin David-Goljat-asetelmaa, jossa vastoin odotuksia pienempi on saanut nujerrettua suuremman. On huomattava, että poseeraavat miehet eivät läheskään aina olleet tankin tuhoamisen takana, vaikka kuvassa annetaan usein ymmärtää niin.[138] Kuvassa 22 voisi olla kyse samaisen henkilökohtaisen rohkeuden osoittamisesta. Lotta ikään kuin ottaa humoristisesti kunniaa tankin tuhoamisesta, vaikka hän ei ole sitä itse voinut tuhota. Kuvan merkitykseen kiteytyy mahdollisesti jopa vihollisen nöyryyttäminen siitä näkökulmasta, että kuvassa tankin tuhoajana näyttäytyy nimenomaisesti siihen jatkosodan ajan todellisuudessa kykenemätön nainen. Muiden vastaavien tankkikuvien löytyminen yksityisestä kuva-aineistosta tukee käsitystä, jonka mukaan lotat olivat kiinnostuneita sodan kulusta, sodassa käytetystä asekalustosta ja kokivat ylpeyttä Suomen saavutuksista.

Kuvan 22 lotta on myös olemukseltaan rento. Lottapukua tutkineen Jukka I. Mattilan mukaan lottapuvussa esiintymisestä oli säädetty tarkoin. Manttelia tai päällystakkia ei esimerkiksi saanut pitää auki, vaan niiden piti olla siististi napitettuna ja kaulus alas käännettynä. Tämän

[138] Kleemola 2011, 27–28.

lisäksi lotta ei saanut pitää käsiä taskuissa.[139] Kuvan 22 lotta rikkoo molempia näistä säännöistä. Kenties tuhotun tankin edessä pitää hieman esittää ja antaa itsestään kova kuva, jota ohjeenvastainen esiintyminen tukee. Pukurikkomusten vuoksi kuva 22 ei olisi voinut päätyä *Lotta Svärdin* sivuille. Vieläkin merkittävämpää ihannelotan kuvan rikkomista tukee kuitenkin tankin edessä poseeraaminen. Tämä kytkee lotan tiettyyn aseellisuuteen, mikä ei missään nimessä ollut lotilta hyväksyttävää. Tähän teemaan palataan tutkimuksen seuraavassa luvussa.

Julkisessa *Lotta Svärdissä* helmikuussa 1942 julkaistussa valokuvassa lotat ovat reen kyydissä Itä-Karjalassa (kuva 23). Kuvateksti viittaa ”Äänislinnan lottiin” ja jutun otsikko kertoo, että Petroskoista ollaan rakentamassa suomalainen Äänislinna.[140]

Kuva 23: "Äänislinnan lotat” kuvataan reen kyydissä tärkeinä. Alkuperäinen kuvateksti: ”Vireästi juoksee armeijan hevonen, kun Äänislinnan lotat istuvat reessä. TK-E. Manninen.” *Lotta Svärd* 2/1942.

Suur-Suomi-haaveiden runsasta levinneisyyttä jatkosodan ensimmäisinä kuukausina osoittaa johtavien sanomalehtien kirjoittelu. Keskustelua edisti Mannerheimin heinäkuinen päiväkäsky, niin sanotun menetetyn Karjalan valtaus sekä toistuvat voitonviestit Saksan itärintamalta. Jatkuva puhe Suur-Suomesta ei kuitenkaan ollut hallituksen eikä Valtion tiedotuslaitoksen mieleen, sillä se aiheutti tarpeetonta ärtymystä vastustajissa ja myös niissä, jotka hyväksyivät asian maltillisesti esitettynä. Sensuuri kuitenkin salli lehtien käyttää kyseistä nimitystä ”rajoitetussa määrin”.[141] *Lotta Svärd* -lehdessä viitattiin Suur-Suomeen jatkosodan aikana yhteensä 19 kertaa, ja suurin osa näistä viittauksista tapahtui vuonna 1942.[142]

---

[139] Mattila 2021, 106, 108.
[140] *Lotta Svärd* 2/1942, ”Petroskoi – josta rakennetaan suomalainen Äänislinna”.
[141] Perko 1971, 111–112.
[142] Viittaukset Suur-Suomeen *Lotta Svärdin* numeroissa 16/1941, 18–19/1941, 3–4/1942, 6/1942, 9–10/1942, 13/1942, 14/1942, 17/1942, 18/1942, 19/1942, 1/1943, 3/1943, 6/1943, 14/1944.

Suomi valtasi Petroskoin 1. lokakuuta 1941, joten valokuvan 23 ottohetken voi kuvan julkaisuajan ja kuvassa esiintyvän lumen vuoksi ajoittaa talvelle 1941–1942. Suomi oli aloittanut suunnittelun Petroskoin nimen muuttamisesta Äänislinnaksi jo elokuussa 1941, hyvissä ajoin ennen kaupungin valtaamista. Nimi otettiin käyttöön heti valtauspäivästä lähtien, ja laajempaan tietoisuuteen se levisi TK-artikkeleiden kautta.[143] Suunnitelmat Petroskoin nimen muuttamisesta Äänislinnaksi kertovat Suomen järjestelmällisestä valmistautumisesta kaupungin valtaamiseen ja suomalaistamiseen.

Kuva 23 on propagandistinen kuva, jossa lottien avulla rakennetaan kuvaa Petroskoin suomalaistamisesta. Kuvateksti tukee vuoden 1941 syyskuista raporttia, jonka mukaan kuvateksteihin ryhdyttiin ”soluttamaan” propagandaa sotaväsymystä vastaan.[144] Äänislinnan lotiksi leimatut naiset suomalaistetussa Petroskoissa esittää nimittäin Suomen sotamenestyksen mitä kirkkaimmassa valossa. Turkiksiin kääriytyneet lotat näyttäytyvät kuvassa mahtipontisina, ja näin rekikyyti saa jopa kuninkaallisten hevosvaunuajelun piirteitä. Kuvan alla olevassa jutussa kerrotaan Itä-Karjalan ”pelastamisesta”, ja Petroskoin lapsien kouluopettaminen toimii osoituksena lottien uhrautuvasta työstä.[145] Kuvan merkityksenä on levittää ilosanomaa Petroskoin vapauttamisesta, ja reen kyydissä olevat lotat ovat osa sitä pelastusjoukkoa, joka on tullut näin tekemään.

Tämän alaluvun julkisissa kuvissa lotista rakennetaan tietoisesti kuvaa, jossa lotat osallistuvat aktiivisesti Suomen sotaponnisteluihin sekä takaisinvalloitetuilla että niiden ylitse menevillä alueilla. Lottia ikään kuin käytetään Suomen sotamenestyksen ilmentämisessä ja heidän uhrautuvaisella työllään perustellaan valloitettujen alueiden oikeutusta Suomelle. Valloitushenkisyyttä on nähtävissä myös yksityisten kuvien puolella, joissa tulee ilmi ylpeys luovutetun alueen takaisin saamisesta tai viholliselta tuhotusta kalustosta. Vaikka julkisissa valokuvissa tämän kuvan rakentaminen on tarkoituksenmukaisempaa, järjestelmällisempää ja tietoisempaa, ei valloitushenkisiä piirteitä puutu yksityisistä valokuvista.

3.2 Viholliseen suhtautuminen

Yksityisessä valokuvassa kaksi lottaa seisoo metsässä, ja toisella on kädessään koiranpentu (kuva 24). Kuvatekstissä kerrotaan: ”Sain metsästä kiinni mustan ryssän koiranpennun, jolla oli yhtä kavala luonne kuin isännällään.” Albumin sivun muut kuvat viittaavat

[143] Kulomaa 2013, 31, 42.
[144] Porkka 1983, 183.
[145] *Lotta Svärd* 2/1942, ”Petroskoi – josta rakennetaan suomalainen Äänislinna”.

Karjalankannaksella sijainneeseen komentopaikka Rätykylään, jossa tämäkin kuva on todennäköisesti otettu jatkosodan alussa.[146]

Kuva 24: Vihollisen koiran kiinni saaminen huvittaa. Alkuperäinen kuvateksti: ”Sain metsästä kiinni mustan ryssän koiranpennun, jolla oli yhtä kavala luonne kuin isännälläänkin.” V174:44, Lottamuseon kokoelmat.

Vihavaisen mukaan vihollisen julmuutta kuvataan kaikkien sotien propagandassa. Kotimaisen propagandan tärkeänä tehtävänä oli suunnata kansan tyytymättömyyttä ahtaina aikoina sopiviin kohteisiin. Vihollinen oli tähän tarkoitukseen ihanteellinen syntipukki.[147] Propagandakuvien tarkoitus oli nimenomaan selkiyttää rajanvetoa: omiin joukkoihin liitettiin lukuisia positiivisia ominaisuuksia, kun taas vihollista ei säästetty mollaamiselta.[148] Näitä samoja teemoja esiintyy myös yksityisten lottavalokuvien puolella.

Kuvan 24 kuvatekstissä rakennetaan viholliskuvaa ahkerasti vertaamalla koiranpennun luonnetta kavalan vihollisen luonteeseen. Kuvatekstin kautta tulee ilmi lotta, joka suhtautuu viholliseen epäluuloisesti. Mielenkiintoista kuvassa on se, ettei sen tunnelma sinällään vastaa kuvatekstin tunnelmaa. Kuvateksti, joka välittää varsin negatiivissävytteistä kuvaa vihollisesta, on vastakkainen kuvan iloiselle asetelmalle. Kuvan tunnelman tekee kenties iloiseksi juuri kiinni saatu koira, jota pidetään todellisuudessa katalan sijaan hellyyttävänä. Toisesta näkökulmasta ajateltuna on kuvanottohetkellä voitu pitää huvittavana, että on saatu

[146] V174, s. 10, Lottamuseon kokoelmat.
[147] Vihavainen 2013, 248–249, 252.
[148] Kleemola 2011, 90–91.

viholliseen epäsuorasti viittaava ”ryssänkoira” alistettua. Näin kuvan merkityksen voi liittää myös jatkosodan alkuun liittyneeseen, Suur-Suomi-haaveiden kyllästämään uhoamisvaiheeseen.

Kuvan 24 kaltaisia, kuvatekstin keinoin viholliskuvaa rakentavia valokuvia löytyi *Lotta Svärdistä* myös muutamia. Tämän tutkielman puhdistuslottakuva 21 on yksi niistä, sillä sen kuvatekstissä rakennetaan aktiivisesti kuvaa venäläisistä epäpuhtaina, ja lottia käytetään viestin välittämisessä. Olen kuitenkin luokitellut kyseisen kuvan perimmäiseksi merkitykseksi nimenomaisesti valtauksen viholliskuvan sijaan. Todettakoon vielä, että *Lotta Svärdin* sivuilla viholliskuvaa rakennettiin tekstin keinoin paljon valokuvia enemmän. Valokuvissa ei keskitytty viholliskuvan rakentamiseen, vaan korostettiin lottien asemaa isänmaallisina toimijoina.

Yksityisissä lotta-albumeissa viholliskuvaa rakennetaan myös sellaisten vihollista kuvaavien valokuvien kautta, joissa lottia ei esiinny. Tällaisia ovat esimerkiksi vankikuvat tai jopa raa’at kuvat vihollisen kaatuneista joukoista. Tällaisia yksittäisiä raakoja kuvia esiintyi kourallisessa valokuva-albumeja, mutta tässä tutkielmassa hyödynnetyistä albumeista prosentuaalisesti suuressa määrässä.[149] Nämä valokuvat eivät lottien kuvista puuttumisen vuoksi mene valokuvarajaukseeni, mutta teema liittyy niin oleellisesti viholliskuvaan, että sitä käsitellään lyhyesti. Kleemolan mukaan etenkin rintaman raaoista kuvista teetettiin suuria määriä kopioita ja niitä myytiin epävirallisesti, sillä makaaberit kuvat kiinnostivat sota-aikana erityisen paljon. Vihollisten kaatuneiden kuvaamisessa oli kyse rintaman ”pelottavan epäjärjestyksen” dokumentoinnista. Dokumentoimisen taustalla saattoi olla tapahtumien psyykkisen käsittelyn helpottaminen, tiedostamaton halu osoittaa ylivoimaa ja isänmaallista uhoa sekä myös viholliskuvan luominen ja vihollisen alentaminen. Silkka kiinnostus kuolemaa kohtaan selittää dokumentointia myös.[150] Lotat ovat todennäköisesti saaneet näitä kuvia haltuunsa juuri niiden myymisen ja ostamisen kautta.

Lottien kohdalla dokumentointi liittyi mahdollisesti ensisijaisesti nuorten ihmisten kokemattomuuteen ja kiinnostukseen kuolemaa kohtaan. Kuvien taltioiminen oli tapa jäsennellä sodan kauhukokemuksia. Lottien perimmäisenä tarkoituksena ei välttämättä ole ollut ajatus vihollisen alentamisesta sotilaiden tavoin. Sotilaat joutuivat rintamakokemustensa

[149] Esim. kuvat V174:62, V486:77, V805: ei kuvanumeroa, s. 9, kuva oik. ylh., V384:35 ja V814:129, Lottamuseon kokoelmat.
[150] Kleemola 2011, 108–109.

ja viholliskosketustensa vuoksi rakentamaan viholliskuvaa lottia paljon aktiivisemmin ja julmemmin. Joidenkin lääkintätehtävissä toimineiden lottien roolina oli myös vihollisen joukkojen ja sotavankien hoivaaminen tarvittaessa.[151] Lotilta odotettiin erilaisia vastuita vihollisen suhteen kuin tavalliselta sotilaalta, jonka vuoksi lotat eivät välttämättä lietsoneet vihaa yhtä aktiivisesti vihollista kohtaan sotilaiden tavoin.

Kuvia vihollisen kanssa on löydettävissä vain kahdesta yksityisestä valokuva-albumista. Yksityisessä valokuvassa 25 kuvan vasemmassa laidassa näkyy muista henkilöistä eriytetty sotavanki puuhalkopinon edessä. Vangilla on käsissään mahdollisesti työkalu ja puuta, kuin hänen työntekonsa olisi juuri keskeytetty kuvan ottamisen ajaksi. Kuvan oikeassa laidassa esiintyy suomalaisia sotilaita ja lotta. Kuvateksti nimittää vankia vanja-apulaiseksi, siis venäläiseksi apulaiseksi. Kuva on otettu Lahden kaupungissa Karjalassa, joka toimi albumin omistavan lotan komennuspaikkana 15.–23.10.1941.[152]

Kuva 25: Sotavanki ei kuulu “meihin”. Alkuperäinen kuvateksti: ”Ja tämä oli meidän keittiö. Edessä vanja apulaisemme.” V384:16, Lottamuseon kokoelmat.

Kuvassa välitön huomio kiinnittyy siihen, että vanki seisoo yksin muista eriytettynä. Kuvassa näkyvä pylväs vaikuttaa korostavan etäisyyttä henkilöiden välillä, sillä suomalaiset seisovat pylvään oikealla puolella kuin vankia kavahtaen. Kuvan lotan vankka ote kahdesta vieressään seisovasta henkilöstä kertoo turvan hakemisesta ja myös konkreettisesti suomalaisten puolella olemisesta. Kuvan asetelmalla pyritään kertomaan, että vanki ei ole osa suomalaisten joukkoa: hän on toinen ja hän on vieläkin vihollinen. Suomalaisissa sota-ajan TK-kuvissa vangit esitettiin usein työtä tekevinä, tarkoituksenaan muun muassa osoittaa työnteko sotavankien

[151] Tiuri 2010, 28–29.
[152] V384, s. 8, Lottamuseon kokoelmat.

velvollisuutena.[153] Kuva 25 on asetelmallaan voinut ottaa mallia TK-kuvista ja esittää vangin tarkoituksenmukaisesti työtä tekevänä.

Mielenkiintoista kuvassa on kuitenkin se, että vanki hymyilee. Vangin suopeaa ilmettä kuvassa 25 voisi selittää helpotus siitä, että hänen henkensä on säästetty. Kleemolan mukaan suomalaisten vangiksi jäänyt venäläinen sotilas saattoi päästä työvoimaksi maataloon. Vangista saattoi pitkien sotavuosien aikana usein kehittyä lähes tasavertainen yhteisön osa, melkein perheenjäsen. TK-kuvissa jopa esiteltiin ”perheenjäsenvankeja” todennäköisesti siksi, että haluttiin osoittaa, että venäläisetkin viihtyivät Suomen hyvissä oloissa Neuvostoliittoa paremmin ja korostettiin Suomen asemaa sivistyneen, sotavankejaan hyvin kohtelevan maailman osana.[154] Kuva 25 ei kuitenkaan eriyttävällä asetelmallaan rakenna kuvaa vangista perheenjäsenenä, eivätkä suhteet ole kuvan perusteella lämpimät. Tosin kuva on otettu sodan alussa, eikä tämänkään vuoksi lämpimät suhteet ole välttämättä vielä päässeet kehkeytymään.

Kyseisen valokuva-albumin omistava lotta ja kuvan 25 mahdollinen ottaja on kuitenkin mahdollisesti suhtautunut vankeihin suopeammin. Yksityisessä kuvassa 26 albumin omistava lotta seisoo itse kahden sotavangin keskellä, ja lotta ja toinen sotavanki hymyilevät leveästi. Oikeanpuoleisin mies on ilmeeltään hieman varautunut. Albumin aukeaman otsikon mukaan kuva on Kangasjärveltä, jonne kyseisen lotan komennus sijoittui hieman aiempaa kuvaa myöhemmin, 5.11.–15.12.1941.[155]

Kuva 26: Kyseinen lotta ei kavahda vankeja. Alkuperäinen kuvateksti: ”Tässä olen apulaisteni kanssa ja keittiömme on selän takana ja he yrittivät opettaa minulle venäjää.” V384:23, Lottamuseon kokoelmat.

[153] Kleemola 2016, 145.
[154] Kleemola 2016, 126; Kleemola 2011, 96–97.
[155] V384, s. 10, Lottamuseon kokoelmat.

Kuva 26 kuvaa suhteet sotavankeihin paljon lämpimämpänä kuin edeltävä kuva. Vankeja lähellä seisoessa lotta ei karta vankeja samalla tavoin kuin edeltävän kuvan suomalaiset. Kuvatekstin mukaan vangit yrittivät opettaa lotalle venäjää. Käytännön elämän sujuvoittamiseksi ja vankeihin kommunikaation parantamiseksi venäjää on arvatenkin ollut hyödyllistä osata hieman. Venäjän kielen opetteleminen kertoo myös suopeammasta suhtautumisesta vankeihin. Valokuvat vankien kanssa useammalta eri komennuspaikalta kertovat dokumentoinnin halusta ja kiinnostuksesta. Kuvien 25 ja 26 ottamisen taustalla on voinut myös olla silkka uteliaisuus, sillä sotavangit saattoivat olla ensimmäisiä ulkomaalaisia, joita eläessään nähtiin.[156]

Kuvien kuvatekstien viittaukset miehiin apulaisina kertoo, ettei albumin omistava lotta välttämättä mieltänyt heitä vankeina. Tosin vaikka apulais-sana on pehmeämpi kuin vanki, ei se kuitenkaan kuvaile vertaista. Kuvan 25 kuvatekstin nimitys ”vanja-apulaisesta” on tulkinnanvarainen. Historioitsija Ville Kivimäki niputtaa vanja-sanan käytön vihollisesta yhdessä ”iivanan” kanssa niihin termeihin, joilla viholliselta riistettiin hänen yksilöllisyytensä ja hänestä tehtiin vihamielisen kollektiivin kasvoton osa. Sosiologi Knut Pipping sen sijaan näkee, että vanja-nimen käyttäminen kuvaa inhimillistä kohtelua, ja täksi kutsuttua henkilöä ei nähdä enää vihollisena.[157] Kuvan lempeä tunnelma ja lotan avoin suhtautuminen vankeihin tukee jälkimmäistä kuvausta siitä, ettei vanja-sanaa käyttäessään kyseinen lotta nähnyt miehiä enää vihollisina.

Yksityisessä valokuvassa kuvan keskellä esiintyy kaksi lottaa Heinjoen vankileirillä vankien ympäröimänä (kuva 27). Lotat hymyilevät leveästi. Samoin useampi kuvassa esiintyvä vanki hymyilee ja on kohdistanut katseensa kameraan tai kuvaa ottaneeseen henkilöön. Heinjoen vankileiri sijaitsi Karjalankannaksella hieman Viipurin itäpuolella. Albumin omistavan lotan yhtenä komennuspaikkana oli Viipuri, joten tämän perusteella kyseessä on nimenomaisesti Viipurin läheinen vankileiri, ei Suomen Heinjoelle Orimattilan lähelle perustettu sotavankileiri 5.[158] Albumin valokuvien ja lotan etenemisen perusteella kuva on todennäköisesti otettu jatkosodan alussa.

[156] Kleemola 2011, 88.
[157] Kleemola 2016, 120, 140.
[158] Nurmiluoto ja Vallas 1997, 74; Haapanen 2019, 15.

Kuva 27: Lottien esiintyminen vankileirillä on poikkeuksellista. Alkuperäinen kuvateksti: "Vankileirillä Heinjoella". V486:88, Lottamuseon kokoelmat.

Jatkosodan alkutaipaleella heinäkuussa 1941 Mannerheim määräsi sotavankien kohtelusta seuraavaa:

> ”Neuvostoarmeijan joukkoja vangiksi saataessa on päällystö heti eristettävä miehistöstä, karjalaiset samoin venäläisistä. Vankeja on valppaasti vartioitava ja tarpeeton keskustelu heidän kanssaan kiellettävä [- -] Itäkarjalaista väestöä on kohdeltava ystävällisesti, mutta varovaisesti. Venäläinen väestö on vangittava ja toimitettava keskitysleireihin. Venäläisiin ei ole luettava suomalaisista tai karjalaisista vanhemmista polveutuvia venäjänkielisiä henkilöitä, jotka haluavat liittyä karjalaiseen väestöön. - -”[159]

Karjalankannaksella sijaitsevan Heinjoen vankileirin määrättiin aloittavan toimintansa 7. syyskuuta 1941. Myös Itä-Karjalassa jatkosodan aikana Suomi miehitti alueita, jotka eivät ole sille missään vaiheessa kuuluneet, sulki alueella asunutta siviiliväestöä keskitysleireihin ja toteutti näillä leireillä rotuoppeihin nojaavaa segregaatiota.[160] Lottien toiminnasta jatkosodan vankileireillä ei ole varmuutta. Talvisodan aikaisista SA-kuvista löytyy muutama kuva, joissa lotta auttaa muonituksessa vankileirillä venäläisiä vankeja.[161] Jatkosodan ajalta SA-kuvista löytyy kolme kuvaa lotista ja vangeista, mutta ei vankileiriltä. Näissä valokuvissa lotat toimivat esimerkiksi haavoittuneiden vankien huollossa.[162] Julkisia esityksiä lotista ja sotavangeista ei *Lotta Svärd* -lehdestä jatkosodan ajalta löydy.

[159] Haapanen 2019, 70.
[160] Haapanen 2019, 43–44; Jokisipilä ja Könönen 2013, 314.
[161] ks. esim. SA-kuva 2213 Parikkalan vankileiriltä.
[162] ks. esim. SA-kuva 98889, jossa lotta hoivaa vankia.

Lottia työskenteli jatkosodan aikana jonkin verran sotavankisairaaloissa. Muistelmateoksen lottakomennuksestaan Lappeenrannan sotavankisairaalassa kirjoittanut lotta Ella Tiuri koki komennuksen sotavankisairaalaan poikkeukselliseksi. Ennen lähtöä tulevan komennuksen salaisuutta ja vaikeutta painotettiin. Tiuri järkyttyi ajatuksesta hoivata vihollisen joukkoja ja pohti saaneensa komennuksen rangaistuksena jostain. Ajatus sotavankien hoivaamisesta tuntui aluksi vastenmieliseltä, mutta hän silti päätti hoitaa heitä aivan kuten muitakin vankeja: vastenmielisetkin työt tuli hoitaa niin hyvin kuin osasi.[163]

Valokuvatutkimuksessa on hedelmällistä tarkastella sitä, mitä kuvan ulkopuolelle jää ja mitä kuvissa ei esitetä.[164] Tällaiset vihollista hoivaavat valokuvat puuttuvat sekä julkisista että yksityisistä valokuvista. Saksalaisia hoitaneiden lottien valokuva-albumit sen sijaan ovat pullollaan valokuvia potilaiden kanssa. Lämpimämmän suhteen syntymistä viholliseen sen sijaan kartettiin. Tiuri kertoo muistelmissaan, että vihollisen kanssa ei missään nimessä saanut antautua suhteeseen tai esiintyä läheisissä tunnelmissa.[165] Myös pelkkä tieto siitä, että kyseessä on vihollinen, on voinut johtaa siihen, ettei valokuvia koettu tarpeelliseksi ottaa. Vaikka SA-kuvista löytyy jatkosodan ajalta muutama valokuva lotista hoivaamassa vihollista, olisi tällaisen lottakuvan luominen lottien viralliseen julkaisuun ollut täysin tarpeetonta ja saattanut kyseenalaistaa lottien siveellisyyttä. Se ei myöskään olisi palvellut Suomen sotaintressejä, sillä sodan taistelutahdon kannalta oli tärkeämpää korostaa lottien hoivapanosta omia joukkoja kohtaan.

Suomalaisten TK-kuvien joukossa sotavankeja esittäviä kuvia on Kleemolan mukaan 1 400 kappaletta, joista osa on vankileireiltä. Myös rintamamiehet kuvasivat vankeja epävirallisissa kuvissaan suhteellisen paljon.[166] Koska kuva 27 on ainoa koko valokuva-aineistostani löytämä kuva lotasta vankileirillä, ei lottien rooli vankileireillä ole voinut olla kovin suuri. Kuvan 27 lotat ovat todennäköisesti päässeet jostain syystä vierailemaan kyseisellä vankileirillä, esimerkiksi katsomassa millaiselta olot leirillä näyttivät. Kuvausinnon taustalla on voinut olla lottien puolelta myös isänmaallista uhoa: ”Näin käy sille, joka luvatta yrittää tunkeutua Suomeen”.[167] Tätä tulkintaa ei välttämättä kuitenkaan tue kuvan iloinen tunnelma ja hymyilevät ihmiset. Onko kyseessä vankien helpotus vankileirille pääsystä, vai onko lottien läsnäolo leirillä kenties saanut vangit hymyilemään? Voi olla, että nimenomaisesti lottien

[163] Tiuri 2010, 22–23, 28–29.
[164] Vahtikari et al. 2022, 246.
[165] Tiuri 2010, 28.
[166] Kleemola 2016, 124.
[167] ks. Kleemola 2011, 88.

läsnäolo kuvassa on saanut vangit hymyilemään. Suhteessa vankeihin kuva 27 luo lempeää lottakuvaa ja tukee edellisen kuvan tavoin lotan käsitystä vangista ihmisenä, ei vihollisena.

Tämän alaluvun yksityiset valokuvat toimivat merkittävinä historiallisina dokumentteina, sillä ne kertovat kuvatutkimuksen keinoin lottien jatkosodan aikaisesta suhtautumisesta viholliseen. Yksityisissä kuvissa luodaan viholliskuvaa, mutta myös aitoa kiinnostusta ja lempeyttä vankeja kohtaan ilmeni. Osa lotista pääsi kuvien mukaan kosketukseen vankien kanssa. Näitä lottia on mitä todennäköisimmin ollut suuresti enemmän, mutta vankien kanssa ei syystä tai toisesta ole haluttu ottaa valokuvia. Kiinnostuksesta vankeihin kertoo vankien kanssa otetut kuvat sekä vankileirillä vierailu. Tällaista kiinnostusta viholliseen ei kuitenkaan ollut sopivaa näyttää *Lotta Svärdissä*, josta vihollisen kanssa otetut valokuvat puuttuvat kokonaan.

3.3 Heimosisar vai maatuska? Suhtautuminen suomensukuiseen väestöön

Huhtikuussa 1943 julkaistussa valokuvassa esitellään lottien opetustoimintaa itäkarjalaisen väestön ”suomalaistamiseksi” (kuva 28). Kuvan pieni poika vaikuttaa lukevan kirjaa innokkaasti, ja lotan auktoriteettiasema poikaan heijastuu jykevän seisoma-asennon kautta.

Kuva 28: Järjestelmällistä suomalaistamista. Alkuperäinen kuvateksti: ”Lotta-opettajatar ohjaa lukuharjoituksia itä-karjalaisessa koulussa. – Tk-Nurmi.” *Lotta Svärd* 7/1943.

Suomalaiset ymmärsivät koululaitoksen merkityksen osana Itä-Karjalan suomalaistamistoimenpiteitä, ja miehitetyn alueen kansakouluihin alettiin etsiä opettajia vilkkaasti heti syksyllä 1941. Jatkosodan alettua Suomi legitimoi Itä-Karjalan alueita itselleen

vedoten ”valkoisen miehen taakkaan”, siis suomalaisten velvollisuuteen sivistää alemmilla kehitystasoilla olevia ihmisiä.[168] Runsaslukuisen lapsiväestön kasvattaminen Suur-Suomen kansalaisiksi aloitettiin sotatoimien Karjalassa ollessa vielä käynnissä. Yleinen oppivelvollisuus koski kaikkia 7–15-vuotiaita suomensukuisia, ja se saatettiin sotilashallintoalueella voimaan lokakuun lopussa 1941. Itä-Karjalaan opettajaksi lähtevältä edellytettiin isänmaallista ja kristillistä mielenlaatua, ja kuuluminen Suojeluskunta- tai Lotta Svärd -järjestöön katsottiin eduksi.[169]

Opetuksen tuli ohjeiden mukaan tapahtua suomen kielellä kristillis-isänmaallisessa hengessä. Opettajien oli määrä herättää lasten heimotunnetta, joka myöhemmin kehittyisi rakkaudeksi koko suursuomalaista isänmaata kohtaan. Tavoitteiden kannalta keskeisimpiä olivat suomen kieli, historia, maantieto ja uskonto. Suuri osa lapsista puhui kuitenkin venäjää, mikä vaikeutti ennalta laadituissa opetussuunnitelmissa pitäytymistä.[170] Itä-Karjalassa lapsille perustettiin pyhäkouluja, joissa heille selitettiin kristinopin alkeita ja kerrottiin Jeesuksen elämästä. Pyhäkoulun pitäjänä oli useimmiten lotta.[171]

Koska *Lotta Svärd* argumentoi Itä-Karjalan väestön suomensukuisuuden puolesta, kuvan 28 alkuperäisenä ideana tuskin on ollut korostaa lottien roolia nimenomaisesti väestön suomalaistamisessa. Sen sijaan kuvan tarkoituksena on ollut välittää sanomaa lottien aktiivisesta roolista Itä-Karjalan väestön tukemisessa ja kasvattamisessa. Koska suuri osa itäkarjalaisista lapsista puhui venäjää, on tulkinta lasten suomalaistamisesta kuitenkin paikallaan. Kuva symbolisoi Suomen vaikutusvallan laajentumista Itä-Karjalaan saakka konkreettisesti. Opetustoiminnan tuominen lotta-lehden sivuille valokuvan kautta kertoo, että lasten kasvattaminen Suur-Suomi-ajatuksiin nähdään hyvänä asiana.

Julkisessa valokuvassa 29 ja yksityisessä valokuvassa 30 lotat esiintyvät itäkarjalaisten perheiden kanssa. Elokuussa 1943 *Lotta Svärdissä* julkaistun valokuvan kuvatekstinä toimii: ”Lotat vierailivat itä-karjalaisten heimosisariensa luona Karhumäen suunnalla.” Yksityinen kuva on albumin sivun muiden valokuvien perusteella otettu Aunuksessa. Sen kuvatekstissä kerrotaan: ”Konanovan perhe ja Laura kevättalvella -43”.

---

[168] Kleemola 2016, 289; Jokisipilä ja Könönen 2013, 314–316.
[169] Kulomaa 2013, 180–181.
[170] Ibid., 182–183.
[171] Sulamaa 1999, 39.

Kuva 29: Alkuperäinen kuvateksti: ”Lotat vierailivat itä-karjalaisten heimosisariensa luona Karhumäen suunnalla.” *Lotta Svärd* 13–14/1943.

Kuva 30: Alkuperäinen kuvateksti: ”Konanovan perhe ja Laura kevättalvella -43”. V690:92, Lottamuseon kokoelmat.

Kuvat ovat visuaalisilta piirteiltään hyvin samankaltaisia. Molemmissa kuvissa joko lotta tai lottia esiintyy karjalaisen perheen kanssa, johon kuuluu aikuisen tai aikuisten lisäksi lapsia. Virallisessa kuvassa lotat hymyilevät enemmän kuin karjalaiset naiset, jotka ovat melko tuimia. Epävirallisessa kuvassa sen sijaan lotta katsoo alaspäin, kun taas karjalainen nainen ottaa kontaktia kameraan. Kuvien ensimmäiseksi eroavaisuudeksi voi kuitenkin luokitella sen, että julkisessa valokuvassa lotat pitelevät sylissään perheen pienokaisia. Tämän teon taustalla toimii arvatenkin sellaisen kuvan luominen, jossa lotilla esitetään olevan läheiset suhteet

kyseiseen perheeseen. Se, että vauvat on annettu lottien syleihin, toimii suurena luottamuksenosoituksena. Tarkoituksena on luoda lottien avulla kuvaa, että vallattujen alueiden väestö oppi luottamaan suomalaisiin ja tunsi myös kiitollisuutta heitä kohtaan. Todellisuudessa suomalaisiin suhtauduttiin alusta alkaen lähinnä miehittäjinä.[172] Yksityisessä kuvassa perheen äidille on suotu rauha lapsen pitelemiseen. Lotan kädet yhden lapsen harteilla kuitenkin tuovat lottaa perhettä lähemmäs.

Julkisen kuvan kuvateksti, jossa karjalaisiin viitataan heimosisarina, on jo itsessään hyvin kantaaottava. Itäkarjalaisesta perheestä rakennetaan kuvaa suomalaisena. Heimoaate ja Itä-Karjalan vapauttaminen nousevat vahvasti kuvan merkityksen tasolle. Tätä yksityisen valokuvan kuvateksti, joka viittaa neutraalimmin vain Konanovan perheeseen, ei tee.

Miksi valokuvat on haluttu ottaa? Julkisen valokuvan tarkoituksena on korostaa lottien roolia itäkarjalaisten perheiden hyväksi. Kuvaa ympäröivä juttu on varsin propagandistinen: urheat suomalaiset soturit ovat vapauttaneet suomalaisten heimolaiset Itä-Karjalassa vainolaisten sorrosta, ja nyt jokaisen kenttälotan velvollisuutena on toimia sisarena heimolaisille.[173] Lotat perheen pienimmäiset syleissään rakentavat kuvaa heidän merkittävästä roolistaan juuri tuon kyseisen karjalaisen perheen kannalta ja näyttävät esimerkkiä kaikille lotille tällaisesta oikeaoppisesta heimosisaruudesta. Todellisuudessa Suomen armeijan Akateeminen Karjala-Seura- ja heimohenkiset upseerit joutuivat Suomen Itä-Karjalan valtauksen myötä monin paikoin kokemaan karvaita pettymyksiä, kun väestö ei palvonutkaan suomalaisia vapauttajina vaan suhtautui heihin paikoin jopa vihamielisesti mutta usein varautuneen pidättyvästi. Itä-Karjalan väestö koki paikoin joutuneensa ”rintamien väliin”, eikä koko miehityksen aikana varsinaista itäkarjalaista nationalismia esiintynyt.[174] Tätä todellisuutta kitkemään tarvittiin julkisia, heimoaatetta tukevia kuvauksia, josta kuva 29 toimii esimerkkinä.

Yksityinen valokuva sen sijaan ei korosta sisaruutta lotan ja itäkarjalaisen perheen välillä. Lotalla on todennäköisesti ollut henkilökohtainen kytkös perheeseen, sillä valokuva on haluttu tallentaa omaan albumiin. Lisäksi perheen sukunimen muistaminen kertoo, että kyseessä ei ollut mikä tahansa perhe, vaan tämän perhe on merkinnyt lotalle jotain.

---

[172] TK-kuvin pyrittiin rakentamaan kuvaa, jonka mukaisesti itäkarjalainen väestö ”luottaa” Suomeen. Kleemola 2016, 288, 290.
[173] *Lotta Svärd* 13–14/1943, ”Osoitatko Itä-Karjalaisille olevasi heidän heimosisarensa?”
[174] Kleemola 2016, 222.

Yksityinen valokuva siis välttää sitä propagandistista asetelmaa, joka on hyvin vahvasti esillä julkisessa valokuvassa.

Arkiaskareita Itä-Karjalassa esitellään sekä julkisessa valokuvassa 31 että yksityisessä valokuvassa 32. Julkinen valokuva 31 esittää kaksi lottaa ja yhden sotilaan peltotöissä, kun taas yksityisessä valokuvassa 32 lottia ja itäkarjalaisia naisia[175] on kerääntynyt peltomaisemaan pyykille.

Kuva 31: Alkuperäinen kuvateksti: ”Itä-Karjalan pelloilla. Tk-Strandell.” *Lotta Svärd* 13/1942.

Kuva 32: Alkuperäinen kuvateksti: ”Maatuskoja ja lottia pyykillä”. V763:105, Lottamuseon kokoelmat.

Julkista peltokuvaa tukee tekstijuttu, joka kertoo lottien ahkerasta työstä Itä-Karjalan kasvitarhatilkkujen parissa. Kenttälotan kylvön toivotaan kasvavan iloksi sekä hänelle itselleen että kunniaksi järjestölle.[176] Näin Itä-Karjalan peltojen kyntö kuvaillaan positiivisena asiana, joka edistäisi myös Lotta Svärdin mainetta. Lottakuva eroaa julkisessa ja yksityisessä kuvassa työn tekijän näkökulmasta. Julkisessa valokuvassa lotat rehkivät, kun taas

[175] V763, Lottamuseon inventoinnit.
[176] *Lotta Svärd* 13/1942, ”Kenttälotan kasvitarha”.

yksityisessä he ovat taka-alalla muiden naisten pyykätessä. Julkinen kuva tukee *Lotta Svärdille* tyypillistä tapaa näyttää lotat ahkeroivina.

Silmiinpistävää on itäkarjalaisen väestön puuttuminen julkisesta kuvasta. Vaikka edellisen julkisen kuvan mukaan itäkarjalaisia tuli kohdella heimosisarina, ei heidän kuvata osallistuvan peltotöihin lottien kanssa. Kuvassa 31 lotat ovat tulleet pelloille ja ottaneet oikeudekseen maiden kylvämisen. Yksityisessä valokuvassa 32 taas on itäkarjalaista väestöä paikalla, mutta kuvatekstin kirjoittanut lotta nimittää heitä maatuskoiksi, siis venäläisiksi naisiksi. Tämä nimitys eroaa suuresti *Lotta Svärd* -lehden tuottamasta heimosisar-narratiivista, joka pyrki todistamaan itäkarjalaisen väestön olevan suomensukuista ja oikeutti osittain tällä tulokulmalla alueita itselleen. Todellisuudessa kaikki lotat eivät kokeneet, että tämä väestö olisi ollut suomalaista, vaikka lotta-lehti tätä ajatusta puskikin.

Lotta Svärdin julkisessa kuvassa 32 kuitenkin tuodaan ilmi myös lottien ja itäkarjalaisten naisten yhteistyötä. Kuvassa esiintyy muonituslotta ja kuvan etualalla näkyy kaksi muuta naishenkilöä, joista toinen katsoo alaspäin ja toinen kohti kameraa. Naiset ovat pesemässä perunoita. Kuvatekstin ”Lottaemännällä on apunaan iloisia, kirjavapukuisia vepsätyttöjä.” mukaan kuvan kaksi muuta naista ovat vepsäläisiä. Kuva on julkaistu jatkosodan loppuvaiheessa, touko-kesäkuussa 1944.

Kuva 32: Kuvan asetelman vuoksi lotta näyttäytyy korkea-arvoisempana kuin vepsäläiset. Alkuperäinen kuvateksti: ”Lottaemännällä on apunaan iloisia, kirjavapukuisia vepsätyttöjä.” *Lotta Svärd* 9–10/1944.

Suomi kohtasi vepsäläisiä jatkosodassa miehittäessään alueita Itä-Karjalassa Äänisen rannalla,[177] sillä vepsäläiset ovat historiallisesti asuttaneet Äänisen rannan luoteisosaa.[178] Lotta-lehden mukaan muonitusvepsä tarkoittaa vepsäläistyttöä, joka työskentelee muonituslotan apulaisena kenttäoloissa muonitustyössä. Vepsäläistyttöjen kerrotaan askartelevan mielellään keittiötöiden parissa ja ihailevan lottia tavattomasti. Jutun mukaan vepsäläiset kuuluvat suomalaisten heimoon.[179] Juttu arvostaa vepsäläisten työpanosta, mutta asettaa heidät suurempien sisartensa, lottien, apulaisiksi.

Kuvasta 32 välittyy hierarkkinen asetelma muonituslotan ja vepsäläisten naisten välillä. Lotta seisoo, kun taas kaksi vepsäläisnaista on kyyristyneinä alaspäin. Koska vepsäläiset esiintyvät kuvassa alempana, näyttäytyy lotta ikään kuin korkea-arvoisempana kahteen muuhun naiseen nähden. Lotan univormu korostaa hänen opettajamaista auktoriteettiasemaansa suhteessa vepsäläisten naisten tavallisiin asuihin. Lisäksi kuvatekstin maininta lottaemännästä ja toisaalta vepsäläistytöistä on sinällään erikoinen, sillä kaikki kolme naista vaikuttavat olevan melko samanikäisiä. Vepsäläisnaiset, etenkin alaspäin katsova, saattaa olla jopa lottaa vanhempi. Vepsäläisten tytöttely asettaa heidät jopa kaitsettavaan asemaan lottaan verrattuna. Lottaemäntään viittaaminen taas antaa lotalle iän myötä tulevan auktoriteettiaseman. Vepsäläisnaisten kerrotaan myös suorittavan apulaisaskareitaan ”iloisesti”, vaikka naisten kasvoilta ei ole havaittavissa iloa. Koska suuren Suomen luominen perustui niin pitkälti heimoaatteeseen, oli myös lottien virallisessa julkaisussa luotava kuvaa kuuliaisista ja lottia ihailevista vepsäläisistä.

Yksityisissä valokuvissa itäkarjalaista väestöä on kuvattu usein siten, että lotta ei ole kuvassa mukana.[180] Tämä voisi selittyä mielenkiinnolla itäkarjalaiseen väestöön. Tällaisia valokuvia albumeihinsa dokumentoivat lotat eivät välttämättä olleet olleet tekemisissä itäkarjalaisen väestön kanssa, vaan kokivat heidät mystisinä ja vieraina.[181]

Myös *Lotta Svärdissä* esiintyi tämänkaltaisia kuvia, ja näiden kuvien kyljessä on usein tekstijuttu, joka kertoo väestön suomensukuisuudesta. Lotta-lehdessä tämänkaltaisten kuvien tavoitteena oli siis kytkeä itäkarjalainen väestö osaksi Suomea ja tuoda heitä mahdollisesti näkyvämmäksi myös tavallisille lotille. Tyyppikuvareportaaseilla itäkarjalaisesta väestöstä,

---

[177] Kartta Suomen miehittämistä alueista jatkosodassa. Enkenberg 2018, 726.
[178] Heikkinen ja Mullonen 1994, 10–11.
[179] *Lotta Svärd* 9–10/1944, ”Vepsätytöt lottien apuna Itä-Karjalassa.”
[180] Esim. V690:24, V690:21, V486:143, V174:55, V384:32, V814:107, Lottamuseon kokoelmat.
[181] ks. Kleemola 2016, 280.

niihin liitetyillä romantisoivilla ja toisaalta nationalistissävytteisillä kuvateksteillä ja jutuilla luodaan mielikuvaa Itä-Karjalasta suomalaiskansallisena idyllinä ja tehdään sitä tutuksi suomalaisille.[182]

Lotta Svärd -lehdessä luotiin samanaikaisesti lottakuvaa, jossa lotta esiintyy sekä vapauttajana ja auttajana mutta myös kaitsijana suhteessa itäkarjalaiseen väestöön. Lottien kuvaaminen karjalaisten perheiden kanssa luo kuvaa, jonka mukaan luotettavat lotat auttoivat itäkarjalaista väestöä selviämään sodan koettelemuksista. Toisaalta kuvaukset itäkarjalaisen väestön kanssa luovat valta-asetelmaa, jossa lotta kuvataan itäkarjalaista väestöä arvokkaampana. Yksityisalbumeiden valossa itäkarjalainen väestö ei näyttäydy niin suomensukuisena kuin lotta-lehden valokuvissa, mutta kuvat kertovat kuitenkin siitä, että myös henkilökohtaisia suhteita solmittiin jonkin verran.

[182] Kleemola 2016, 274.

4 Naisihanteen haastajana

Oulun yliopiston Suomen ja Pohjois-Euroopan historian professorin Tiina Kinnusen mukaan sukupuolijärjestelmän käsite tarkoittaa niitä normeja ja käsityksiä naiseudesta ja mieheydestä, joilla sukupuolten välisiä suhteita järjestetään eri kulttuureissa ja yhteiskunnissa sekä niitä tapoja, joilla naiseutta ja mieheyttä eletään.[183]

On huomattava, että se että Lotta Svärdin naiset ylipäätään ryhtyivät tukemaan miehisenä pidettyä maanpuolustustyötä, rikkoi jo vanhoja sukupuoleen sidottuja käsityksiä. Tavanomaisempaa olisi ollut se, että naisia olisi kannustettu kotitalouden tai kasvatustyön saralla, kuten Martat ja raittiusliike tekivät. Tässä mielessä lotat uudistivat naisia koskevia käsityksiä. Lotta Svärd -järjestön pitkäaikainen johtohahmo Fanni Luukkonen joutui puolustamaan naisten maanpuolustustyön oikeellisuutta ja tarpeellisuutta muille naisjärjestöille eri tilaisuuksissa. Hän perusteli lottatoimintaa yhteiskunnallisena äidinrakkautena.[184]

Tässä alaluvussa käsitellään kuvatyyppejä 7) jermuileva lotta, 8) irrotteleva lotta ja 9) lotta aseen kanssa. Kuvatyypit ovat poikkeuksellisia, eikä tämänkaltaisia kuvia ei ole löydettävissä järjestön virallisista julkaisuista. Ne eivät kuvaile tyypillistä ihannelottaa, vaan ovat suuresti ristiriidassa sen ja sota-ajalle tyypillisten, sukupuoleen sidottujen käsitysten kanssa. Tämän vuoksi tutkielman viimeisessä käsittelyluvussa tarkastellaan vain yksityisiä valokuvia. Jermuileva lotta -kuvatyyppi koostuu 12 valokuvasta, irrotteleva lotta kahdesta valokuvasta ja ase-kuvatyyppi sisältää 10 kuvaa.

4.1 Jermuileva lotta

Jatkosodanaikaisessa valokuvassa kuusi lottaa istuu kahdessa rivissä hymyileväisinä (kuva 33). Lottien yleisilme on huoliteltu vaatteiden osalta: lottapuvun kaulukset sekä takit ovat kiinni. Lottien hiukset kuitenkin hulmuavat lakkien alta, ja alarivillä istuvan, keskimmäisen lotan lakki on aseteltu suurieleisesti vinoon.

[183] Kinnunen 2006, 133.
[184] Antikainen 2012, 135, 138.

Kuva 33: Lottien huoliteltua ulkomuotoa rikkovat vinoon käännetty lakki ja hulmuavat hiukset. V833:137, Lottamuseon kokoelmat.

Kuva 34 taas on iloinen valokuva kahdesta lotasta lumisessa maisemassa Valkjärvellä, Viipurin läänissä. Iloisten ilmeiden lisäksi kuvassa huomio kiinnittyy oikeanpuolimmaisen lotan lakkiin, joka on käännetty vinoon. Kuvatekstin ilmaus ”Helmi-täti ja äiti Valkjärvellä” kertoo, että kuvatekstin on kirjoittanut lotan jälkeläinen, ei kyseinen lotta itse.

Kuva 34: Alkuperäinen kuvateksti: "Helmi-täti ja äiti Valkjärvellä". V811:49, Lottamuseon kokoelmat.

Tässä alaluvussa tarkasteltavat valokuvat on määritelty niin sanotuiksi jermuilukuviksi. Väitöskirjatutkija Helena Pirttisaari-Sundström tutkii jermuilmiön esiintymistä

rajajääkäreiden jatkosodan aikaisissa valokuvissa. Tutkimus kattaa laajemmin myös maskuliinisuuden, sankaruuden ja sotilasidentiteetin rakentamisen ja purkamisen teemoja valokuvatutkimuksen kautta. Pirttisaari-Sundström on määritellyt jermuilun ohjesäännön vastaiseksi toiminnaksi, jossa sotilas esiintyy kaulus auki, lakki vinossa ja parransänkisenä. Jermuilevaa sotilasta ei saanut esittää virallisissa TK-kuvissa, joissa sotilaan ulkoasun tuli olla huoliteltu. Jermuilu voidaan mieltää omapäisyydeksi ja sotilaskurin vastustamiseksi. Pirttisaari-Sundström käsittää tutkimuksessaan jermuilun ulkoisen kurin puuttumiseksi, mutta ei kuitenkaan taisteluvelvollisuuden rikkomiseksi. Hyvä sotilas ja jermu mahtuvat siis samaan lauseeseen.[185]

Pirttisaari-Sundströmin tutkimukseen ja jermukäsitteen tulkintaan pohjaten ulotetaan sotilaskuvista löytyvä jermuilmiö lottavalokuvien tutkimukseen. Jermuilulla tarkoitetaan tässä tutkielmassa sellaista Lotta Svärd -järjestön virallisesta sääntö- ja tapakoodistosta sekä kurista poikkeamista, joka ei kuitenkaan viitannut suoranaisesti omien lottavelvollisuuksien laiminlyömiseen. Nämä olivat kuitenkin selkeitä rikkeitä Lotta Svärdin keskusjohtokunnan mielestä, eivätkä ne sopineet mallilotan käytöstapoihin tai siihen, miten hänen oli itsensä sopivaa esittää.

Lotta Svärdin keskusjohtokunta vaati, että lotan ulkomuodon tuli aina olla hillitty ja asiallinen, myös rintamaoloissa. Lottapuvun kaulus oli pidettävä kiinni ja hihat alhaalla, ja jalassa tuli olla pitkät, tummat sukat. Lakki tuli pitää päässä aina ulkona ollessa, vaikka manttelia ei olisi ollut päällä, ja lakki tuli asettaa päähän suoraan. Hiukset piti kammata siististi, sillä ”teatterikampaus” ei sopinut lottapukuun. Nämä säännöt eivät olleet olemassa mielivaltaisista syistä. Lottapuvun ideologinen ulottuvuus käsitti kollektiivisen järjestön edustamisen ja alistumisen yksilöllisyyttä rajoittaviin määräyksiin muun muassa ulkonäön, käytöksen ja pukeutumisen suhteen. Yhtenäinen ulkoinen olemus kertoi sitoutuneisuudesta järjestön tavoitteisiin ja heijasti ulkopuolisille kuria.[186]

Yksityisalbumeista löytyy satunnaisia kuvia, joissa lotta esiintyy yllä olevasta mallilotan kuvailusta poiketen. On huomattava, että osassa näistä kuvista lotan ”vallaton” ulkomuoto ei välttämättä ole rakennettu tietoisesti. Yksityiset kuvat yksityisyytensä vuoksi ilmentävät usein sellaista rentoutta, jota virallisissa kuvissa ei voinut esittää. Vääränlaiset kengät ovat esimerkiksi voineet valikoitua kuvanottohetkellä jalkaan sattumalta tai paremman puutteessa,

[185] Pirttisaari-Sundström 2024, 70.
[186] Mattila 2021, 104, 106, 108, 201.

eikä kyseessä ole näin välttämättä ollut kannanotto. Jermu-kuvatyyppi kattaa sellaisia kuvia, joissa yksittäinen lotta poikkeaa pukeutumissäännöistä tarkoituksenmukaisesti niin vahvasti, että tämä nousee kuvan merkityksen tasolle.

Lottien ulkomuoto kuvissa 33 ja 34 vastaa pääosin keskusjohtokunnan määrittelemää, huolitellun lotan ulkomuotoa. Kuvissa silmiinpistävää on kuitenkin vinoon asetellut lottalakit. Lakit ovat niin vinossa, että ne ovat mitä todennäköisimmin aseteltu vinoon tarkoituksella. Tämä on selkeästi toistuvin tarkoituksenmukainen pukurike, joka on löydettävissä lottien yksityisalbumeiden valokuvista. Lotille asetettua vaatimusta siitä, etteivät hiukset saaneet näkyä lakin alta, rikotaan myös räikeästi kuvassa 33.[187] Lotta Svärdin valistussihteeri Aino Valkama otti useasti kantaa lottien pukeutumiseen *Lotta Svärd* -lehden sivuilla. Vuoden 1943 numerossa 10–11 Valkama esimerkiksi moitti lottia, joiden lakki roikkui kallellaan valtaisilla kiharoilla.[188]

Kuva 35 ilmentää samankaltaista jermuilua pukeutumisen suhteen kuin aiemmat valokuvat. Kyseessä on iloinen kahvitteluhetki, johon ottavat osaa kaksi sotilasta ja kaksi lottaa. Toisen lotan lakki on aseteltu vinoon, ja hiukset erottuvat lakin alta selkeästi. Lotan päässä oleva lakki ei ole lottalakki, vaan sotilaslakki.

Kuva 35: Jermuilun tietoisuutta lisää päähän vinoon painettu armeijan lakki. V907:11, Lottamuseon kokoelmat.

Mattilan mukaan armeijan varusteiden käyttäminen oli lotilta kielletty. Silti käytännön syistä ja pakon sanelemana lotat rikkoivat tätä määräystä. Tästä saattoi olla esimerkkinä kesäaikana armeijan kesäpuseron käyttäminen.[189] Kuvan 35 hetkessä ei kuitenkaan ole kyse pakon

[187] ks. Mattila 2021, 58.
[188] *Lotta Svärd* 10–11/1943, ”Lottakuri.”
[189] Mattila 2021, 108.

sanelemasta tilanteesta, vaan pikemminkin hassuttelusta. Tilanteesta tekee erityisen jermuilevan juuri se seikka, että vinoon käännetty lakki ei edes todellisuudessa kuulu lotan viralliseen asustukseen.

Valokuvassa 36 kaksi lottaa kulkee metsätietä pitkin. Kuvan lotat poikkeavat mallilotan ulkomuodosta, sillä heidän lottapukunsa hihat ovat käärittyinä, he esiintyvät ulkona lakitta, siroissa kengissä ja oikeanpuoleisella lotalla on vyötäröllään nahkavyö. Kuva on otettu yksityisalbumin aukeaman otsikon mukaan toukokuun 1943 ja kesäkuun 1944 välisenä aikana Karjalankannaksella sijaitsevan Suulajärven Petäjäniemessä.[190]

Kuva 36: Alkuperäinen kuvateksti: “Matkalla 'Annabellaan'”. V448:68, Lottamuseon kokoelmat.

Nahkavyötä ei saanut lottapuvun kanssa käyttää muuten kuin erityismääräyksestä, esimerkiksi selkärepun kanssa. Lottapuvun kanssa käytettävien kenkien taas tuli Mattilan mukaan olla yksinkertaiset, matalakorkoiset ja väriltään tummat, esimerkiksi monot, kumi- tai nahkasaappaat. Valkoisia jalkineita ja silkkisukkia ei sallittu.[191] Lottien vyötäisille on kiedottu nahkavyö myös kuvassa 34. Voi olla, että kuvien lotat ovat kantaneet selkäreppujansa, ja nahkavyöt ovat jääneet asuun käytännön syiden vuoksi.

Kuvassa 36 kyseessä on rento, asemasodan aikainen tilanne, jossa lotat todennäköisesti ovat viettämässä vapaa-aikaansa. Tämä on voinut johtaa rikkeisiin pukeutumisessa. Virallisten sääntöjen mukaan lottapukuisena olisi silti täytynyt esiintyä aina huoliteltuna ja sääntöjen mukaisesti.

[190] V448, s. 22, Lottamuseon kokoelmat.
[191] Mattila 2021, 81.

Miksi kuvien kaltaista moitittavaa pukeutumista ja esiintymistä siis tallentui lottien yksityisiin kuviin? Virallisten valokuvien tehtävänä oli luoda yhtenäistä kuvaa lotista ulos päin. Lottien yhtenäinen olemus heijasti sotilaskuria, joka toimiakseen vaati käskyjen ehdotonta noudattamista.[192] Koska yksityisiltä valokuvilta ei voitu vaatia tällaista yhtenäistä velvoitetta, ei niissä esiinnytty aina niin kurinomaisesti ja edustettu mallilottaa. Lotta, joka on laittanut lakkinsa vinoon viestittää tekemisellään tiettyä uhmakkuutta, mutta kuvissa näkyvien hymyjen vuoksi huumorin ja rentouden kautta: lakin vinoon asettaminen koetaan pieneksi kepposteluksi, mutta kuitenkin harmittomaksi sellaiseksi. Näin kuvien lavastukset ovat voineet toimia tilannesidonnaisena sosiaalisena hupina. Kuvaustilanteet ovat olleet myös muistojen rakentumisen kannalta tärkeitä, kun näihin lavastuksiin on vaivauduttu.[193]

Tämän lisäksi silkat käytännön vaatimukset saattoivat johtaa puvun muunteluun. Kesäaikana lottapukuun esimerkiksi sallittiin helpotuksia. Kenttä- ja sotasairaaloissa, keittiöissä, leipomoissa, pesuloissa, korjaamoissa ja varastoissa, lotta sai avata kauluksen toiseen nappiin saakka ja pitää hihat käärittyinä kyynärpään yläpuolelle. Lotat myös todella saattoivat kokea puvut epäkäytännöllisiksi. Puvun helman pitkä pituus koettiin käytännön syistä vaikeaksi. Helma oli suhteessa liian pitkä sen leveyteen verrattuna, mikä teki kävelystä haastavaa. Eniten rikkeitä tehtiin Mattilan mukaan helman pituuden lyhentämisessä.[194]

Sääntöjen vastaisella toiminnalla on voinut olla pyrkimys vahvistaa kollektiivista lottaidentiteettiä ja tehdä eroa lottajohdon ja tavallisen lotan välille.[195] Monet lotat kokivat lottien ulkomuotoa koskevat tarkat säännöt pikkuseikoiksi, ja lottajohtoa moitittiin vanhanaikaiseksi tällaisista määräyksistä.[196] Lotat olivat hyvin tietoisia sopivalle käytökselle ja ulkoasulle asetetuista vaatimuksista, jotka siksi olivat myös alttiita pilanteolle.[197] Kuvien 33, 34 ja 35 lakin vinoon asettaminen on konkreettinen toimi, jolla lotta on viestittänyt kokeneensa säännöt ajoittain liian pikkutarkoiksi tai mielivaltaisiksi.

Pirttisaari-Sundströmin sotilaiden epävirallisiin jermuilukuviin peilaten voi pohtia, ottivatko lotat mallia rintamamiesten jermuilusta ja jermukuvista. Koska kuvaaminen ei sota-aikaan ollut tavattoman yleistä, otettiin omiin sommitteluihin epäilemättä mallia sieltä, mistä vain pystyttiin: myös muista valokuvista, joita oli nähty tai ostettu. Koska lottien jermuilukuvissa

---

[192] Mattila 2021, 201–202.
[193] Pirttisaari-Sundström 2024, 82.
[194] Mattila 2021, 108, 113.
[195] ks. Pirttisaari-Sundström 2024, 77.
[196] *Lotta Svärd* 10–11/1943, ”Lottakuri.”
[197] Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.

on havaittavissa samankaltaisia piirteitä kuin rintamamiesten kuvissa, ovat nämä epäviralliset kuvat voineet ehdottomasti vaikuttaa lottien yksityisiin kuviin. Tätä tulkintaa tukee myös majuri Antero Rautavaaran kirjoitus *Lotta Svärdissä* jatkosodan loppupuolella. Rautavaara kirjoitti rintaman naiskysymystä kuvaillessaan, että rintaman nainen ei tunne pinnailun ja jermuilun kaltaisia termejä. Naisen kerrottiin tarjoavan tässäkin asiassa miehelle oivaa esimerkkiä.[198] Tämänkaltaisella huomiolla lotille haluttiin todennäköisesti kertoa, että joidenkin lottien sotilaista matkittu jermuilukäytös oli huomattu, ja siihen haluttiin puuttua. Se tehtiin vetoamalla jälleen naisen rooliin miessukupolven kasvattajana.

Lotta-aatteen ja -hengen sisäistäminen vaihteli Lotta Svärdin tapaisessa massajärjestössä suuresti. Lottatyön tullessa muodikkaaksi lotiksi lähti naisia, joilla ei ollut omakohtaista lottavakaumusta. Kenttälotat olivat myös iältään nuoria.[199] Osittain pukeutuminen oli epäilemättä myös sukupolvikysymys. Kenttälottien nuori ikä ja mahdollinen henkilökohtainen lottavakaumuksen puute saattoi vaikuttaa siihen, että pukeutumiseen ei suhtauduttu niin vakavasti, kuin järjestön vanhakantainen johto vaati.

Etenkin asemasotavaiheen jermuilun voi katsoa korostaneen järjestön sisäistä heterogeenisyyttä. Pirttisaari-Sundströmin mukaan vanhan rajan ylityksen myötä sodasta tuli monen rintamamiehen mielestä oikeutetun revanssisodan sijaan ”sotahullujen kiihkoilijoiden ja suur-Suomi-ideologien” masinoima herrojen sota. Asemasotavaiheeseen liittyy monenlaisia lieveilmiöitä, joihin jermuilun voi katsoa kuuluvan osaksi. Tyytymättömyys sodan tavoitteisiin tai sen etenemiseen on voinut saada lotat jermuilemaan. Jermukuvat sekä heijastavat että rakentavat todellisuutta.[200] Näin sellaiset lottavalokuvat, jotka esittävät jermuilevia lottia, rakentavat stereotyypistä poikkeavaa lottakuvaa ja heijastavat tavallisten lottien todellisuutta, joka ei aina ollut yhtenäinen tarkkojen sääntöjen kanssa.

On myös pohdittava, tekeytyivätkö valokuvien lotat jermuiksi pelkästään kuvanottohetkeä varten. Valokuvien tutkimisessa on otettava huomioon kameran mahdollinen sähköistävä vaikutus kuvaamisen kohteeseen. Vaikka kamera ei ole ihmisen silmä, edustaa se katsetta ja tekee näin kuvauksen kohteen tietoiseksi omasta näkyvyydestään.[201] Se, että lotat ovat tulleet kameran edessä tietoiseksi omasta toimijuudestaan, on saattanut muuttaa heidän asentojaan, ilmeitään ja olemustaan. Aiheuttiko mukautuminen johonkin ymmärrettyyn tai kuviteltuun

---

[198] *Lotta Svärd* 9–10/1944, ”Rintaman naiskysymys.”
[199] Sulamaa 1999, 9; Olsson 2005, 138; Pohls ja Latva-Äijö 2009, 392.
[200] ks. Pirttisaari-Sundström 2024, 75–76.
[201] Seppänen 2014, 28.

sosiaaliseen normiin tai kenttämuotiin sen, että lakki työnnettiin vinoon kameran edessä?[202] On mahdollista, että lotat ovat kääntäneet lakkejansa vinoon nimenomaisesti kuvia varten.

Lottien yksityiset jermuilukuvat, joissa lottapuvussa ei esiinnytä virallisten sääntöjen mukaisesti, uhmaavat virallisia pukeutumissääntöjä, eikä tämän vuoksi tämän alaluvun kuvat olisi sopineet julkaistavaksi *Lotta Svärd* -lehdessä. Lehdessä julkaistuissa kuvissa lottien ulkomuoto esitettiin aina huoliteltuna: lakit olivat suorassa ja hiukset olivat siististi piilossa. Sitä, kuinka paljon tällaista jermuilua todellisuudessa tapahtui lottien keskuudessa, on mahdotonta selvittää. Se, että lotta-lehdessä otettiin asiaan jatkosodan aikana useammin kantaa[203] ja vielä sodan loppuvaiheessakin, kertoo siitä, että rikkeitä pukeutumisessa tapahtui.

4.2 Irrotteleva lotta

Valokuvassa, joka on otettu muusta valokuva-aineistosta poikkeuksellisesti jo ennen jatkosotaa välirauhan aikana, esiintyy kaksi lottaa Jyväskylän Ruusuristin temppelin kivirappusilla iloisina (kuva 37).[204] Lottien lakit on painettu vinoon, he esiintyvät tupakat käsissään ja toisella on kädessään pullo. Lottien iloiset virneet kertovat tarkkaan harkitusta poseerauksesta.

---

[202] Pirttisaari-Sundström 2024, 80.
[203] myös *Lotta Svärd* 7/1943, ”Paikallisosastojen johtokuntien huomioon lottia kenttätyöhön lähetettäessä. Esitys Pirkka-Hämeen piirin vuosikokoukseen.”
[204] ”Lindeman Aino”. Lotta Svärdin verkkosivut. <https://lottasvard.fi/lottagalleria/lindeman-aino/> [luettu 22.4.2025].

Kuva 37: Pikkulottajohtaja uhmaa Lotta Svärdin sääntöjä virnuillen. Alkuperäinen kuvateksti: “Jyväskylässä, Ruusuristin rapuilla”. V763:12, Lottamuseon kokoelmat.

Vaikka kuva 37 ei ole jatkosodan aikainen, puoltaa sen mukaan ottamista aineistoon sen poikkeuksellinen luonne: jatkosodan aikaiset lottavalokuvat, joissa on viittauksia tupakkaan tai alkoholiin, ovat erittäin harvassa. Kyseinen kuva täydentää irrottelevan lotan kuvatyyppiä, joka kattaa kuvan 37 seurauksena kaksi valokuvaa. Kuvan tutkimuksellisuutta lisää kuvan selkeästi tietoinen jermuileva ja sääntöjä rikkova luonne: lotat viestittävät hymyillään ymmärtävänsä, että he esiintyvät kuvassa lotalle täysin epäsoveliaasti.

Lotta Svärdin siveellisyyssäännös ei koskenut pelkkää sukupuolisiveellisyyttä. Se tarkoitti kaikenkattavaa moraalista ryhtiä sekä ulkoista ja sisäistä puhtautta. 1800-luvulla luodut sukupuolten olemukseen ja tehtäviin kuuluvat ihanteet ja normit vaikuttivat vielä pitkään 1900-luvulle. Naisten tehtäviksi määriteltiin kansakunnan moraalisen ryhdin ylläpitäminen ja puhtauden symbolointi. Lottaihanteet kytkeytyvät tähän traditioon.[205]

Raittiusasia nousi yhdeksi Lotta Svärdin arvojen kulmakivistä. *Lotta Svärd* -lehden sivuilla otettiin jatkosodan aikana useita kertoja kantaa lottien raittiuskysymykseen. Jo vuonna 1941 lehdessä huolestuttiin ravintoloissa käyvistä naisista, jotka joivat alkoholia. Lottien järjestökurin mukaisesti lotan tuli esiintyä lottapuvussa raittiina ja kieltäytyä tarjotuista

[205] Kinnunen 2006, 137.

väkijuomista ja tupakasta. Vaatimus lottien puhtaudesta, oikeamielisyydestä ja raittiudesta ulotettiin lehden mukaan myös lottien yksityiselämän puolelle sen varjolla, että nämä arvot kuuluivat lottana olemiseen. Lottien *Kultaisissa sanoissa* eli säännöissä annettu raittiusvaatimus ulottui näin lottana olemisen lisäksi kansalaisena olemiseen, ja raittiusvaatimus oli ehdoton.[206] Vaatimukset toistettiin vuoden 1943 lehdessä: ”Lotta ei tupakoi, ei nauti eikä tarjoile väkijuomia”. Valistussihteeri Valkama sivusi asiaa vain yhdellä lauseella mutta korosti sen painoarvoa pyytämällä lottia lukemaan kyseisen lauseen kahteen kertaan.[207]

Historiantutkimuksen ajallisuuden ongelma menneen maailman tulkitsemisessa nykyisyyden lasien läpi pätee myös kuvatutkimuksen kohdalla. Kuvat menneisyydestä eivät anna meille suoraa pääsyä siihen sosiaaliseen maailmaan, jossa ne on aikanaan otettu, vaan ne näyttävät historiallisen tilanteen aina tämän päivän katseen kautta. Kuvien tulkinnassa aiempi sosiaalinen maailma ja sen normit tulee ottaa huomioon.[208] Naisten alkoholin ja päihteiden käyttöön liittyvät normit ja käsitykset ovat hyvin kulttuurisidonnaisia. 2020-luvun avoimen kulttuurin näkökulmasta ei välttämättä ole helppoa ymmärtää sota-ajan kulttuuria, jossa lotilta vaadittu siveys todella koski myös päihteettömyyttä, ja rikkeestä kiinnijääminen oli häpeällistä.

Kuvan 37 vasemmanpuoleinen lotta toimi välirauhan aikana pikkulottien johtajana, ja kuva on peräisin hänen valokuva-albumistaan.[209] Kuva on otettu lääkintäkurssin päättäjäisten yhteydessä.[210] Se, että lotta on todellisuudessa toiminut vastuuasemassa pikkulottien johtajana, kertoo tietoisesti jermuilevasta poseerauksesta. Kuva leikittelee huumorikeinoin sillä, että lotat esiintyvät kuvassa täysin sopimattomasti. Lotat tiedostavat rikkovansa sääntöjä: kuvaan mukaan otetut, tyhjältä näyttävät pullot toimivat käsissä esiintyvien tupakoiden tavoin kuin rekvisiittana, joiden avulla lotat todistelevat omaa kovuuttaan.

Pikkulottajohtajan kuvassa esiintyminen lakki vinossa jermuillen ei kuitenkaan symbolisoi vain kovuutta, vaan myös halua näyttäytyä osana ryhmää. Lotta viestittää toiminnallaan ryhmäänkuuluvuutta ja vuorovaikutusta johtoportaan ja tavallisen lotan välillä.[211] Vaikka

---

[206] *Lotta Svärd* 18–19/1941, ”Oikea lotta.”
[207] *Lotta Svärd* 10–11/1943, ”Lottakuri.”
[208] Burke 2001, 187.
[209] V763 albumin etukannen kuvailu, Lottamuseon kokoelmat.
[210] ”Lindeman Aino”. Lotta Svärdin verkkosivut. < https://lottasvard.fi/lottagalleria/lindeman-aino/> [luettu 22.4.2025].
[211] ks. Pirttisaari-Sundström 2024, 82.

Lotta Svärd oli hyvin hierarkkinen järjestö, tarjoaa kuva 37 hierarkiaan ja kuuliaisuuteen mielenkiintoisen näkökulman. Toiminnallaan lotta haluaa mahdollisesti viestittää samaistuttavuuttaan ja rikkoa järjestön vahvaa hierarkiaa. Hetken hulluttelua kuvaava valokuva kertoo, että edes jokainen järjestön johtoportaan hahmo ei toiminut sääntöjä kohtaan aivan kuuliaisesti.

Kuvanottoon on voinut vaikuttaa ehdottomasti se, että jatkosota ei ollut vielä alkanut. Vaikka sota vaani nurkan takana, oli monen suomalaisen mielessä ajatus lyhyestä ja voitokkaasta kesäsodasta. Kuvan hauskuus ja uhoamismielisyys ei ole vielä käsittänyt pitkäksi venyvän sodan realiteetteja. Tämänkaltainen kuva olisi mahdollisesti voitu ottaa myös jatkosodan aikana, sillä kuten jermuiluluvussa todettiin, jermuilu saattoi toimia myös protestina ja tyytymättömyyden ilmaisuna pitkittyneelle sodalle.

Lottaihannetta ravisuttelee myös kuva, jossa lotta kuvataan pukeutuneena saksalaisen lääkintäupseerin asuun, tupakka kädessä ja viinilasi pöydällä (kuva 38). Lotan lottapuku pilkistää saksalaisen univormun alta. Kuva on otettu jatkosodan loppuvaiheessa. Kuvan vieressä olevassa selostuksessa lotta kuvailee leikillisesti: ”Kerran chefin luona minut puettiin tällaiseksi ja huomasin silloin, että minulla varmasti olisi ollut erinomainen menestys nuorena stabsarztina [sotilaslääkärinä].”[212]

[212] V856, s. 99, Lottamuseon kokoelmat.

Kuva 38: Tupakkaa polttava lotta puettuna saksalaisen sotilaan univormuun laittaa itsensä haavoittuvaiseksi arvostelulle. V856:261, Lottamuseon kokoelmat.

Tilanne kuvan 38 ympärillä on siis kuvatekstistä päätellen ollut rento. Kuvan merkitykseen kiteytyy sen siveyskäsityksen tietoinen vastustaminen, jota naisilta vaadittiin. Tämä johtuu esimerkiksi pöydällä näkyvistä viinilaseista ja tupakan kädessä pitämisestä, mikä viittaa sen polttamiseen. Vaikka viinilaseissa ei välttämättä ole alkoholia, olisi tämänkaltainen valokuva voinut levitessään toimia mainehaittana järjestölle sen raittiusvaatimuksen vuoksi.

Lottien alkoholin käytöstä ja tupakan poltosta oltiin niin huolissaan, että *Lotta Svärdissä* palstatilaa sai myös lääkärin auktoriteetti. Lääkärin kirjoittama juttu nuorten naisten nautintoaineiden käyttämisestä ja niiden ulkonäöllisistä, vanhentavista sekä terveydellisistä vaikutuksista ilmestyi lehden vuoden 1943 viimeisessä numerossa.[213] Jutun tehtävänä oli ilmeisesti pelotella lottia tupakan ja alkoholin ulkoisilla ja sisäisillä vaikutuksilla, kun pelkkä kielto ei ollut tepsinyt tarpeeksi. Ironista sinällään se, että lottia, jotka eivät saaneet olla turhamaisia tai järin kiinnittää kauneuteensa huomiota[214], peloteltiin järjestön virallisessa lehdessä alkoholin ja tupakan ulkonäköä turmelevilla, vanhentavilla vaikutuksilla.

---

[213] *Lotta Svärd* 21–22/1943, ”Tohtori Artturi Salokannel: Nuoret naiset ja nautintoaineiden käyttö.”
[214] Vaikka lotan ulkonäön tuli olla huoliteltu, ei oikean lotan ollut sopivaa kiinnittää ulkonäköönsä huomiota liiaksi. Meikkaaminen lottapukuisena ei myöskään tullut kysymykseen. Mattila 2021, 114.

Kuvan 38 ottohetkeen taas on voinut vaikuttaa jatkosodan loppuvaihe ja tieto sodan päättymisestä. Kenttälottana oleminen oli monin tavoin raskasta. Kenttäelämän vaikeudet ja epämukavuudet, jatkuva ja raskas työ sekä huonontunut sotatilanne heijastuivat lottien mielialoihin. Lotat saattoivat etsiä vaikeisiin oloihin helpotusta myös luvattomin keinoin. Lottien rikkeitä selittää myös sodan poikkeusolot ja enemmän tai vähemmän joka hetki läsnä ollut kuolemanpelko, joka sai ihmiset elämään kuin viimeistä päivää. Tutkija Pia Olssonin mukaan lottaihanteet jäivät myös sodan olosuhteissa käytännön työn varjoon.[215] Sotaväsymyksen vuoksi rikkomukset yleistyivät sodan loppua kohden. Kurinpidollisista syistä rintamalta poistettiin kuitenkin vain 1 100 kenttälottaa, mikä on häviävän pieni määrä jatkosodan aikana komennuksella palvelleista, noin 90 000–95 000 lotasta.[216]

Kuvat 37 ja 38 haastavat sitä virallista lottakuvaa ja mallia, jonka mukaisesti lotan tuli oikeaoppisesti esiintyä päihteettömänä. Todellisuudessa heterogeenisyyttä esiintyi lottajärjestön sisällä paljon. Mitä suuremmaksi järjestö kasvoi, sitä vaikeammaksi muodostui ”oikean” lottahengen luominen, etenkin uskonnon ja kristillis-siveellisen kasvatuksen omaksumisen suhteen.[217] Tutkitusta valokuva-aineistosta löytyy kuitenkin vain kaksi kuvaa, joissa lotta esiintyy tupakan kanssa. Tämä seikka kertoo siitä, että yksityisissäkään kuvissa tupakointia ei missään nimessä korostettu. Kaikista asioista ei koettu soveliaaksi ottaa valokuvia, ja tupakoiva lotta on voinut toimia yhtenä niistä.

Jo mainittujen seikkojen lisäksi kuvassa 38 epätavallista on lotan pukeutuminen saksalaiseen univormuun. Kyseinen lotta toimi lääkintälottana saksalaisten parissa, ja muistoalbumin valokuvien mukaan sai heistä läheisiä ystäviä. Kuvan asunvaihto viestittää, että suhteet olivat läheiset ja että jonkinasteinen keskinäinen luottamus on saavutettu lotan ja saksalaisten välillä. Kuvan selostuksen lausahdus ”minut puettiin tähän” viittaisi joukkoon, joka on yhdessä päättänyt ja kollektiivisesti hyväksynyt, että olisi hauskaa, mikäli lotta puettaisiin saksalaiseen univormuun. Todennäköisesti kuvanottotilanne on toteutettu hyvin pienellä joukolla, ja voi myös olla, että asu on ollut lotan päällä vain hetken. Tähän on voinut vaikuttaa esimerkiksi pelko siitä, että ulkopuolinen, joka näkisi tilanteen, ei osaisi suhtautua tapaukseen huumorilla.

---

[215] Pohls ja Latva-Äijö 2009, 392; Kleemola 2011, 65–66; Olsson 2005, 138.
[216] Pohls ja Latva-Äijö 2009, 229, 393. Lotta Svärdin jäsenille annettiin jatkosodan aikana kaikkiaan noin 90 000 komennusta. Tämä luku ei kuitenkaan osoita kenttälottien kokonaismäärää, sillä sama henkilö saattoi olla sodan aikana komennuksella useamman kerran.
[217] Sulamaa 1999, 75.

Riina Levänen on pro gradussaan tutkinut ristiinpukeutumista ja ristiinpukeutuvia naissankareita Suomen itäisessä satuperinteessä 1880- ja 1890-luvuilla. Tutkimuksessaan hän on määrittänyt, että ristiinpukeutuminen on pukeutumista, joka ylittää tai rikkoo kulttuurin sukupuolittuneet pukeutumistavat. Ristiinpukeutuminen ja sen käsittäminen on kuitenkin hyvin kulttuurisidonnaista ja muuttuvaa. Tästä päivästä ajatellen ristiinpukeutuvat naiset olisi helppo tulkita aikansa feministeinä ja sukupuolieroja vastaan taistelevina sankareina. Näiden naisten kapinallisuus on kuitenkin ollut sidottuna omaan aikaansa. Yleensä ristiinpukeutuminen oli miesten ja miehisyyden vakuuttavaa kopiointia, imitointia, ei naisten oikeuksien ajamista. Itsenäisen, aktiivisen elämän ajateltiin olevan saavutettavissa nimenomaan miehen roolissa. Naiset saavuttivat ja ylläpitivät tätä roolia etäännyttämällä itsensä naisellisuudesta ja omaksumalla maskuliinisia käyttäytymismalleja.[218] Lotan kuvan 38 tarkoituksenmukaista ristiinpukeutumista tukee univormun lisäksi kasvoille piirretyt viikset. Kuvan lotta on kenties halunnut vain matkia hetkellisesti sotilasta ja miehisyyttä huumorikeinoin.

Kinnusen mukaan naisille määritelty siveyden vastuu toi aivan uusia puolia naisten kontrollointiin sodan aikana. Vaikka saksalaiset sotilaat toimivat suomalaisten aseveljinä, olivat he seksuaalisessa mielessä silti ”toisia” suomalaismiehiin verrattuna.[219] Vaikka kyseisen univormuun pukeutuneen lotan ja saksalaisten välillä ei olisi ollut seksuaalisia suhteita, asettaa lotta itsensä suuresti alttiiksi mahdolliselle arvostelulle tai häpeälle. Järjestön keskusjohtokunta ei nimittäin ollut aina valmis puolustamaan siveettömyydestä syytettyä lottaa. Olssonin tulkinnan mukaan järjestön maineen ylläpitäminen oli järjestön johdolle tärkeämpää kuin yksittäisen lotan tukeminen.[220]

Myös *Lotta Svärd* -lehdessä julkaistiin ajoittain kuvia lottien juhlatilaisuuksista. Nämä kuvat liittyivät usein järjestön virallisiin juhlatilaisuuksiin, kuten esimerkiksi vuosijuhliin. Näissä valokuvissa lotat esitettiin hyvin siveästi ja järjestön sääntöjen mukaisesti. Arvatenkin virallisten kuvien juhlatilaisuuksissa lotille ei näy tarjoiltavan alkoholia.[221]

Kuten mainittu, valtaosa lotista oli moraaliltaan kunnollisia ja epäitsekkäitä naisia. Lottien rikkeistä pidetty kirjanpito osoittaa ajan moraalikäsityksen mukaan määriteltyjen siveettömien

[218] Levänen 2020, 31–32.
[219] Kinnunen 2006, 138; Junila 2000, 146–154.
[220] Kinnunen 2006, 144.
[221] Esim. kuva Helsingin piirin 10-vuotisjuhlasta, *Lotta Svärd* 19/1943, s. 361, kuva oik. ylh.

lottien olleen lukumääräisesti vähäisiä.[222] Alaluvun kuvat ovat ainoita rajauskriteereihini osuneita kuvia, joista oli löydettävissä jonkinlaisia viittauksia alkoholiin. Tupakan tavoin voi todeta, että alkoholin esiintyminen lottien yksityisissä valokuvissa oli myös erittäin harvinaista. Syy voi löytyä lottien tiukoista ohjeistuksista: kun tehtiin jotain kiellettyä, ei sitä ollut aikaa tai mitään suurempaa halua dokumentoida kiinnijäämisen pelossa. Mikäli päihteitä käytettiin, pidettiin se useimmissa tapauksissa todennäköisesti niin visusti piilossa, ettei siitä uskallettu tallentaa kuvamateriaalia edes omiin albumeihin. Pelko kuvien leviämisestä ja yksittäiselle lotalle aiheutuvasta mainehaitasta on saattanut olla liian suuri.

4.3 Lotta tarttuu aseeseen

Kuvassa 39 lotta esiintyy varsin sotilaan tavoin. Jalkojen leveämpi asento ja käsien asettelu tomerasti kylkien viereen on miehinen, ja hartiat ylittävät ja rinnan päällä ristiin menevät laukut symbolisoivat asehihnoja tai aseen kantamista. Lottapuvun kaulus on auki, hihat ovat käärittyinä ja puvun lyhyt pituus lähentelee polvia. Lotan tuima ilme kertoo tietoisesta poseerauksesta, ja kuva 39 on varsin poikkeuksellinen lottavalokuva.

Kuva 39: Sotilasmainen poseeraus kyseenalaistaa vaatimusta lotan naisellisuudesta ja aseettomuudesta. V448:110, Lottamuseon kokoelmat.

[222] Kinnunen 2006, 116; Olsson 2005, 136.

Kyseinen kuva uhmaa Lotta Svärdille tyypillisiä arvoja: kuria pukeutumisessa sekä siveellistä ja naisellista ulkomuotoa. Kenttälotille annettujen määräysten mukaan lottapuku toimi suuren, maanpuolustuksen hyväksi työskentelevän Lotta Svärd -järjestön näkyvänä tunnuksena, eikä tämänkään vuoksi pukeutumisessa saanut ilmetä vallattomuutta tai mielivaltaa.[223] Lottapuvun vallattomuus ilmenee kuvassa 39 siten, että lottapuvun kaulus on auki, hihat ovat käärittyinä ja lotta esiintyy ilman sukkia. Lisäksi kuvan lotta on ulkona lakitta, ja hiukset ovat vallattomasti kiharoilla ja auki. Näiden seikkojen lisäksi lottapuku näyttäisi rikkovan sille määrättyä pituutta, jonka mukaisesti lottapuvun helman tuli olla 25 senttimetrin korkeudella maasta. Vasta jatkosodan loppuvaiheessa keskusjohtokunta suostui helman lyhentämiseen viidellä senttimetrillä kankaan säästämiseksi. Helman pituus oli määritelty siten, että se peitti sääret sopivan säädyllisesti.[224] Hameen helma, joka lähenteli jo polvia, oli moitittava seikka.[225]

Kuva 39 olisi yllä mainittujen piirteidensä perusteella sopinut erinomaisesti myös jermuilu-kuvatyyppiin, sillä lotta esiintyy kuvassa tietoisesti epäsovinnaisesti ja lotan ulkomuoto poikkeaa virallisesta ohjeistuksesta lukuisan asian kohdalla. Hihat on käärityt kuvassa korostetun ylös ja tuima ilme pyrkii vakuuttamaan kuvan katselijan siitä, että lotta jermuilee tietoisesti. Kuva ei siis ole satunnainen näppäisy. Jo kyseiset rikkeet pelkästään lottapuvun ulkomuodossa olisivat johtaneet kuohuntaan, mikäli kuva olisi julkaistu *Lotta Svärdin* sivuilla.

Lottapuvun rikkeitäkin mielenkiintoisempaa on pohtia lotan jämäkkää asentoa ja rinnan yli ristiin aseteltuja laukkuja, jotka voisivat esittää asehihnoja. Nämä seikat yhdistettynä lotan tomeraan katseeseen luovat vaikutelman lotasta, joka matkii asennollaan ja ilmeillään sotilasta. Vaikka kuvan lotalla ei ole hallussaan asetta, olen luokitellut kuvan 39 ase-kuvatyypin alaiseksi, sillä tulkintani mukaan ase ja sotilasmainen olemus näyttäytyvät kuvassa symbolisella tasolla niin vahvasti. Kuvassa leikitellään ajan henkeen poikkeuksellisesti ajatuksella lotasta sotilaana. Kuten saksalaiseen univormuun pukeutuneen lotan eli kuvan 38 kohdalla, myös tämän kuvan kohdalla ikään kuin kysytään, miksei lotta voisi halutessaan esiintyä ajoittain myös naisellisesta kuvasta poiketen.

---

[223] Mattila 2021, 106.
[224] Ibid., 78.
[225] *Lotta Svärd* 10–11/1943, ”Lottakuri.”

Sotilaallinen mielikuva Lotta Svärd -järjestöstä haluttiin minimoida ylhäältä päin, sillä Lotta Svärd ei ollut sotilaallinen järjestö eikä lotta missään nimessä ollut sotilas.[226] Keskustelua järjestön mahdollisesta sotilaallisuudesta kuitenkin käytiin jo liikkeen varhaisissa vaiheissa. Lotta Svärdin toiminta pohjautui sisällissodan 1918 aikaisiin valkoisten naisten osastoihin, jotka toimivat osana valkoisen puolen sairaanhoitoa ja muonitusta. Sisällissodan aikana myös valkoisten naisten keskuudessa esiintyi halua sotatoimiin. *Ilkka*-lehdessä julkaistu kirjoitus nimimerkiltä ”Nainen” haikaili sen perään, että hän saisi olla sotilas. ”Nainen” kertoi, että valkoiset naiset harjoittelivat jo sotatoimia muun muassa Haapavedellä ja Oulussa. Valkoisten ylipäällikkö Mannerheim kuitenkin kielsi naispataljoonien muodostamisen ja vaati, että sotainen kamppailu rintamalla kuului yksinomaan miesten oikeudeksi ja velvollisuudeksi. Suomen naisilta odotettiin apua esimerkiksi sairaanhoidossa, vaatekappaleiden valmistuksessa, kodin ja konnun hoitamisessa ja niiden lohduttamisessa, jotka olivat menettäneet rakkaimpansa. Latva-Äijön mukaan voimme kuitenkin olettaa, että yksittäiset valkoiset naiset osallistuivat kiellosta huolimatta sotatoimiin. Lääkäri ja muistelmakirjailija J. K. Klemola esimerkiksi kirjoitti muistelmissaan ”Lempäälän amatsonista” viitaten valkoiseen naiseen. Silti naisten osallistuminen sotatoimiin oli hyvin poikkeuksellista, sillä virallisesti aseellinen toiminta oli kiellettyä.[227]

Mannerheimin vastauksen jälkeen myös naisyhdistykset laativat asiaan yhteisen kannanoton, jonka kirjoitti Hilja Riipinen.[228] Kannanoton mukaan olisi häpeällistä, mikäli Suomen naiset hetkellisen innostuksen vallassa, ajattelemattomuudesta tai seikkailunhalusta ryhtyisivät perustamaan naissotilasjoukkoja. Kannanotto vaati naisten aseistautumisen jyrkkää vastustusta.[229]

Suomen sisällissodan punaisen osapuolen joukkoihin kuului taisteluihin osallistuneita naiskaarteja. Nämä naiset saivat osakseen silmitöntä raivoa valkoisten voittajien puolelta. Raivo näkyi esimerkiksi siinä, että naiskaartilaisten suhteellinen osuus sodan jälkiselvittelyihin kuuluneista pikateloituksista oli erittäin suuri.[230] Tuon ajan yhteiskunta ei hyväksynyt naisia aseissa. Koska lotat toimivat tiiviissä yhteistyössä suojeluskuntiin koko

---

[226] Mattila 2021, 204.
[227] Latva-Äijö 2004, 53–54, 56.
[228] Lapualaista Hilja Riipistä on pidetty yhtenä lottahengen keskeisimpänä luojana ja yhtenä tunnetuimpana, joskin äärioikeistolaisten katsomustensa vuoksi kiistanalaisimpana lottana. Riipinen vaikutti lottatyön sisältöön ja käytäntöihin paikallisosastossaan piirissään ja keskusjohtokunnassa ensimmäisistä vuosista lähtien. Antikainen 2012, 99.
[229] Mattila 2021, 8–9.
[230] Latva-Äijö 2004, 53–54.

järjestön toiminta-ajan, sinetöi Mannerheimin ärähdys naisten aseistamattomuuden vaatimuksen ehdottomassa mielessä.

Kuva 39 on selkeä kannanotto niitä siveellisyyden ja aseettomuuden arvoja vastaan, joita Lotta Svärd edusti. Se, kuinka tosissaan tai huumorimielessä kuva on otettu, jää kuitenkin epäselväksi. Pirttisaari-Sundströmin mukaan viralliset TK-kuvat edustavat normatiivista diskurssia, ja tätä vastaan protestoivat epäviralliset kuvat vastakulttuuria, jossa ne huumorin, satiirin, parodian ja ironian keinoin signaloivat sotilaan itsenäisyydestä ja vapaudesta.[231] Samankaltaisesta rajojen hakemisesta ja itsenäisyydellä sekä vapaudella leikittelystä saattaa tässäkin kuvassa olla kyse. Kyseinen lotta ei välttämättä todellisuudessa halua olla sotilas tai osallistua aseellisiin toimiin, mutta leikittelee ajatuksella lotasta sotilaana.

Selkeä lotan aseellisuuden kuvaus löytyy kuvasta, jossa lotta tähtää Suomi-konepistoolilla[232] lumisessa metsämaisemassa (kuva 40). Albumin sivun keskellä oleva vuosiluku ”1943” voisi viitata siihen, että kaikki sivun kuvat on otettu tuona vuonna. Asiaa ei voi sanoa varmuudella, sillä kyseinen luku voi myös toimia kuvatekstinä vain jollekin tietylle, yksittäiselle kuvalle. Kuvassa 40 kyseessä voi olla aseenkäytön harjoittelemistilanne tai puhtaasti lavastettu kuva.

Kuva 40: Lottapukuinen nainen tähtäämässä Suomi-konepistoolilla on harvinainen näky. V510:102, Lottamuseon kokoelmat.

Latva-Äijön väitöskirjan mukaan edes jatkosodan rintamalotat eivät kantaneet asetta tai saaneet minkäänlaista asekoulutusta, vaikka tehtävät veivät heidät taistelualueiden tuntumaan.

[231] Pirttisaari-Sundström 2024, 76.
[232] Suomi-konepistoolista, Enkenberg 2018, 874–875.

Aseenkäyttöä joutohetkinään harjoitelleita lottia rankaistiin ja jopa kotiutettiin rintamalta. Lottatyö oli aseetonta toimintaa ja Lotta Svärd oli aseeton järjestö.[233]

Järjestön virallinen aseeton kanta on yhdistettävissä laajemmin käsitykseen lottien yhteiskunnallisen äitiyden roolista sota-aikana.[234] Hoivatehtävät olivat aikakauden naisille ominaisimpia ja luontaisimpia toimintatehtäviä. Naisen paikka oli maanpuolustuksen vastuullisena ja kasvattavana äitinä niin yksittäisen perheen kuin myös koko suojeluskuntajärjestöperheen sisällä.[235] Lotat miellettiin hoivaajiksi, jotka eivät itse missään nimessä tartu aseisiin. Järjestön virallinen kanta lottien hoivaajaroolista ja aseettomuudesta selittää sen, miksi yhtäkään sellaista kuvaa, jossa lotta esiintyy aseen kanssa, ei ole löydettävissä *Lotta Svärdin* sivuilta.

Lottien aseiden kantamisesta jatkosodan aikana löytyy kuitenkin ristiriitaista tietoa. Jatkosodan aikana lottatehtävissä kaatui yhteensä 228 lottaa. Olssonin mukaan lottien kaatumisiin, haavoittumisiin ja katoamisiin jouduttiin puuttumaan erillisellä käskyllä kesällä 1944. Lottien sijoittamisessa käskettiin noudattamaan mahdollisimman suurta varovaisuutta. Heille ei tullut antaa tehtäviä liian edestä rintamaa eikä sellaisilta paikoilta, joista vangiksi joutuminen on mahdollista. Kun valonheitinlottia alettiin kouluttaa kesällä 1944, desanttivaaran ja maihinnousu-uhan vuoksi koulutukseen kuului myös aseidenkäytön opettaminen.[236] Mattilan mukaan lotille, jotka suorittivat hyväksytysti valonheitinpattereiden kurssin ja joista muodostettiin 14. valonheitinpatteri, annettiin käyttöön myös aseet. Lotta Pirkko Hiirla esimerkiksi muisteli, että oli jatkuvasti aseidenkäyttöharjoituksia.[237]

Latva-Äijö on myöhemmässä julkaisussaan Pohlsin kanssa taipunut sille kannalle, että on mahdollista, että joillekin lotille annettiin aseita. Lääkäri Vera Seppälän raportti kenttälottien terveydellisistä oloista kertoo lottien aseidenkannosta. Raportin mukaan

> Ne alueet, joilla on partisaanivaara, ovat varsin laajat, ja siellä lotat asuvat aivan yksin joko taloissa tai korsuissa. Heille on annettu kiväärit tai konepistoolit ja myös opetettu niitä käyttämään.

Raportin kirjoittaja oli lottajärjestön ulkopuolinen henkilö, ja Latva-Äijön mukaan näin lottaideologia ei liiemmin päässyt vaikuttamaan raportin sisältöön. Nimenomaan ulkopuolisen

---

[233] Latva-Äijö 2004, 54.
[234] Olsson 2005, 65.
[235] Nevala-Nurmi 2012, 176–177, 182–183.
[236] Olsson 2005, 123.
[237] Mattila 2021, 89–90.

tekemänä tämänkaltainen huomio voisi kuulostaa todenmukaiselta.[238] Myös Kleemolan tutkimusten mukaan kesällä 1944 alkoi Suomen oloissa siihen mennessä pisimmälle viety naisten sotilaallinen koulutus. Kiivaiden neuvotteluiden, joihin osallistui myös Lotta Svärdin keskusjohtokunta, jälkeen, naisille annettiin oikeus kantaa asetta ja heille päätettiin antaa ampumakoulutus. Koulutus oli varsin suppea ja pinnallinen: kaksi kuukautta kestäneen valonheitin- ja kuuntelukoulutukseen sisältyi turvallisuuskurssi, jonka aikana lotat saivat ampua sotapalvelukseen täysin kelpaamattomilla ja vanhentuneilla Terni-kivääreillään kaksi viiden laukauksen sarjaa. Kleemola arvioi, että aseistuksen vaikutus oli lähinnä moraalinen. Lotista ei tehty sotilaita, eivätkä he koskaan myöskään joutuneet käyttämään aseitaan.[239]

Juuri ennen kyseistä koulutusta oli *Lotta Svärd* -lehdessä korostettu lottien aseettomuutta: majuri Rautavaara kertoi touko-kesäkuussa ilmestyneessä lotta-lehden numerossa, että Suomen on ollut pakko sijoittaa naisia sellaisiinkin rintamatehtäviin, joitten siihenastinen hoitaminen on kuulunut miehille. Tosin armeija oli periaatteillensa uskollisena kieltäytynyt antamasta asetta naisen käteen, vaikka nainen olisikin komennettu uhanalaiselle paikalle.[240] Tämänkaltaisella korostuksella on mahdollisesti haluttu hyssytellä lottien aseiden kantoon liittyviä suunnitelmia.

Onko kuva 40 lavastettu kuva vai todellinen aseenkäytön harjoitustilanne? Reijo Porkka on tutkinut TK-valokuvausta ja valokuvien mahdollista lavastamista. Osa TK-kuvaajista myöntää valokuvien lavastamisen avoimesti. Jotta oli mahdollista saada esimerkiksi näyttäviä taistelukuvia tai asemasodan aikana uutta kuvamateriaalia lehdistölle, tuli kuvaustilanteita ajoittain lavastaa.[241] Myös tutkituista yksityisistä albumeista löytyy lavastettuja valokuvia. Tätä todistaa kuva, jossa lääkintälotta sitoo potilaan kättä ulkona. Kyseisen kuvan vieressä on selostus ”juhlallisesta sitomisseremoniasta”, joka tehtiin pyrkimyksenä yrittää ”näyttää tärkeiltä”. Kyseisen lotan komennus ei ollut vielä alkanut, joten aikaa tapettiin tällä tavoin.[242] Kuvaesimerkki osoittaa sen, että myös yksityisissä albumeissa kuvien lavastaminen oli täysin mahdollista.

Kuvan 40 lavastamisen puolesta voisi puhua mahdollinen asemasotavaihe ja se, että aikaa tällaisille kuvien lavastamisille oli olemassa. Lisäksi lottien aseidenkäytön harjoittelu alkoi

---

[238] Pohls ja Latva-Äijö 2009, 377.
[239] Kleemola 2022, 371.
[240] *Lotta Svärd* 9–10/1944, ”Rintaman naiskysymys.”
[241] Porkka 1983, 88–89, 129.
[242] V856:15, Lottamuseon kokoelmat.

vasta kesällä 1944, ja kuvassa on lumisen maiseman vuoksi selkeästi talvi. Kuvanoton on siis täytynyt tapahtua ennen kesäistä käskyä, joten kyseessä ei ole valokuva lottien virallisista aseharjoitteluista.

Kuvan 40 lotalla näyttäisi olevan hallussaan Suomi-konepistooli. Suomi-konepistoolilla ammuttaessa pistoolin piippu nousee herkästi ja vain taitava aseen käsittelijä kykenee kompensoimaan piipun nousemisen käsittelytekniikalla. Kyseinen ase ei siis ole helpoin ohjailtava sellaisen käsissä, jolla ei ole kokemusta aseista. Suomi-konepistoolit olivat myös erittäin hyvälaatuisia aseita, joita oli hidas ja kallis valmistaa.[243] Kyseessä on siis laatuase. Lotalle annettu laadukas Suomi-konepistooli poikkeaa Kleemolan kuvailusta, jonka mukaan asekoulutukseen osallistuneille lotille annettiin huonolaatuiset Terni-kiväärit. Viimeiseksi kuvan lotan asento ei vaikuta todelliselta tähtäysasennolta, joten on epätodennäköistä, että lotta olisi ampunut laukauksia. Kuva on todennäköisesti lavastettu ja otettu huumorimielessä.

Tätä käsitystä tukee samaisesta valokuva-albumista löytyvä selkeästi lavastettu ja huumorimielessä otettu kuva, jossa kaksi lottaa ja sotilas seisovat korsussa kranaatinheittimen vieressä (kuva 41). Oikeanpuoleisin lotista laittaa kuvanottohetkellä kranaattia heittimeen, ja toinen lotta on peittänyt korvansa ikään kuin peläten seuraavaksi tapahtuvaa ääntä. Kuvan vasemmanpuoleisin henkilö, mies, pitää kädellään kiinni kranaatinheittimestä ja hymyilee kameralle leveästi.

Kuva 41: Kuvanottohetki on laskelmoitu, ja tämä näkyy henkilöiden poseerauksissa. Alkuperäinen kuvateksti: "Kanavalla". Sivun otsikko: “Poventsa”. V510:97, Lottamuseon kokoelmat.

[243] Palokangas 1991, 244, 249, 255–257.

Kuvan asetelma vaikuttaa liian laskelmoidulta ollakseen todellinen tilanne. Jokainen kuvan henkilöistä on ottanut tarkoituksenmukaisen poseerauksen, mikä tukee käsitystä tilanteen lavastamisesta huumoritarkoituksessa. Tositilanteen sattuessa ei kouluttamattomia lottia olisi päästetty tällä tavoin käsittelemään aseita.

Kuvissa 42–45 lumipukuisia lottia on ryhmittyneenä konekiväärin taakse, ja keskimmäisissä kuvissa konekiväärillä tähdätään kaukaisuuteen. Kuvasarjan oikeanpuolimmaisen kuvan etualalla näyttäytyvä lotta on tunnistettavissa albumin omistavaksi lotaksi. Lotta tai lottia on siis mukana kuvan tilanteessa, joka näyttää naisia konekiväärin ohjaksissa. Ohjaksissa olemisesta kertoo ensimmäisten kuvien kuvatekstit: ”Hölmöä tälläinen tulenjohto,” ja ”-sattuneeko tälläkään koneella”.

Kuvat 42–45: Lumipukuiset lotat ovat ottaneet aktiivisen roolin konekiväärin ohjaksissa. Alkuperäiset kuvatekstit: ”Hölmöä tälläinen tulenjohto, sattuneeko tälläkään koneella, vähän iloisempana näyttää naamat”. V715a:58 ja kolme kuvaa ilman kuvanumeroa, s. 32, kuvat ylh., Lottamuseon kokoelmat.

Kuvissa lottien asuna toimii lumipuku, joka ei ollut tyypillinen lotta-asuste tutkittujen julkisten ja yksityisten valokuvien perusteella. Valokuvia lumipukuisista lotista jatkosodan ajalta ei löydy juuri lainkaan. Lotta-lehdessä julkaistiin jatkosodan aikana vain yksi tällainen kuva.[244] SA-kuva-arkistosta kuvia lumipukuisista lotista jatkosodan ajalta löytyy 14 kappaletta. Näissä kuvissa lotat ovat lumipuvuissaan hiihtämässä sekä suorittamassa ilmavalvontatehtäviä.[245] Miksi kuvia lumipukuisista lotista ei löydy juurikaan? Lumipuku päällään lotta tai sotilas pyrkii soluttautumaan maastoon ja piiloutumaan viholliselta. Kuten aiemmin mainittu, lottia ei haluttu laittaa vaarallisiin asemiin liian edestä rintamaa. Lotta-lehden tuli myös mahdollisesti pitäytyä siinä samaisessa narratiivissa, joka ei tue sellaista lottakuvaa, jossa lotat joutuvat asettamaan itsensä vaaraan rintaman etuosissa.

[244] *Lotta Svärd* 4–5/1943, s. 94, kuva ylh.
[245] SA-kuvat 69029–69042.

Kuvasarjan epäaitouden puolesta voisi puhua se, ettei konekivääri ollut yksi niistä aseista, joihin lotat saivat kanto-oikeuden jatkosodan aikana. Konekivääri on siis ollut lotille erittäin vieras ase, ja konekiväärin tehokkuuden vuoksi on epätodennäköistä, että lotat olisivat ampuneet sillä laukauksia. Ovatko lotat vetäneet lumipuvut päälleen kenties siksi, että kuviin on haluttu luoda mahdollisimman todenmukaiselta vaikuttava tilanne, jossa lumipukujen olemassaolo todistaisi vaarasta ja tarpeesta piiloutua viholliselta? Kenties lumipukuihin on tullut joka tapauksessa pukeutua konekiväärin lähettyvillä, vaikka todennäköistä vaaraa ei olisi tiedossa.

Kuvasarjan kuvatekstissä ”hölmöä tällainen tulenjohto” hassutellaan idealla, jonka mukaisesti lotat ovat vuorostaan tulenjohdossa sotilaiden sijaan. Lausahdus ”sattuneeko tälläkään koneella” viittaa siihen, että aseen ohjaksissa olisi oltu ennenkin, mutta kehnolla menestyksellä. ”Kone” voi myös viitata ompelukoneeseen, joka oli ajan naiselle tyypillinen työväline. Kuvatekstit tukevat käsitystä siitä, että kyseessä olisi ampumistilanne, mutta ne ovat mitä todennäköisimmin kirjoitettu tilannetta humorisoiden ja liioitellen. Sana tulenjohto on jo itsessään melko liioitteleva käsite tilanteesta.

Kuva 46, jossa lotta tähtää pistoolilla metsässä, on kuva-aineiston epäselvin tapaus sen suhteen, onko kyseessä lavastettu ampumistilanne vai ei. Lottapuvun kärityt hihat voisivat viitata siihen, että kuvanottohetkellä on kesäaika. Varmuutta kuvanottovuodesta ei kuitenkaan ole.

Kuva 46: Jykevä asento, lotan katse ja keskittynyt ilme luovat vaikutelmaa lotasta, joka tähtää oikeasti. V821, ei kuvanumeroa, s. 16, kuva kesk., Lottamuseon kokoelmat.

Kyseessä ei ole valokuva lottien kesän 1944 aseenkäyttöharjoituksesta, mikäli Terni-kiväärejä pidetään näiden tilanteiden todistajina. Kuitenkin lotan jykevä asento, kohdistettu katse ja keskittynyt ilme voisivat viitata siihen, että lotta ampui harjoituslaukauksia kuvanottotilanteen

aikana. Kuvan taka-alalla näkyvä lotta seuraa tilannetta tarkkaavaisena, ikään kuin omaa vuoroansa odottaen. Kuva 46 tukee käsitystä, jonka mukaan jotkut lotat saattoivat ammuskella harjoitusmielessä tai jopa huvin vuoksi jatkosodan aikana.

Oli kuvan 46 kohdalla kyse varsinaisesta ampumisesta tai ei, on kuva tämän alaluvun muiden kuvien mukaisesti historiallisena dokumenttina erittäin merkittävä. Kölnin yliopiston historian professorin Jens Jägerin mukaan kuvat, tekstien tavoin, toimivat tärkeinä historian todisteina, sillä ne kykenevät jakamaan historian ei-sanallisia kokemuksia ja tietoa.[246] Ase-kuvatyypin kohdalla valokuvat paljastavat lottahistoriasta jotain sellaista, josta ei järjestön virallisen kannan vuoksi ole jäänyt jälkiä historian kirjallisiin todisteisiin. Ase-kuvatyyppiin kuuluvien kuvien lukumäärä, 10 kappaletta, on merkittävä suhteessa tutkielman muihin kuvatyyppeihin. Kuvat osoittavat, että myös lottien keskuudessa ilmeni aitoa kiinnostusta aseita ja aseidenkäsittelyä kohtaan. Ne ilmentävät lottia aktiivisina toimijoina, jotka ovat toteuttaneet halunsa tarttua aseisiin hetkellisesti.

Kinnusen mukaan naisten toimijuutta sota-alueilla on hyvä pohtia sukupuolijärjestelmän näkökulmasta. Sotatoimialueella työskennelleet naiset tunkeutuivat sekä konkreettisesti että symbolisesti miesten alueelle.[247] Valokuvat, joissa lotat esitetään aseiden kanssa tarjoavat vaihtoehtoisen näkemyksen lottien roolista jatkosodan aikana, joka on perinteisesti ymmärretty ehdottoman aseettomaksi. Kuvien seurauksena virallinen lottakuva saa haastajan ja muuttuu moniulotteisemmaksi. Ehdoton näkemys lottien aseistamattomuudesta ja epämilitanttiudesta murentuu lottien yksityisten kuvien valossa.

Tämän luvun valokuvat tarjoavat vaihtoehtoisen tulkinnan sille lottakuvalle, joka järjestön virallisissa julkaisuissa esitetään. *Lotta Svärd* -lehden tarkoin varjeltu lottakuva saa yksityisistä kuvista haastajan, sillä yksityisissä kuvista lotat saattavat ajoittain esiintyä mallilotasta poiketen. On huomattava, että suurimmassa osassa myös yksityisten albumeiden valokuvista lotat esiintyvät säntillisesti ja siveellisesti, siis ohjekirjan mukaisesti. Kuitenkin se, että pienessä määrässä valokuvia lotat ovat päättäneet olla noudattamatta näitä ohjeita, kertoo lottien epätäydellisyydestä ja myös säröistä järjestökurissa. Kenties tuleville sukupolville on haluttu säilöä myös sellaista materiaalia, joka ulottuu virallisen kuvan yli ja luo pilkahduksia lottien henkilökohtaiseen sotakokemukseen.

---

[246] Jäger 2018, 48.
[247] Kinnunen 2006, 142.

Vaikka tässä luvussa on tutkittu valokuvia, joissa lottia kuvataan aseiden kanssa, ei näitä kuvia välttämättä voi ymmärtää lottien suoranaisena toiveena taistelutoimiin ryhtymisestä tai sotilaana olemisesta. Tulkintani mukaan kuvissa leikitellään ajatuksella lotasta sotilaana, matkitaan miehisyyttä ja haetaan myös rajoja sille, millaista materiaalia oli sopivaa tallentaa edes omaan, yksityiseen valokuva-albumiin. Kuvat osoittavat kuitenkin, että yksittäisiä lottia, jotka uhmasivat järjestön absoluuttista sotilaattomuuden vaatimusta, löytyi.

5 Yksityinen kolikon kääntöpuolena ja virallisen haastajana

Tutkimukselle asetettu oletus siitä, että nimenomaisesti lottien yksityisellä jatkosodan aikaisella kuvamateriaalilla voisi olla tarjottavanaan vaihtoehtoisia näkökulmia *Lotta Svärd* -lehden luomalle ihannelotalle, toteutui. Vaikka myös yksityiset valokuvat toteuttavat pääsääntöisesti mallilotan kuvaa, löytyy tarkastellusta kuva-aineistosta tämän kuvan haastajia. Tämä johtuu yksityisen kuvamateriaalin lähtökohtaisesta ”salaisuudesta”, siitä, ettei kuvia ollut tarkoitettu aikanaan kuin korkeintaan omien läheisten ja lopulta jälkeläisten nähtäväksi. Lisäksi yksityisen kuvamateriaalin rajoja hakeva luonne ja sen potentiaali olla raflaava nimenomaisesti sen vuoksi, ettei materiaali mene julkiseen levikkiin, vaikutti kuvien aiheisiin ja lottien niissä esiintymiseen suuresti. Kuva-aineistojen ero kiteytyy lopulta myös *Lotta Svärdin* vaalimaan, siveellisen, oikeaoppisen ja mallilotan kuvaan, jota korostettiin lehdessä ehdottomasti. *Lotta Svärd* -lehden kuvamateriaali oli virallista, mutta tätäkin tärkeämpänä hyvin julkista: se toimi kaikkien lottien oppikirjamaisena ohjenuorana siitä, miten on sopivaa käyttäytyä, ja hierarkkisen lottajärjestön toiminnan jatkuvuuden ja ulkoisen sekä sisäisen kurin takaamiseksi oli yhdenmukaisen linjan korostaminen elintärkeää myös valokuvien tasolla.

On huomattava, että tutkimuksen kuvatyypit koostuivat verrattain pienistä kuvamääristä. Tämän vuoksi tutkimuksen tarkoituksena ei missään vaiheessa ollut luoda kattavaa ja yleistävää kuvaa lottien toiminnasta edes tarkasteltavien teemojen osalta. Se ei olisi ollut mahdollista, sillä kuvatyyppien kuvamäärien perusteella ei ole mahdollista tehdä yleistäviä tulkintoja. Todettakoon, että kuvahavainnot ja niistä johdetut tulkinnat voidaan kytkeä vain tarkasteltavaan kuva-aineistoon. Tutkimuksessa ei ole ollut tarkoitus väittää, etteikö tehdyistä tulkinnoista poikkeavia lottakuvauksia etenkin yksityisen kuvamateriaalin kohdalla voisi olla olemassa. Siinäpä tulevaisuuden tutkijalle työsarkaa: pelkästään Lottamuseon valokuvakokoelmaan kuuluu yli 23 000 valokuvaa,[248] mikä sekin on murto-osa lottien yksityisistä valokuvista. Olisi ollut hyvin mielenkiintoista perehtyä valokuvatutkimuksen keinoin kattavasti myös esimerkiksi lottien sota-ajan kokemukseen tai identiteettiin, mutta tämä olisi vaatinut huomattavasti suuremman primääriaineiston tarkasteltavaksi. Lisäksi valokuvien rajaaminen eri ajanjaksoon tarjoaa tulevaisuuden tutkijalle myös hurjasti erilaisia

[248] Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.

mahdollisuuksia esimerkiksi varhaisemman lottatoiminnan kartoittamisessa valokuvatutkimuksen keinoin.

Tarkasteltaessa kuvarajaukseen sopivia virallisia valokuvia suomalais-saksalaisesta yhteistyöstä on selvää, että *Lotta Svärd* -lehti tuki uskollisesti Suomen virallista linjaa Suomen ja Saksan jatkosodan aikaisesta ja Suomelle äärettömän tärkeästä aseveljeydestä. Valokuva lottajohtaja Fanni Luukkosen ja Saksan valtakunnankansleri Adolf Hitlerin tapaamisesta toukokuussa 1943 rakentaa kuvaa erinomaisista Suomen-Saksan-suhteista, vaikka todellisuudessa Suomi oli tehnyt päätöksen sodasta irtautumisesta ja aseveljeyden laiva kohtasi jo tuona aikana karikkoa. Lotat toimivat kuvissa mannekiinimaisina aseveljeyden lujittajina isänmaan edun hyväksi.

Yhteyttä Saksan valtakunnalliseen kansallissosialistiseen naisjärjestöön (NSF) pönkitettiin järjestön virallisen julkaisun muutamissa valokuvissa, vaikka todellisuudessa Suomen lottajärjestön ja Saksan naisjärjestön ideologiat kohtasivat suuria eroavaisuuksia. NSF:n aate naisista synnyttäjinä ja kodin olentoina ei kohdannut lottajohtaja Luukkosen elämäntyötä ja arvomaailmaa, jotka perustuivat naisten kristillis-siveelliseen rooliin yhteiskunnallisina vaikuttajina.[249] Lotta Svärdin isänmaalliseen velvoitteeseen ja Suomen sodassa menestymiseen pohjaten taltioitui valokuviin suomalais-saksalaisen yhteistyön kuvauksia. Näiden valokuvien tehtävänä oli kertoa Saksalle luotettavasta asevelikumppanista sekä tavalliselle lotalle oikeaoppisesta saksalaisen aseveljen tai -sisaren kunnioittavasta kohtaamisesta.

Yksityisissä Saksa-aiheisissa lottavalokuvissa korostuu virallisen aseveljeyden sijaan toveruus saksalaisiin sotilaisiin, mikä ei ole yllättävä tutkimustulos. Virallista aseveljeyttä ei koettu tarpeelliseksi korostaa yksityisesti. Sen sijaan saksalaisten potilaiden kanssa otetut, jopa läheisissäkin tunnelmissa saksalaiset ja lotat esittävät valokuvat kertovat henkilökohtaisten suhteiden merkityksestä sodasta selviämisen kannalta. Näiden valokuvien suuri määrä, 100 kappaletta, korostuu aineistossa selkeästi verrattaessa muihin kuvatyyppeihin. Lotat eivät karttaneet saksalaisia, eikä myöskään Suomen sodanjohdon ajoittain reistaileva asenne asevelimaata kohtaan näy lukuisissa, ystävyyttä korostavissa valokuvissa.

Yksityisiin valokuviin verraten merkittävää on tarkastella saksalaisten sotilaiden hoivakuvien aukkoa järjestön virallisessa julkaisussa. Jatkosodan alussa saksalaisten sotilaiden saapuminen

[249] Jokisipilä ja Könönen 2013, 372–373.

Suomeen aiheutti miltei paniikinomaisen reaktion, jossa naisten pelättiin hullaantuvan vieraista miehistä. Lotta Svärd oli arvoiltaan juurruttanut itsestä ajan siveelliseen naiskäsitykseen ja perheideologiaan, eikä tämän vuoksi järjestöä olisi palvellut tilan antaminen mahdollisille lotista esitetyille, siveettömille tulkinnoille. Niinpä valokuvien tasolla saksalaisten sotilaiden hoivaamisen tunnustaminen ratkaistiin virallisempaa tietä pitkin: se hoidettiin valokuvilla, joissa lotat vastaanottavat ansiomitaleja hoivaamisesta.

Tarkasteltaessa lottien valokuvien tasolla ilmenevää valloitushenkisyyttä vedettiin tutkimuksessa ensin viiva sellaisten valokuvien välille, jotka lotista on otettu Moskovan rauhassa 1940 luovutetuilla, niin sanottujen takaisinvalloitetuilla alueilla, ja toisaalta Itä-Karjalassa. Aikalainen katsoi, että Suomella oli oikeus siltä riistettyihin, takaisinvalloitettuihin alueisiin, joten näiden alueiden valloitushenkisyys on ilmennyt sotilaallisena valtaamisena. Itä-Karjalan valloitukseen eivät kaikki aikalaisetkaan nähneet oikeutusta tai halua, joten näitä alueita vallattiin Suur-Suomi-henkisessä, ideologisessa mielessä.

Yksityisissä valokuvissa lottien valtaushenki tulee ilmi nimenomaisesti kokemuksena, jonka mukaan takaisinvalloitettua aluetta ei ollut vielä luovutettu Neuvostoliitolle lopullisesti. Viholliselta tuhotun tankin kanssa itsensä valokuvaaminen ilmentää tiettyä uhittelua ja toisaalta kiinnostusta Suomen senhetkisiä sotasaavutuksia kohtaan. Virallisessa valtaushenkisessä kuvamateriaalissa lottien voi nähdä olevan Suomen propagandakoneiston palveluksessa. Puhtaat, lämpöiset ja sielukkaat lotat kuvataan vastakohtana vihollisen ryysyisyydelle, kylmyydelle ja likaisuudelle. Itä-Karjalan suomalaistetussa Äänislinnassa kuvattuja lottia käytetään suomalaisen sotamenestyksen ja Suur-Suomi-aatteen pönkittämisessä.

Kuvauksia vihollisen kanssa löytyy vain yksityisistä valokuvista. Tämä ei ole odottamatonta, sillä *Lotta Svärd* -lehden tavoitteita ei olisi hyödyttänyt lottien kuvaaminen ”saastaiseksi” määritellyn vihollisen kanssa. Tämänkaltaiset kuvat olisivat jälleen voineet asettaa lottien siveyden alttiiksi, ja toisaalta lottien vihollisen joukkojen kanssa esiintyminen olisi voinut heikentää omien joukkojen taistelutahtoa: lotat tarvittiin nimenomaisesti oman armeijan tueksi.

Viholliskuva yksityisissä lottakuvissa on moninainen. Toisaalta niissä ilmenee kuvauksia vihollisen alentavasta ja toiseuttavasta kohtelusta. Tämä käy ilmi esimerkiksi kuvasta, joka esittää sotavangin suomalaisesta joukosta eriytettynä. Vanki esitetään TK-kuvista tyypilliseen

tapaan työtätekevänä, ja kuvan voi tulkita myös olla otetun halusta ikuistaa ensimmäistä kertaa elämässä kohdattu ulkomaalainen. Lempeyttä vihollista kohtaan lottakuvissa kuitenkin myös löytyy. Vihollista ei aina kartettu, vaan heistä ja heidän kielestään saatettiin olla kiinnostuneita. Tätä käsitystä tukevat toinen sotavankikuva ja kuva kahdesta lotasta Heinjoen vankileirillä.

Suomensukuisesta väestöstä rakennettiin aineistokokonaisuuksissa toisistaan poikkeavaa kuvaa, sillä virallisen kuvamateriaalin tarkoituksena oli korostaa heimoaatteen mukaisesti Itä-Karjalan väestön todellista suomalaisuutta ja lottien rooli heimosisaruuden sanansaattajina legitimoi näitä alueita Suomeen. Valokuvissa itäkarjalaisen väestön kanssa lotat kuvattiin luotettavina ja auttavina toimijoina, mutta myös selkeässä auktoriteettiasemassa suhteessa kuuliaisena kuvattuun väestöön. Lottien auktoriteettiasema korostui esimerkiksi valokuvissa, joissa lotat toimivat väestön opettajina tai kun ruokaa laitettiin ”vepsätyttöjen”, lotan kanssa todellisuudessa suhteellisen samanikäisten naisten, kanssa.

Yksityinen kuva-aineisto ei tunnustanut itäkarjalaisen väestön suomensukuisuutta samoin kuin virallinen materiaali. Väestön kanssa solmittiin epäilemättä henkilökohtaisia suhteita, mutta samankaltaista, propagandistista heimosisar-sanaa ei ilmennyt valokuva-albumeiden sivuilla. Itäkarjalaisten naisten kutsuminen esimerkiksi maatuskoiksi ei viittaa kokemukseen väestöstä suomalaisena.

Tutkielman viimeisessä käsittelyluvussa tarkasteltiin poikkeuksellisia lottavalokuvia, jollaisina lottia ei olisi voinut esittää virallisessa julkaisussa. Lotta Svärd oli kiinnittynyt vahvasti ajan sukupuolijärjestelmän normeihin, joiden mukaan naisille ja miehille kuuluivat luontaisesti erilaiset tehtävät ja vastuut. Lottien siveelliseen hoitovastuuseen ja viime kädessä miehenkin vahtina olemiseen kuului oleellisesti myös itsensä moitteettomana esittämisen, raittiuden ja aseettomuuden arvot. Hypoteesi siitä, että yksityisestä kuvamateriaalista voisi löytyä lotat vastoin tätä vaatimusta esittävää materiaalia, kävi toteen.

Yksityisen kuva-aineiston pohjalta on selkeää, että myös lotat sotilaiden tavoin jermuilivat. Osa lotista vastusti mallimaista ja sääntöjenmukaista lottaihannetta joko käytöksellään tai ulkoisella olemuksellaan. Tästä selkeimpänä esimerkkinä toimii sellaiset jermuilukuvat, joissa lotat ovat tarkoituksenmukaisesti laittaneet lakkinsa vinoon. Koska lottapuvussa esiintyminen oli säädelty tarkkaan ja virallisen ohjeen mukaisesti lotan tuli esiintyä lakki suorassa ja hiukset piilossa, ei tämänkaltaista esiintymistä katsottu hyvällä. *Lotta Svärd* -lehti puuttui julkaisuissaan lottien ”vallattomaan” ulkomuotoon, ja sotilailta opitun jermuilun kitkemiseksi

yritettiin jopa vedota lottien vastuuseen miessukupuolen kasvattamisessa. Jermuilu toimi lotille todennäköisesti harmittomana hupina ja liian tarkoiksi koettujen sääntöjen uhmaamisena. Se ilmensi lottajärjestön sisäistä heterogeenisyyttä ja mahdollisesti myös toimi protestina Suur-Suomen sotatavoitteille, joita kaikki lotat eivät kokeneet omakseen.

Kurinpidollisista syistä vain häviävän pieni osa lotista poistettiin rintamalta, eikä raittiutta painottaneen järjestön lottien yksityisistä valokuvista löydy juuri viittauksia päihteiden käyttämiseen. Vain kahden tällaisen valokuvan löytyminen kertoo aiheen piilottelusta yksityisissäkin valokuvissa. Poikkeuksellinen, välirauhan aikana otettu valokuva esittää jermuilevan ja tupakoivan pikkulottajohtajan virne kasvoillaan. Valokuva on merkittävä nimenomaisesti lotan johtoportaassa olemisen vuoksi. Kenties hän on kuvanottohetkellä halunnut viestittää kovuuden lisäksi samaistuttavuutta tavallista lottaa kohtaan. Poikkeuksellinen on myös valokuva lotasta tupakka kädessä, saksalaisen upseerin asuun pukeutuneena. Valokuva on lottien raittiusvaatimusten vastainen, ja siveyttäkin siinä hieman uhataan: saksalaisten kanssa liian lämmintä seurustelua ei katsottu hyvällä. Ajan naisihanne, josta lottajärjestö vaali äärimmäistä muotoa, on voinut toimia suurena pelotteena lotille, jotka eivät ole uskaltaneet tallentaa tämänkaltaista materiaalia omiin albumeihinsa. Raittiusrikkeitä ei myöskään välttämättä nähty yhtä huvittavana kuin pukeutumiseen liittyvää jermuilua, jota on kaiketi pidetty harmittomampana itseilmaisun muotona.

Yksityisen kuvamateriaalin valossa haastetaan myös järjestön virallista, ehdottoman aseetonta kantaa. Tarkasteltaessa yksityisiä valokuvia esimerkiksi sotilaan tavoin esiintyvästä tai aseella tähtäävästä lotasta on selvää, että osa lotista oli kiinnostunut aseista ja aseidenkäsittelystä. Tarkasteltavista asekuvista suurin osa on ehdottomasti otettu huumorimielessä ja pilke silmäkulmassa: laskelmoitu kuva lotista valmiudessa kranaatinheitintä ”laukaistaessa” on silkkaa hassuttelua. Lotat kuvasarjassa konekiväärin takana pyrkii myös esittämään lotat ”tulenjohdossa”, vaikka tilanteen lavastus on selkeää: tositilanteessa ei aseisiin kouluttamattomia lottia olisi päästetty lähelle tällaista asekalustoa, jolla on suuri tuhoamispotentiaali.

Yksityinen aineisto todistaa, että desanttivaaran vuoksi toteutetun lottien kesän 1944 kaksikuukautisen asekoulutuksen lisäksi lotat käsittelivät aseita jo aiemmin. Tarkastellut valokuvat eivät todista, että lotat olisivat ampuneet käsittelemillään aseilla, mutta etenkin tutkielmassa viimeisimmäksi käsitelty kuva aseella vakaasti tähtäävästä lotasta antaa kyseiselle tulkinnalle perusteluita. Asekuvat täydentävät tietoa lottien asenteista aseisiin miltei

olemattomia kirjallisia lähteitä vasten, ja ne tuovat myös sota-ajan sukupuolijärjestelmään moninaisemman otteen: kuvista tulkittu tieto lottien kiinnostuksesta aseisiin kertoo, että jotkin lotat olisivat mahdollisesti halunneet sota-aikana laajentaa yhteiskunnallista vastuutaan perinteisiä lottatehtäviään pidemmälle.

Tutkielman tekoa väritti ilo etenkin yksityisen kuvamateriaalin tarjoamasta tilaisuudesta syventyä lottien jatkosodan aikaiseen toimintaa ja todellisuuteen. Pitkään albumeihin kätketyt valokuvat ja mietteet toimivat mitä mielenkiintoisimpana tutkimusaineistona. Ihannekuvaa moninaisemman lottakuvan ilmeneminen lukuisissa tarkastelluissa yksityisissä valokuvissa sai aikaan riemua noita menneisyyden ihmisiä kohtaan, jotka ovat sota-aikana kokeneet tärkeäksi tallentaa osittain normista poikkeavaa ja rajoja hakevaa kuva-aineistoa albumeihinsa. Yksityisen kuvamateriaalin antina voi lottakuvauksien osalta sanoa toimivan sen kyky rakentaa valtavirtaisista käsityksistä poikkeavia, mutta silti yhtä tosia lottakuvauksia.

Lähteet

Arkistolähteet

Lottamuseon kokoelmat, Syvärannan Lottamuseo

V174, V187, V441, V384, V448, V486, V510, V605, V608, V690, V715a, V715b, V747, V763, V774, V792, V805, V811, V814, V821, V833, V856, V907

Lehdistöaineisto

Lotta Svärd yhdistyksen äänenkannattaja, 1941–1944

Völkischer Beobachter, 1943

Tutkimuskirjallisuus

Antikainen, Marjo-Riitta. *Velvollisuuden kutsu. Fanni Luukkonen johtajana*. Helsinki: Otava, 2012.

Burke, Peter. *Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence*. London: Reaktion Books, 2001.

Bäckström, Maija-Liisa. *Fanni Luukkonen: Lottajohtaja*. Helsinki: Otava, 1993.

Enkenberg, Ilkka. *Suomi toisessa maailmansodassa*. Helsinki: Readme.fi, 2018.

Haapanen, Atso. *Suomen sotavankileirit 1939–1944*. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 2019.

Hannikainen, Lauri. *Suomen jatkosota 1940-luvun kansainvälisen oikeuden näkökulmasta*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, 2023.

Heikkinen, Kaija ja Irma Mullonen. “Kartta vepsäläisten asuinalueesta”. *Vepsäläiset tutuiksi: kirjoituksia vepsäläisten kulttuurista*, toim. Kaija Heikkinen ja Irma Mullonen. Joensuu: Joensuun yliopisto: Joensuun yliopiston kirjasto jakaja, 1994.

Häggman, Kai. *Perheen vuosisata: perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 1994.

Jokisipilä, Markku. *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus*. Helsinki: Hakapaino Oy, 2004.

Jokisipilä, Markku ja Janne Könönen. *Kolmannen valtakunnan vieraat: Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933–1944*. Helsinki: Otava, 2013.

Junila, Marianne. *Kotirintaman aseveljeyttä: Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000.

Jäger, Jens. ”Elective Affinities? History and Photography”. *Global Photographies: Memory - History - Archives,* toim. Stefanie Michels ja Sissy Helff. Bielefeld, Germany: Transcript Verlag, 2018, 39–56.

Kalela, Jorma. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000.

Kinnunen, Tiina. *Kiitetyt ja parjatut: lotat sotien jälkeen*. 2. painos. Helsinki: Otava, 2006.

Kivioja, Virpi ja Olli Kleemola. “BRD:n ja DDR:n visuaaliset representaatiot suomalaisissa maantiedon kouluoppikirjoissa toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta yhdistyneen Saksan kauteen”. *Demokratian, politiikan ja urheilun rajamailla: Vesa Vareksen juhlakirja*, toim. Louis Clerc, Tiina Lintunen ja Markku Jokisipilä. Turku: Turun yliopisto, 2023, 174–202.

Kleemola, Olli. *Kaksi kameraa – kaksi totuutta? Omat, liittolaiset ja viholliset rintama- ja TK-miesten kuvaamina*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto, 2011.

Kleemola, Olli. *Valokuva sodassa - Neuvostosotilaat, neuvostoväestö ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945*. Turku: Oy Sigillum Ab, 2016.

Kleemola, Olli. ”Taistelu Suomen taivaasta”. *Pommitettu Suomi*, toim. Riku Kauhanen ja Olli Kleemola. Porvoo: Bookwell Oy, 2022.

Kulomaa, Jukka. *Äänislinna: Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2013.

Lappalainen, Jussi T. *Haluatko historiankirjoittajaksi?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Jyväskylä: Gummerus, 2002.

Latva-Äijö, Annika. *Lotta Svärdin synty: järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Helsinki: Otava, 2004.

Levänen, Riina. *Ristiinpukeutuvat naissankarit Suomen itäisessä satuperinteessä 1880- ja 1890-luvuilla*. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2020.

Manninen, Ohto. *Suur-Suomen ääriviivat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 1980.

Markkola, Pirjo. *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2002.

Mattila, Jukka I. *Lottapukujen historia*. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 2021.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena. *Perhe maanpuolustajana: sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944*. Tampere: Tampere University Press, 2012.

Nurmiluoto, Timo ja Hannu Vallas. *Karjala kuvina: Laatokan Karjala*. Helsinki: Constator, 1995.

Nurmiluoto, Timo ja Hannu Vallas. *Karjala kuvina: Viipurin Karjala*. Helsinki: Constator, 1997.

Olsson, Pia. *Myytti ja kokemus: Lotta Svärd sodassa*. Helsinki: Otava, 2005.

Palokangas, Markku. *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988: Suomen maanpuolustuksen ja sotien kevyt kiväärikaliiperinen aseistus itsenäisyyden 70 vuoden aikana. 2. osa*. Helsinki: Suomen asehistoriallinen seura, 1991.

Paul, Gerhard. "Visual History" (English version). *Docupedia-Zeitgeschichte*, Version: 1.0, 2011. https://doi.org/10.14765/zzf.dok.2.792.v1

Peltovuori, Risto. *Sankarikansa ja kavaltajat. Suomi kolmannen valtakunnan lehdistössä 1940–1944*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2000.

Perko, Touko. *Aseveljen kuva: Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944*. Porvoo: WSOY, 1971.

Pirttisaari-Sundström, Helena. "Jermut aseissa – jermuilmio rajajääkäreiden jatkosodan (1941–1944) ajan valokuvissa maskuliinisuutta, sankaruutta ja sotilasidentiteettiä rakentamassa ja purkamassa". *Ennen ja nyt*, 3/2024, 68–94.

Pohls, Maritta ja Annika Latva-Äijö. *Lotta Svärd. Käytännön isänmaallisuutta*. Helsinki: Otava, 2009.

Polvinen, Tuomo. *Suomi suurvaltojen politiikassa 1941–44*. Porvoo; Helsinki: WSOY, 1964.

Porkka, Reijo. *Sodasta kuvin. TK-valokuvaus 1941-1944. Haastatteluja ja muistelmia*. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 1983.

Raunio, Ari ja Eero Kuusisaari. *Jatkosodan historia. 4, Saksalaisarmeijan hyökkäys Pohjois-Suomesta; Asemasota; Vetäytyminen Karjalan kannakselta*. Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY, 1993.

Saarenketo, Jenna. *Suomen lotat Kolmannen valtakunnan vieraina: Lottien kokemuksia palkinto- ja virkistysmatkoilta Saksaan vuosina 1943–1944.* Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto, 2021.

Seppänen, Janne. *Levoton valokuva*. Tampere: Vastapaino, 2014.

Sulamaa, Kaarle. *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa*. Helsinki: Yliopistopaino, 1999.

Upton, Anthony F. *Välirauha*. Suomeksi kääntänyt Sirkka Upton. Helsinki: Kirjayhtymä, 1965.

Vahtikari, Tanja, Tiina Männistö-Funk ja Silja Laine. "Valokuvan käytön ja tulkinnan menetelmät historiantutkimuksessa". *Avaimia menneisyyteen: opas*

historiantutkimuksen menetelmiin, toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora. Helsinki: Gaudeamus, 2022.

Vares, Mari. ”Luonnollinen Suomi – käsityksiä Suomen ’sijainnista ja suuruudesta’ 1917–44”. *Historiallinen aikakauskirja*, 108/2010, 47–59.

Vehviläinen, Olli. *Jatkosodan kujanjuoksu*. Porvoo; Helsinki; Juva, WSOY, 1982.

Vihavainen, Timo. *Ryssäviha: Venäjän-pelon historia*. Helsinki: Minerva, 2013.

Muistelmakirjallisuus

Tiuri, Ella. *Lottana sotavankisairaalassa*. Helsinki: Ajatus Kirjat, 2010.

Muut lähteet

Näyttelyt

Tuntematon lotta -valokuvanäyttely, Lottamuseo 24.10.2024–27.2.2027.

Verkkosivut

Hitler Archive: a Biography in Pictures, 2025. <https://www.hitler-archive.com/>

Lebendiges Museum Online, 2025. <*https://www.dhm.de/lemo/*>

Lotta Svärd, 2025. <https://lottasvard.fi/>

Puolustusvoimien kuva-arkisto / SA-kuva-arkisto, 1941–1944. <http://sa-kuva.fi/>

Suojeluskunnat ja Lotta Svärd, 2025. <https://perinne.fi/>

Suomen sotahistoriallinen seura ry: sotahistorialliset kohteet, 2025. <https://www.sotahistoriallisetkohteet.fi/etusivu/>